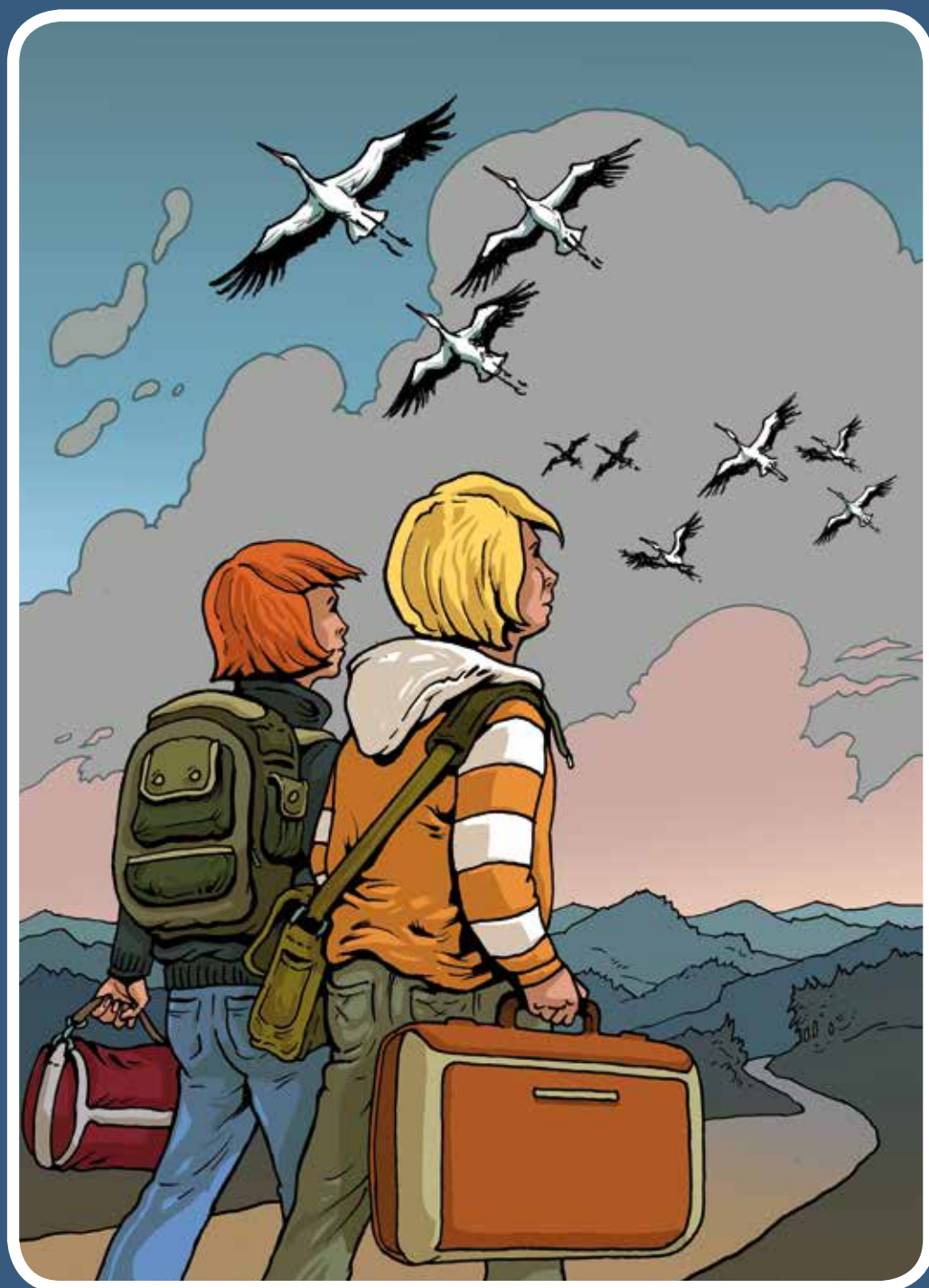

Bohouš a Dáša:
Tvář v tvář
migraci

Bohouš a Dáša:
**Tváří v tvář
migraci**

*Materiál vznikl v rámci projektu Učíme světově.
Jeho vznik byl finančně podpořen Ministerstvem zahraničních věcí
České republiky v rámci programu zahraniční rozvojové spolupráce ČR.
Za obsah materiálu nese odpovědnost organizace Člověk v tísni.
Informace zde uvedené nejsou oficiálním stanoviskem
Ministerstva zahraničních věcí České republiky.*

BOHOUŠ A DÁŠA: TVÁŘÍ V TVÁŘ MIGRACI

© Člověk v tísni, o. p. s.
Praha, prosinec 2015
Všechna práva vyhrazena.

ISBN 978-80-87456-75-0

Obsah

O autorkách.....	4
Předmluva.....	5
1. Mezinárodní migrace v minulosti a dnes	7
Aktivita: Migrace od A do Zet.....	12
2. Příčiny a důvody k migraci a setrvání	17
Aktivita: Mám, nebo nemám? Rozhodování o migraci.....	21
3. Od migrace k diaspoře	26
Aktivita: Chtěli jsme pracovní sílu a oni přišli lidé.....	31
4. Migrace a rozvoj	39
Aktivita: Migrace místo (rozvojové) pomoci.....	40
5. Odvrácená strana migrace	45
Aktivita: Cesta do neznáma	52
Aktivita: Novodobé otroctví aneb kdo kope za mistrovství světa ve fotbale.....	57
6. Nedobrovolná migrace	65
Aktivita: Uprchlíci: pocity, pojmy a úmluvy	70
7. Adaptace na cizí prostředí	75
Aktivita: ŽIRAFKA SLON aneb jak postavit dům	81
8. Česko a mezinárodní migrace	86

O autorkách

Tereza Freidingerová [texty]

Získala doktorát Ph.D. ze sociální geografie a regionálního rozvoje na Přírodovědecké fakultě UK. Během doktorských studií působila jako Junior Researcher v Geografickém migračním centru GEOMIGRACE a absolvovala dvě zahraniční doktorské stáže se zaměřením na migrační studia a výzkum – osm měsíců na Vietnam National University – University of Social Science and Humanities v Hanoji a semestr na Université Sorbonne IV – l'Institut de géographie v Paříži. Od roku 2013 pracuje jako koordinátorka Programu migrace v organizaci Člověk v tísni, kterou do nástupu na rodičovskou dovolenou zastupovala ve výboru pro práva cizinců Rady vlády ČR a v mezinárodní platformě PICUM (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants). Zároveň spolupracuje s vědci a vědkyněmi z Přírodovědecké fakulty UK, s Kabinetem urbánních studií Fakulty sociálních věd UK a s katedrou asijských studií Metropolitní univerzity Praha. Publikuje odborné i popularizační články v tuzemských i zahraničních časopisech a je mimo jiné autorkou odborné knihy *Vietnamci v Česku a ve světě: migrační a adaptační tendence*, kterou v roce 2014 vydalo Sociologické nakladatelství SLON.

Veronika Endrštová [aktivity]

Vystudovala obor Sociální a kulturní ekologie na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2004 působila jako lektorka a koordinátorka v oblasti neformálního vzdělávání dobrovolníků účastnících se mezinárodních projektů. Podílela se na přípravě vzdělávacích materiálů k posílení interkulturních kompetencí a týmové spolupráce mladých lidí, spoluvytvářela semináře pro začínající lektory. Od roku 2013 pracuje v programu Varianty, kde má na starosti koordinaci vzdělávacích programů (Active Citizens, Global Schools: svět ve výuce), lektorování a metodickou podporu učitelů. Je spoluautorkou metodické příručky pro střední školy – *Metodika Active Citizens* (2014).

Petra Skalická [editace]

Ve společnosti Člověk v tísni působí od roku 2005, nejprve jako expert na vzdělávání v Etiopii a při zahraničních misích, později koordinátorka globálního rozvojového vzdělávání a v současnosti ředitelka vzdělávacího programu Varianty. Je lektorkou kritického myšlení, dříve pracovala jako středoškolská učitelka zeměpisu a biologie, vystudovala Přírodovědeckou fakultu UK v Praze.

Kateřina Sobotková [aktivity]

Vystudovala obor učitelství: český jazyk a literatura – pedagogika na Pedagogické fakultě UK. Od roku 1998 vyučovala češtinu, výchovu k občanství a společenské vědy na Gymnáziu Jana Nerudy v Praze. Působila jako lektorka kurzů češtiny pro cizince a dlouhodobě spolupracuje s programem *Čtením a psaním ke kritickému myšlení*. Od roku 2011 pracuje ve vzdělávacím programu Varianty společnosti Člověk v tísni, kde začínala jako metodička v projektu *Jak efektivně vyučovat průřezová témata a současně rozvíjet čtenářství*. V současné době koordinuje projekt *Světová škola* a působí jako pedagogická konzultantka v projektu *Pomáháme školám k úspěchu*.

Kristýna Svatá [editace, aktivity]

Vystudovala bakalářský obor Žurnalistika na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a magisterský obor Studia občanského sektoru na Fakultě humanitních studií téže univerzity. Během studií se zapojila do projektu Multikulturní konzultant vedeného organizací Slovo 21 a spolupracovala na kvalitativním výzkumu. Od dubna 2015 pracuje ve vzdělávacím programu Varianty, kde působí jako koordinátorka projektu Učíme světově.

Blanka Zemanová [aktivity]

Na Pedagogické fakultě ZČU vystudovala obor učitelství: výtvarná výchova a psychologie a Primární prevenci sociálně patologických jevů. Od roku 2007 vyučovala výtvarnou výchovu, sociální výchovu, psychologii a občanskou nauku na Střední odborné škole. Od ledna 2012 pracuje ve vzdělávacím programu Varianty, kde působí jako lektorka a koordinátorka projektu Kvalita, nebo kvantita? V průběhu projektu se podílela na vzniku metodické příručky pro učitele – *Jak víme, že to funguje* (2015).

Předmluva

Příručka *Bohouš a Dáša: Tvář v tvář migraci* představuje drobné nahlédnutí do spleťtého tématu mezinárodní migrace. Drobné proto, že migrace lidí je tak složitý, komplexní a kontextově podmíněný jev, že není možné jej celý obsáhnout ani na tisících stranách textu, natož jej zobecnit na několika desítkách. Tato publikace si ambici popsat mezinárodní migraci v celém jejím rozsahu ani neklade. Jejím hlavním cílem je spíše představit čtenáři spleťtost a jakési obecné trendy migrace a adaptace příchodců na nové prostředí, které lze z historie i současnosti z migračních pohybů vysledovat. Tak jsou zamýšleny i uvedené číselné údaje, které by neměly být chápány jako pevný a neměnný údaj. Spíše by na ně mělo být nahlíženo v širším časovém horizontu a měly by být obecně vnímané v celkovém časoprostorovém kontextu. Na uvedené statistiky by mělo být primárně nahlíženo jako na ilustrační údaj (který se v čase neustále mění) a čtenář by měl sám aktivně vyhledávat aktuální údaje, ale i příčiny a důsledky, které za nimi stojí. I během psaní této publikace (listopad 2015 – prosinec 2015) se situace na poli mezinárodní migrace v Česku, Evropě i celosvětově tolikrát proměnila, že musely být některé kapitoly podle toho upravovány. Text byl dopsán v prosinci 2015 a k tomuto datu je nutné na něj nahlížet. Vše, co se stalo poté, už musí ve své práci se studenty zohlednit přímo učitelé, kteří se rozhodnou tuto publikaci využít.

V roce 1958 navrhl demograf William Petersen typologii migrací. Přestože jeho dělení bylo několikrát upraveno, dvě hlavní dimenze zůstaly. Petersen rozlišil migraci v základní rovině na *nucenou/nedobrovolnou* a *dobrovolnou*. Ty se svou podstatou zásadně liší. Kromě důvodů k migraci a rozhod-

ovacími procesy se liší i výběrem cesty a destinace, vztahem migrantů k cílové a zdrojové zemi, ale i v právní rovině. Toto základní dělení je použito i v naší publikaci a je důležité ho mít na paměti v průběhu čtení celého textu, jinak jeho obsah ztratí význam. První kapitola *Mezinárodní migrace v minulosti a dnes* přibližuje zásadní historické mezníky lidské migrace, jak dobrovolné, tak i nedobrovolné. Následující kapitoly *Příčiny a důvody k migraci a setrvání* (druhá kapitola), *Od migrace k diaspoře* (třetí kapitola) a *Migrace a rozvoj* (čtvrtá kapitola) se týkají dobrovolné migrace, tedy migrace ekonomické, za účelem sloučení rodiny, studia, vědeckého výzkumu, diplomatické mise, sportu atd. Pátá kapitola *Odvracená strana migrace* a šestá kapitola *Nedobrovolná migrace* se věnují migraci nedobrovolné či ne zcela dobrovolné, konkrétně otázce uprchlictví a problematice obchodu s lidmi. Sedmá kapitola s názvem *Adaptace na cizí prostředí* popisuje obecně proces přizpůsobování se nové situaci všech příchodců bez rozdílů okolností jejich odchodu a příchodu. Poslední osmá kapitola shrnuje migrační situaci v České republice. Pojednává primárně o dobrovolné migraci, ale dotýká se i tématu azylu a uprchlictví.

Z praktických důvodů v publikaci využíváme genericke maskulinum, tzn. o migrantkách a migrantech hovoříme v mužském rodě. Avšak pod tímto označením (pokud není explicitně řečeno jinak) chápeme jak ženy, tak muže, tak i tzv. transgender.

Zdroje:

- Petersen, W.: A General Typology of Migration. *American Sociological Review*, 1958, 23, s. 256–266.

Mezinárodní migrace v minulosti a dnes

Imigrant, emigrant, uprchlík, azyl, neoprávněná migrace, hranice, víza, kvóty či převaděčství. Jedny z mnoha pojmů souvisejících s mezinárodní migrací lidí, které se během velmi krátké doby dostaly do aktivní slovní zásoby téměř každého obyvatele EU. Setkáváme se s nimi ve stále širším spektru životních situací a kontextů. Jejich „každodennost“ a „všudypřítomnost“ může vyvolávat představu, že současná migrace lidí je nevídaná a masivnější, než kdy byla, a že díky obrovskému množství informací, které nás obklopují, o ní nemůžeme ani vědět víc. Ale je tomu skutečně tak? Jsou soudobé migrační pohyby jedinečné či objemnější než v minulosti? Máme opravdu dostatek informací, abychom dokázali pochopit, proč lidé odcházejí, přicházejí či zůstávají? Proč se vracejí či usazují? Víme, co se děje se společností, kterou migranti opouštějí nebo do které vstupují? Chápeme, jak politická rozhodnutí ovlivňují či mohou ovlivnit chování migrantů, nemigrujících a přijímajících společností? Nebo jak hranice, víza a kvóty působí na výběr cesty a cílové destinace a na celkové chování migrantů v nové zemi?

Kdyby na všechny tyto otázky existovaly jednoduché odpovědi, jednotlivé vlády EU by si nelámaly hlavu nad tím, jak zabránit připlouvání dalších lodí převážejících přes Středozemní moře migranty z Afriky, v USA by nestavěli nové kilometry plotu na hranicích s Mexikem a Indie by nevedla diplomatickou přestřelku s Bangladéšem o ochraně svých hranic před neoprávněnou migrací. Lidská migrace není jednoduchou rovnicí racionálního kalkulu „ekonomické zisky mínus ztráty = migrace“. Tedy **neplatí předpoklad, že výsledek migrace se rovná celkovému ekonomickému přínosu (zisku) po odečtení vynaložených prostředků (ztrát). Jedná se o velmi složitý a komplexní jev.** O projev lidského jednání, které je ovlivněno na jedné straně jakousi objektivní realitou, která může být vyčíslena např. mírou nezaměstnanosti, průměrným příjmem či kvalitou a rozsahem sociálního zabezpečení obyvatel dané země. Na druhé straně do rozhodování o migraci vstupují i osobní důvody každého člověka (nebo okruhu blízkých příbuzných a přátel), které mohou být zcela iracionální (např. touha po útěku před bolestí způsobenou zlomeným srdcem, nuda a zvědavost či společenské

postavení a uznání). Kdyby člověk uvažoval jako počítač a migrace byla jednoduchým výsledkem vzorce „předpokládané zisky z migrace mínus předpokládané ztráty z migrace = migrace“, nejspíš by do zahraničí odcházelo mnohem více lidí. Nicméně **naprostá většina světové populace za hranice státu, kde se narodili, nemigruje.** Většina zemí pak vyvíjí úsilí migraci regulovat a usměrňovat, ale i stimulovat právními a institucionálními nástroji. Ne vždy se jim to ale daří tak, jak by si představovaly, protože lidské touhy, přání a potřeby se ne vždy dají regulovat ploty, zvýšenou ostrahou či zákony.

Z Etiopie do celého světa

Od dob, kdy naši pravěcí předci před 60 000 – 70 000 lety opustili kolébku lidstva Etiopii, se člověk díky průzkumným poutím za obživou usadil téměř po celém světě. První kroky člověka vedly na tu část planety, které dnes říkáme Blízký východ a Arabský poloostrov. O pár tisíc let později se člověk dostal do celé Evropy. Před 50 000 lety obýdlel Austrálii a před 20 000 lety, kdy zamrzl Beringův průliv, došel člověk do Ameriky. S odezníváním poslední doby ledové (asi před 15 000 lety) a s nástupem tzv. neolitické revoluce se člověk začal usazovat a vytvářet první infrastrukturu. Společně s ní vznikaly první útvary státního charakteru a první sociální a ekonomické rozdíly ve společnosti. Ruku v ruce s tím se objevovaly i první mocenské a dobovačné výpravy, s nimiž byly velmi často spojené (mnohdy spíše nedobrovolné) „přeshraniční“ pohyby lidí.

Že jsou lidské dějiny dějinami migrace, napovídá i kniha lidských poutí – Bible. Dle biblických příběhů byly už ve starověku v pohybu celé národy, které se přesouvaly na dlouhé vzdálenosti. Připomeňme si například putování Izraelitů z Egypta či asyrské (okolo roku 722 př. n. l.) a babylonské zajetí Židů (na počátku 6 st. př. n. l.). Židovský exil vedl k formování první známé významné diaspory v cizí zemi, jehož dozvuky v podobě izraelsko-palestinského konfliktu vnímáme dodnes. Mezi další významné přesuny lidí, bez nichž by svět nebyl takový, jaký je, patří zejména stěhování národů ve 4.–7. století a období velikých zámořských cest. Do tzv. Nového světa začali

od 15. století postupně přicházejí osadníci z tehdejších evropských námořních velmocí Španělska, Portugalska a Spojeného království. Osidlování amerického kontinentu doprovázel i masivní obchod s otroky z Afriky, kteří byli násilně převáženi nejen na celý americký kontinent a do Karibiku, ale i do Evropy. Odhaduje se, že celkem bylo nedobrovolně přemístěno 15 milionů Afričanů.

Migrace v novodobě historii

Objemné migrace ale známe i z méně vzdálené historie. Šlo především o stěhování Evropanů do Nového světa. Odhaduje se, že během 19. století vzrostla evropská populace z 200 na 400 milionů lidí a dalších 70 milionů odešlo za lepší budoucností do USA, Kanady, Latinské Ameriky, Austrálie a dalších zemí. Například v polovině 19. století došlo v důsledku útěků Irů za Atlantik z důvodu hladomoru téměř k vylišení Irska. Mezi lety 1800–1900 stoupla populace USA z přibližně 5 milionů obyvatel na téměř 80 milionů. Lidé opouštěli Evropu i v meziválečné době. Vlivem zavedení kvót a dalších imigračních restrikcí v USA začali Evropané hledat útočiště zejména v Jižní Americe, ale i například v carském Rusku.

Zároveň v souvislosti s poválečnou euforií po první světové válce zažívala veliké přesuny i sama Evropa. Mnoho lidí migrovalo do svých nově vzniklých národních států, jako např. Češi z bývalých hraničních oblastí Rakouska-Uherska do nově vzniklého Československa.

Konec druhé světové války představoval impuls k výrazné vnitroeuropejské migraci. Bezprostředně po válce docházelo k přesunu „nechtěných“ menšin do zemí „původu“ (např. odsun až 3 milionů českých Němců do Německa). Později započala migrace za prací z chudších států regionu do těch bohatších za účelem obnovy válkou zničených zemí (např. Portugalci, Řekové, Španělé a Italové odcházeli do Německa). Kromě toho se v Evropě objevuje i dosud spíše výjimečný jev – imigrace z mimoevropských zemí. Přicházejí sem jednak smluvní dělníci, ale také lidé opouštějící země procházející procesem dekolonizace a získávání nezávislosti, kteří se usazovali v bývalých koloniálních mocnostech. V důsledku toho se ve Spojeném království nachází dodnes početná pákistánská či indická diaspora, v Nizozemí Surinamci, ve Španělsku obyvatelé ze států Latinské Ameriky, v Portugalsku Brazilci či Angolané a ve Francii obyvatelé původem ze států afrického středomoří, tzv. Maghrebu.

Migrant, cizinec, „expat“

Je migrant a cizinec to samé? Může a nemusí být. **Migrant** je každá osoba bez ohledu na státní příslušnost, která opustí obvyklou zemi svého pobytu (zpravidla tu, kde se narodil) na dobu delší než jeden rok. Z pohledu země, ze které odešel, se nazývá termínem *emigrant*. Z pohledu země, do které přišel, *imigrant*. Může se jednat o cizince, ale i o státního příslušníka. Například občan, který žil či se narodil mimo svou vlast a „vrací se“, je migrant. Za migranta označujeme i občana, který do současné země pobytu přišel jako cizinec a občanství získal až po čase.

Cizinec je právní termín, kterým označujeme osobu s jinou státní příslušností či bez státní příslušnosti než má stát, ve kterém pobývá. To znamená, že i osoba, která není migrantem, může být cizincem. Jedná se zejména o děti imigrantů, tzv. druhou či třetí migrační generaci.

Během posledních let se v souvislosti s mezinárodní migrací objevil nový pojem – „**expat**“ (odvozeno od anglického „*expatriate*“, člověk, který žije mimo svou zemi původu). Označují se tak migranti ze západních bohatých zemí, kteří žijí mimo svou vlast. Pro „expaty“ je typické, že zemi, kde přebývají (bez ohledu na to, zda se jedná o zemi rozvinutou či rozvojovou, ale spíše platí pro země ekonomicky slabší), nepovažují za konečnou stanici svého života, ale pouze za epizodu na cestě za osobním růstem či dobrodružstvím. Zpravidla se sdružují s dalšími „expaty“, kteří jsou z různých západních států, a vytváří komunity, pro které je charakteristická vysoká fluktuace jejich členů – neustále přicházejí noví „expati“ a jiní zase odcházejí. Komunity „expatů“ tedy nejsou postavené na národnosti, etnicitě, občanství či jazykové skupině, ale na jakési příslušnosti k západní civilizaci. Esperantem expatských komunit bývá zpravidla angličtina.

Migranti v EU

Evropská unie rozlišuje mezi migranty *euroobčany* (občané států EU) a tzv. *občany třetích zemí* (občané všech ostatních zemí vyjma Norska, Lichtenštejnska, Švýcarska a Islandu, kteří mají obdobná práva jako euroobčané). ***Euroobčané se mohou volně pohybovat v rámci celé EU bez nutnosti víz či povolení k pobytu***, v dalších členských státech EU mohou svobodně vstupovat na trh práce (kromě výjimečných dočasných omezení platících pro občany nově přistoupičských členských zemí), do systému veřejného zdravotního pojištění, sociálního systému, vzdělávacího systému atd. Po zaregistrování se na místních imigračních úřadech mají také právo volit a být voleni do europarlamentu a v komunálních volbách. V některých státech EU mají právo volit i v dalších volbách či referendech. Oproti tomu ***občané třetích zemí musí mít pro pobyt del-***

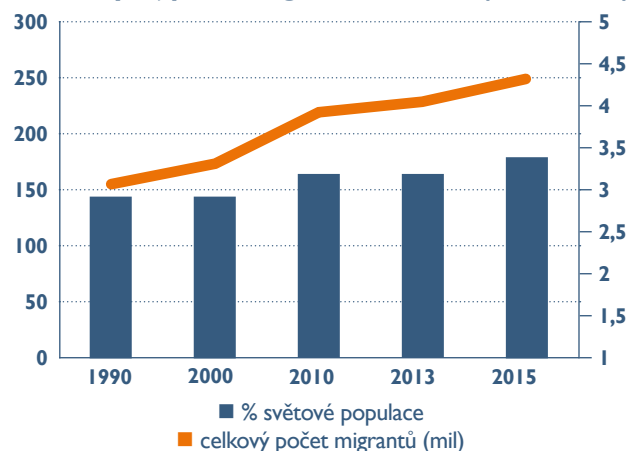
ší tři měsíců povolení k dlouhodobému pobytu (či dlouhodobé vízum), které se vydává za konkrétním účelem. V celé EU je nastaven maximální limit pěti let dlouhodobého pobytu, který je nutné splnit pro získání povolení k trvalému pobytu, přičemž tento limit mohou státy i zkrátit. Minimální práva a povinnosti držitelů povolení k trvalému pobytu stanovuje EU. Trvalý pobyt dává jeho držitelům vyšší pobytové jistoty, umožňuje jim svobodně se pohybovat na trhu práce daného členského státu, kde žijí, a přisuzuje jim další práva téměř totožná s právy občanskými vyjma aktivního a pasivního volebního práva a branné povinnosti. Některé členské země držitelům trvalého pobytu volební právo (zejm. na komunální úrovni) udělují. Česko tuto možnost nedává.

Dnešní svět – svět v pohybu?

Podle odhadů OSN a IOM (Mezinárodní organizace pro migraci) se v roce 2015 na celém světě nacházelo až 250 milionů migrantů, tedy lidí, kteří žili déle než jeden rok mimo zemi svého obvyklého pobytu. To je o 30 milionů více než v roce 2010, o 75 milionů více než v roce 2000 a téměř o 100 milionů více než v roce 1990 (obr. 1; UN International Migration Report 2013; IOM World Migration Report 2015). Pokud bychom k mezinárodním migrantům připočetli i vnitrostátní migraci, zejména v rozměrných a populačně největších státech světa, dostali bychom se na čísla několikanásobně vyšší. Pro představu, např. v roce 2015 žilo déle jak půl roku v jiné části Číny, než se narodilo, okolo 278 milionů Číňanů a podle posledních zveřejněných dat z indického sčítání lidu z roku 2001 bylo v zemi okolo 191 milionů vnitrostátních migrantů. Nicméně i přestože vnitrostátní migranti mohou v mnohých případech migrovat na větší vzdálenosti než třeba migranti mezi státy EU a mohou prožívat (stejně jako mezinárodní migranti) kulturní šok a stres z adaptace na nové prostředí (tzv. *akulturační stres*, viz sedmá kapitola) a řadu dalších těžkostí spojených s finančně a psychicky náročnou změnou, mezinárodní a vnitrostát-

ní migrace se od sebe velmi liší. Hlavní rozdíly můžeme nalézt především v legislativní rovině, v právech a povinnostech migrantů, ale i v přístupu států vůči migrantům. I přes značné rozdíly mezi těmito dvěma typy migrace čísla o mezinárodní i vnitrostátní migraci dokládají, že žijeme ve světě zvýšené mobility obyvatelstva, a tedy i propojenosti jednotlivých koutů světa.

Obr. 1: Vývoj počtu migrantů na světě (1990–2015)

Zdroj: UN International Migration Report 2013; IOM World Migration Report 2015.

Vzrůstající trend a aktuální statistiky počtu mezinárodních migrantů naznačují, že mezinárodní migrace se dotýká stále většího počtu lidí. Dokonce je možné říct, že v současnosti je v pohybu nejvyšší počet lidí za celou lidskou historii. Ale málo co, obzvlášť pak statistiky týkající se lidské migrace, je tak jednoznačné, jak by se mohlo na první pohled zdát. Pokud počet migrantů vztáhneme k celkovému počtu světové populace, kte-

rá také kontinuálně narůstá, **poměr mezinárodních migrantů ku nemigrujícím v novodobé historii dlouhodobě osciluje okolo hodnoty 3 % světové populace** (obr. 1). Pokud bychom tedy na počty migrantů nahlíželi skrze perspektivu poměru migrujících ku celkové populaci, platnost tvrzení o „nejvyšším počtu lidí v pohybu od začátků lidské historie“ by byla ve vážném ohrožení.

Zrádný svět statistik mezinárodní migrace

V tématu mezinárodní migrace se setkáváme s celou řadou čísel a statistických údajů o počtu migrantů, výši remitencí (peněz a zboží zasílaných migranty zpravidla do země původu), vydaných povolení k pobytu atd. Nejednotná metodologie jejich sběru, která se různí i v rámci EU, ale může v případném srovnávání vést ke zkreslení. Proto je důležité mít při čtení statistik na paměti, v jakém kontextu se vyskytují. Zde uvádíme několik příkladů, kdy statistiky mohou čtenáře opravdu hodně zmást:

1. **kdo je podle daného státu migrant** – přestože existuje doporučená definice migranta podle OSN jako člověka, který žije alespoň jeden rok mimo zemi, kde se narodil, každý stát má rozdílnou evidenci. Například český právní systém, a tedy ani oficiální statistika, termín *migrant* nezná. Proto se ve statistikách můžete setkat pouze s evidencí cizinců, kteří mají dlouhodobé vízum / povolení k dlouhodobému či trvalému pobytu či udělený nějaký typ mezinárodní ochrany, tzn. ti, kteří jsou v Česku legálně a déle jak tři měsíce. Nově ČSÚ nabízí i statistiky počtu cizinců pobývajících v Česku více jak 12 měsíců. Statistika ale mnohdy nezahrnuje celou řadu EU občanů (zejm. Slováků), kteří sice mají povinnost se registrovat, ale velmi často tak nečiní, protože jim za nepřihlášení k pobytu nehrozí téměř žádný zásadní postih. Stejně tak ti, co získají české státní občanství, ze statistik mizí. Na druhou stranu jsou ve statistikách zahrnuti i zástupci tzv. druhé či třetí migrační generace, kteří se v Česku už narodili, ale nemají české státní občanství, tedy nejsou v pravém slova smyslu migranti. Oproti tomu například statistický úřad EU *Eurostat* využívá v evidenci kritérium státu narození, čímž se jeho data mohou lišit od dat poskytovaných národními databázemi. Například v lednu 2014 bylo v Česku dle *Eurostatu* 396 000 cizinců (dle cizího státního občanství a země narození jiné než ČR). Kdežto podle ČSÚ bylo v prosinci 2013 v Česku 441 436 cizinců s pobytem nad 3 měsíce a 439 189 nad 12 měsíců;
2. **počty migrantů bez oprávnění k pobytu** – údaje o počtu tzv. neregulérních migrantů jsou vždy pouze odhad. Pokud úřady operují s konkrétními hodnotami, jedná se o počty zadržených cizinců bez oprávnění k pobytu. Výše těchto hodnot je podmíněná nejenom vyšším či nižším výskytem neregulérních migrantů na území daného státu, ale i aktivitou kontrolních orgánů. Čím více kontrol, tím více zadržených migrantů;
3. **absolutní vs. relativní hodnoty** – čísla v absolutních hodnotách (např. v milionech osob) mohou být mnohdy zavádějící a sama o sobě mít o celkové situaci jen malou vypovídací hodnotu. Proto je vhodné je vyváženě vztahovat k jiné hodnotě, např. k celkovému počtu obyvatel, tedy vyjádřit je poměrně (v %). Například v roce 2014 se v celkovém pořadí států EU podle počtu cizinců (dle země narození, tedy cizinců imigrantů) Lucembursko umístilo s 237 800 cizinci až na 20. pozici. Ale podle podílu cizinců na celkovém počtu obyvatel s hodnotou 43,3 % bylo s přehledem na prvním místě;

4. **počet mezinárodních migrantů a počet nezávislých států** – slabinou statistik mezinárodní migrace je i velmi dynamická proměna počtu nezávislých států od přelomu 19. a 20. století, kdy státy začaly migraci lidí regulovat právními nástroji. Na začátku 20. století bylo ve světě okolo 50 nezávislých států, kdežto na přelomu tisíciletí jich bylo už 200. Jenom v Evropě od roku 1990 do roku 2015 stoupl počet zemí z 34 na 46. To znamená, že se statisíce lidí dostaly do postavení cizince, aniž by kamkoliv migrovali. To, co se přesouvalo, byly státní hranice. Toto se například stalo Slovákům žijícím v české části Československa po jeho rozpadu.

Migrace jako motor změny

Letmý pohled do minulosti naznačuje, že migrace není pro člověka nic neznámého. Z pohledu čísel představuje migrace dokonce zcela zásadní proces ve formování lidské společnosti a geopolitických a ekonomických vztahů na lokální i globální úrovni. Co do počtu migrantů je současná situace opravdu jedinečná. Kdybychom ale počty lidí v pohybu v minulosti vztáhli k tehdejší celkové světové populaci, není současný stav nijak zvlášť pozoruhodný. V něčem nicméně **migrace od poloviny 20. století** oproti té předchozí **výjimečná je**. Je to především **rozdílnost důvodů k migraci, rozšíření migrace do všech koutů světa, napříč všemi sociálními, ekonomickými, věkovými, vzdělanostními či genderovými skupinami a smrštěním světa díky rozvoji dopravní a informační infrastruktury. Odchody a příchody v dnešní migraci nejsou nijak definitivní a nemusí být vždy nutně spojeny se zpřetrháním vazeb se zemí původu.** Dnešní migrace je jiná také z pohledu legislativy na úrovni jednotlivých států i celého mezinárodního společenství. Je produktem i producentem mezinárodních smluv a úmluv, které upravují práva migrantů, pohyb pracovních migrantů, rodinných příslušníků, studentů, ohrožených osob a dalších, ale i smluv upravujících pravidla odvodů za povinná pojištění, převodu peněz a zboží posílaných migranty atd.

Přítomnost těch či oněch diaspor v blízkých či vzdálenějších zemích podmiňuje podobu politických vztahů, ale i existenci a objem vzájemného obchodu či intenzity dopravního spojení mezi zeměmi. Například státy s početnou čínskou diasporou mají daleko čilejší přímý import a export s Čínou než ty, ve kterých nežije téměř žádný Číňan (jako je například Česko). Přítomnost migrantů je ale také motorem změny na místní úrovni.

Dochází k setkávání kultur, jazyků, zvyků, náboženství, kuchyně i sportovních zálib, hudebního vkusu či módy. Například kdyby v USA nebyla silná hispánská komunita milující fotbal, nejspíš by v USA nebyl klub, kam by mohli David Beckham či Thierry Henry přestoupit. Migrace je impulsem ke změně, ale i výzvou tyto změny ustát. Před touto výzvou denně stojí mezinárodní společenství, jednotlivé státy a jejich politické reprezentace, přijímající společnosti, ale zejména samotní migranti, jejich rodiny a sousedé. Mezinárodní migrace lidí je také výzvou pro platnost mezinárodních smluv a úmluv, pro univerzalitu a nezcizitelnost lidských práv a soudržnost různých politických uskupení, v kontextu Evropy především pro soudržnost EU.

Zdroje:

- *International Migration Report 2013*. Population Division of the Department of Economic and Social Affairs, United Nations, 2013. Dostupné z: <http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/migration/migration-report-2013.shtml>.
- *Immigration in the EU*. Eurostat, 10. 6. 2015. Dostupné z: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/docs/infographics/immigration/migration-in-eu-infographic_en.pdf.
- *World Migration Report 2015*. International Organization for Migration, 2015. Dostupné z: <https://www.iom.int/world-migration-report-2015>.

Migrace od A do Zet

Co potřebujeme:

tabulku (*alfabox*) nakreslenou na flipchartovém papíru (tzv. *centrální alfabox*) – viz příloha 1, flipchartové papíry do každé skupiny, barevné karty nebo barevné lepicí papírky (*post-it*), flipchart/tabuli, fixy/křídly, texty s pojmy vázícími se k migraci (viz příloha 2) – pro každou pracovní skupinu vždy jeden text

Předpokládaný čas: 90 minut

Cíle:

- Žák se orientuje v základních pojmech souvisejících s migrací a dokáže je vysvětlit (*migrant, ekonomický migrant, „expat“, uprchlík, osoba s doplňkovou ochranou* apod.).
- Žák přiřadí k pojmu migrace slova, která s ním významově souvisí (např. *azyl, běžенец, uprchlík* apod.).
- Žák sleduje vývoj současné migrační vlny, prezentuje svá zjištění před spolužáky.

Věk: 14–19 let

Postup

EVOKACE

- Nakreslete na tabuli tzv. *centrální alfabox* (nebo ho nalepte na flipchart tak, aby na něj všichni žáci viděli), viz příloha 1. Rozdělte žáky na 3–5členné skupiny a do každé dejte flipchartový papír. Následně žáky požádejte, aby si podle vzoru, který vidí na tabuli, přeskreslili *alfabox* ve skupinách na flipchartové papíry.
- Vysvětlíte žákům, že probíraným tématem bude *MIGRACE* a že k tomuto tématu se vztahují pojmy, které jste připravil/a do tabulky. Úkolem žáků bude vyjasnit si dané pojmy v rámci skupiny a do příslušné kolonky pak vepsat, jak jim rozumí. Otázky pro žáky: *Kdo podle vás do takto označované skupiny patří? Jaká má a nemá práva?* apod.
- Poté ať žáci doplní k dalším písmenům (ale klidně i do kolonky, která je již obsazená) své vlastní pojmy, které mají s migrací spojené, včetně těch, které by si třeba chtěli vyjasnit (např. *A – azyl, B – tzv. balkánská trasa, C – celní kontrola / celnice, D – domov* apod.). Zaměřte se také na souvislost užitého pojmu s migrací (např. *Balkán – migranti přichází balkánskou cestou*). Pro doplnění jednotlivých písmen, ať žáci použijí barevné lepicí papírky (každý pojem a vysvětlení vždy na jeden *post-it*). Pokud to půjde, měli by žáci vyplnit všechny kolonky *alfaboxu*.

UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU INFORMACÍ

- Potom, co žáci zpracují ve skupinách své *alfaboxy*, nechte je všechny nalepit na stěny třídy. Vznikne tak galerie výtvarů, které si žáci prohlédnou a přečtou.
- Řekněte žákům, že cílem této fáze aktivity bude shromáždit do *centrálního alfaboxu* ty pojmy a ta vysvětlení, které se v *alfaboxech* různých skupin opakují (viz příloha 1). Celý proces moderujte za pomoci otázek: *Všimli jste si nějakých shod v jednotlivých alfaboxech? Jsou tam pojmy, které se ve všech (ve většině) alfaboxech opakovaly?*
- Potom, co žáci pojmenují opakující se pojmy, je požádejte, ať pojmy a vysvětlení přemístí do příslušných kolonek *centrálního alfaboxu*. Tamtéž ať přemístí i pojmy předem zadané (*migrant, cizinec, uprchlík* atd.).
- Až žáci přesunou všechny pojmy a vysvětlení, ptejte se jich (směrem k *centrálnímu alfaboxu*):
 - » *V jakých situacích a kde takové pojmy slyšíte? Odkud pojmy znáte?*
 - » *Jaká vysvětlení jste pro pojmy v různých boxech našli?*
 - » *Dokážete se na nějakém vysvětlení nebo definici ve třídě shodnout? (V případě, že najdete vysvětlení, se kterým je v souladu celá třída, dopište ho do centrálního alfaboxu – pokud tam už není).*
 - » *Jaké otázky vám v souvislosti s pojmy vrtají hlavou?*

- Následně do každé skupiny rozdejte jeden z textů s pojmy vážícími se k migraci (viz příloha 2). Úkolem žáků bude v centrálním alfaboxu ověřit, zda jsou vysvětlení, tvrzení a komentáře v souladu se získanou definicí, a zjistit, zda lze v textu na otázky najít odpovědi. Pokud pojem není ještě v centrálním alfaboxu uveden, dopíše ho tam.
- Až žáci práci s texty dokončí, nechte každou skupinu prezentovat její pojmy (pokud více skupin pracuje se stejným textem, pak jedna skupina prezentuje a ostatní doplňují své postřehy, případně korigují prezentaci). Ať skupiny popíší shody a odchylky původních vysvětlení od textem definovaného pojmu, srovnají oba v textu uvedené pojmy, nastíní ostatním, v čem se shodují, v čem odlišují a představí odpovědi na zapsané otázky.

REFLEXE

- Napište na tabuli/flipchart následující dvě otázky:
 - » *Jaká informace je pro mne nejužitečnější a proč?*
 - » *O čem z toho, co se v alfaboxu objevilo, bych se chtěl dozvědět víc?*
 Žáci si je individuálně zodpoví, dobrovolníky nechte odpovědi sdílet nahlas.
- Na závěr hodiny ujistěte žáky, že se k centrálnímu alfaboxu (který můžete nechat viset ve třídě) budete během tématu migrace opakovaně vracet. Pojmy, jejich vysvětlení i otázky si tam tedy mohou dále zaznamenávat.

Příloha 1

Alfabox

Co pojmy znamenají? Proč jste je použili? Jak s migrací souvisí? Jaké otázky ve vás pojmy vyvolávají?

A.....	B.....	Cizinec	D.....	Ekonomický migrant	F.....
G.....	H.....	CH.....	I.....	J.....	K.....
L.....	Migrant	N.....	Osoba s doplňkovou ochranou	P.....	R.....
S.....	T.....	Uprchlík	V.....	Z.....	

Příloha 2

Texty

Text 1 – Migrant a cizinec

Migrant je každá osoba bez ohledu na státní příslušnost, která opustí obvyklou zemi svého pobytu (zpravidla tu, kde se narodil) na dobu delší než jeden rok. Z pohledu země, ze které odešel, se nazývá termínem emigrant. Z pohledu země, do které přišel, imigrant. Může se jednat o cizince, ale i o státního příslušníka. Například občan, který žil či se narodil mimo svou vlast a „vrací se“, je migrant. Za migranta označujeme i ob-

čana, který do současné země pobytu přišel jako cizinec a občanství získal až po čase.

Cizinec je právní termín, kterým označujeme osobu s jinou státní příslušností či bez státní příslušnosti než má stát, ve kterém pobývá. To znamená, že i osoba, která není migrantem, může být cizincem. Jedná se zejména o děti imigrantů, tzv. druhou či třetí migrační generaci.

Zdroje: Freidingerová, T.: *Bohouš a Dáša: Tvář v tvář migraci*. Praha 2015, Člověk v tísni, o. p. s., Praha, 2015, s. 8.

Text 2 – Ekonomický migrant a „expat“

Ekonomický migrant je člověk, který přišel do jiného státu za účelem zlepšení své finanční situace. Tento člověk musí mít platný cestovní doklad, platné vízum před vstupem do daného státu. Stát mu může vydat vízum či pracovní povolení v případě, že splní zákonem dané předpoklady. Není však povinností státu vízum nebo povolení vydat. Za ekonomické (nebo také pracovní) migranty jsou označovány např. filipínské nebo ukrajinské chůvy, tedy chudší lidé přijímající nekvalifikovaná („nechtěná“) pracovní místa.

Naopak pojmem „expat“ se v posledních letech označují migranti ze západních bohatých zemí, kteří žijí mimo svou vlast. Pro „expaty“ je typické, že zemi, kde

přebývají (bez ohledu na to, zda se jedná o zemi rozvinutou či rozvojovou, ale spíše platí pro země ekonomicky slabší), nepovažují za konečnou stanici svého života, ale pouze za epizodu na cestě za osobním růstem či dobrodružstvím. Zpravidla se sdružují s dalšími „expaty“, kteří jsou z různých západních států, a vytváří komunity, pro které je charakteristická vysoká fluktuace jejích členů – neustále přichází noví „expati“ a jiní zase odcházejí. Komunity „expatů“ tedy nejsou postavené na národnosti, etnicitě, občanství či jazykové skupině, ale na jakési příslušnosti k západní civilizaci. Jazykem těchto komunit bývá zpravidla angličtina.

Zdroje: Freidingerová, T.: *Bohouš a Dáša: Tvář v tvář migraci*. Praha 2015, Člověk v tísni, o. p. s., Praha, 2015, s. 8.
Člověk v tísni, o. p. s., *Často kladené dotazy o uprchlících a migraci*. Dostupné z: <https://www.clovekv tisni.cz/cs/migrace/info/casto-kladene-dotazy>.

Text 3 – Uprchlík a osoba s doplňkovou ochranou

Uprchlík je člověk, který je mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů. Kvůli obavám se do své vlasti nemůže, nebo nechce vrátit.

O tom, zda člověk je, či není uprchlíkem, se nerozhoduje. Uprchlíkem se člověk stává v důsledku výše uvedených okolností a vztahuje se na něj tzv. princip *non-refoulement* neboli zákaz vyhoštění či navrácení. To znamená, že „žádný smluvní stát nevyhostí jakýmkoli způsobem nebo nevrátí uprchlíka na hranice zemí, ve kterých by jeho život či osobní svoboda byly ohroženy na základě jeho rasy, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité

společenské vrstvě či politického přesvědčení“.

V souvislosti s uprchlickou krizí vyvolanou syrským konfliktem se objevil pojem „nelegální uprchlík“, který je ovšem chybný a zavádějící. Jednak člověk nikdy nemůže být nelegální. Nelegální je pouze aktivita, kterou vykonává. Zároveň uprchlík nikdy nemá být stíhán za to, že se nachází na území bez povolení.

Osoba s doplňkovou ochranou je osoba, která má odůvodněný strach z dočasného pronásledování v zemi svého původu (zejména oběť válečného konfliktu). V azylovém řízení musí požádat o azyl a získat status osoby s doplňkovou ochranou. Země, která jí azyl poskytla, je zavázána se o ni postarat do doby, než skončí nebezpečí v zemi jejího původu, poté je navrácena zpět.

Zdroje: Freidingerová, T.: *Bohouš a Dáša: Tváří v tvář migraci*. Praha 2015, Člověk v tísni, o. p. s., Praha, 2015, s. 65.

Člověk v tísni, o. p. s., *Často kladené dotazy o uprchlících a migraci*. Dostupné z: <https://www.clovekvrtisni.cz/cs/migrace/info/casto-kladene-dotazy>.

I.

II.

Příčiny a důvody k migraci a setrvání

Proč a kam lidé migrují?

Víme, že téměř každý třicátý člověk na světě je mezinárodní migrant. Ale odkud a kam jde? Ještě před třiceti lety byl počet migrantů v rozvinutých a rozvojových zemích zhruba stejný. Dnes je tento poměr přibližně dvě třetiny ku jedné ve prospěch států se silnou ekonomikou, přičemž tento podíl pomalu konstantně narůstá. Ovšem ne každý migrant v zemi se silnou ekonomikou pochází z chudé země. Například v roce 2013 zaznamenaly státy EU podle Eurostatu dohromady 2,8 milionů nových emigrantů a 3,4 milionů nových imigrantů. Odkud tito imigranti přišli? Z rozvojových nebo rozvinutých zemí? Přes dva miliony z nich byly migrující osoby v rámci EU. Konkrétně 1,2 milionů byli občané jiného členského státu a 830 tisíc tvořili navrátníci se občané daného členského státu. Zbýlých 1,4 milionů byli občané tzv. třetích zemí, mezi kterými byli i občané bohatých států USA, Kanady, Austrálie, Japonska, Izraele a dalších. To znamená, že většina imigrantů, kteří v roce 2013 přišli do některého z členských států EU, pocházela ze státu s rozvinutou ekonomikou.

Dle účelu k pobytu (viz rámeček) přichází do rozvinutých zemí nejvíce migrantů dlouhodobě za účelem sloučení rodiny. Například v roce 2013

bylo 28 % všech povolení k pobytu udělených občanům třetích zemí, kteří přicházeli do EU, vydáno za účelem společného soužití rodiny. Pro srovnání, povolení k pobytu za účelem ekonomické aktivity představovala v témže roce 23 % a za účelem studia 20 % (DG Migration and Home Affairs). V USA se podíl povolení k pobytu za účelem sloučení rodiny dlouhodobě pohybuje okolo hodnoty 65 % všech vydaných povolení, oproti 13–16 % za účelem práce (Migration Policy Institute).

Nicméně **účel pobytu se nemusí nutně zcela shodovat s důvody k migraci.** Ty navíc nelze tak jednoduše jako účely k pobytu urovnat do jasně definovatelných kolonek a říci, tento člověk je pouze ekonomický migrant a tento pouze student. Stejně tak, jako může být člověk přicházející na základě víza / povolení k pobytu za účelem soužití s rodinou motivován k migraci ekonomicky, migrant s povolením pobytu za účelem podnikání může přicházet právě kvůli sloučení s rodinou. Vysvětlujícím příkladem může být dospělý člověk, který žil s rodiči, ale ti zemřeli. On už nemá nikoho jiného než bratra v zahraničí, a proto by s ním chtěl žít. Nicméně na dospělé sourozence se vízum / povolení k pobytu za účelem soužití s rodinou nevztahuje. Jinou možnou cestou je tedy získat např. vízum / povolení k pobytu za účelem podnikání či zaměstnání.

Účel pobytu

Dlouhodobá víza / povolení k pobytu jsou vydávána za konkrétním účelem. Většina zemí rozlišuje účel společného soužití rodiny, zaměstnání, podnikání, studia, ochrany, vědeckého výzkumu, diplomatické činnosti. Účel pobytu je administrativní kategorie, a proto statistiky o počtu vydaných dlouhodobých víz či pobytů za určitým účelem ne-

mohou zcela popsat, jaké byly osobní důvody toho či onoho migranta k odchodu z jeho země a výběru té či oné cílové země. Otázku příčin a důvodů k migraci je možné proto zodpovědět pouze pomocí výzkumu, který v šetření procesu rozhodování o migraci zohledňuje jak makro-úrovňové vlivy, tak i individuální rovinu.

Rozhodování o migraci

Co láká lidi odejít do zahraničí nebo je nutí opustit místo, kde se narodili? Důvodů, proč lidé migrují, nebo naopak zůstávají, je nespočet a velmi často se navzájem prolínají. **Na jedné straně stojí tzv. push faktory** (ty, co člověka „vytlačují“ z jedné země, např. nízké platy, nevyhovující klima, nuda), **na druhé tzv. pull faktory** (ty, které ho „přitahují“ do jiné země, např. kvalitní vzdělávací systém, partner žijící v zahraničí, pracovní pobídka) **a uprostřed je řada překážek či mezilehlých příležitostí**, které usměrňují rozhodování o migraci, výběr destinace, způsob cesty, migraci samotnou i adaptační strategie v nové zemi. Takovými překážkami mohou být např. víza, kulturní odlišnost či jazyková bariéra. Migrace je velmi komplexní a složitý jev, a abychom dokázali lépe pochopit motivaci k migraci, **nesmíme zapomenat ani na motivy vedoucí k setrvání v zemi původu**, zejména na sílu komunitních vztahů (ale i obavy z neznámého, z jazykové či kulturní bariéry, ze ztráty společenského postavení atd.). Potřeba sociálních a citových vazeb v místě bydliště je totiž mnohdy daleko silnější než např. touha po ekonomickém zisku, který by mohl z migrace plynout. Proto naprostou většinu lidí na planetě vůbec nenapadne, že by mohli svou případnou nespokojenost s různými aspekty svých životů řešit odchodem do zahraničí.

Během rozhodování o migraci člověk zvažuje celou řadu otázek. Zda odejít, či zůstat. Kam jít, na jak dlouho, s kým, co tam bude dělat, kde bude bydlet, kolik to bude stát, jaké doklady potřebuje, kdo by mohl pomoci atd. **Faktory či důvody ovlivňující rozhodování o migraci můžeme v nejobecnější rovině rozdělit na tzv. strukturální** (makro-úrovňové či vnější) **a osobní** (úroveň jedince či rodiny/domácnosti). Jak strukturální faktory, tak osobní důvody mohou vytvářet předpoklady k migraci, ale samy o sobě k ní nemusí automaticky vést. Uvažování o migraci totiž není rozhodnutí k migraci. Stejně tak rozhodnutí k migraci není migrace samotná.

Vliv makrostruktur na rozhodování o migraci

Co je to *strukturální faktor*? **Jako strukturální faktor může být v nejobecnější rovině chápáno celkové uspořádání společnosti daného státu.** To znamená celková politická, ekonomická, sociální, demografická, infrastrukturní a ekologická situace, se kterou je místní obyvatelstvo tu méně tu více (ne)spokojené. Jmenovitě jde například o:

- politický režim a celkovou politickou situaci v zemi (mír/válka, demokracie/diktatura, přístup k moci a rozhodovacím procesům, byrokratický aparát, mezinárodní vazby atd.),
- celkový blahobyt a bohatství společnosti (výše příjmů, míra nezaměstnanosti, rozdíl mezi bohatými a chudými, sociální zabezpečení, přístup k základním potřebám či luxusnímu zboží, přístup ke kapitálu např. formou půjček, přístup k pojištění atd.),
- vymahatelnost práva, zejména lidských práv,
- postavení jednotlivých skupin ve společnosti (podle genderu, věku, etnicity, náboženství, sexuální orientace, politických názorů atd.),
- úroveň zdravotnictví a přístup ke zdravotní péči,
- úroveň školství, přístup ke vzdělávání a uplatnění kvalifikace na trhu práce,
- celkový nábožensko-kulturní kontext společnosti dané země,
- kvalitu a rozšíření základní infrastruktury ve městě i na venkově (přístup k pitné vodě, elektřině, kanalizaci, zpracování odpadů, dopravní infrastruktura atd.),
- hustotu obyvatel, míru porodnosti a míru úmrtnosti,
- kvalitu a dostupnost potravin,
- klima a extremitu počasí,
- kvalitu půdy, vody, ovzduší a celkový stav životního prostředí,
- a mnoho dalších.

Právě **rozdíly ve strukturálních podmínkách jednotlivých států vytvářejí předpoklady pro migraci**. Potenciální migrant přemýšlí nad jednotlivými oblastmi života v zemi původu a v zemi, o které uvažuje jako o zemi cílové. Migraci lze tedy chápat jako jakousi demografickou odpověď na geografickou nerovnoměrnost zdrojů. Nicméně člověk ve svých úvahách nepostupuje jako počítač, ale jako lidská bytost, která okolí a své

postavení v něm vnímá a hodnotí skrze osobní filtry, žebříček hodnot a očekávání. Ty vycházejí z osobní zkušenosti, míry a kvality informovanosti, socio-kulturního a situačního kontextu a fáze životního cyklu. Ve výsledku tedy není zcela rozhodující jakási objektivně měřitelná realita, ale to, jak potenciální migrant realitu okolo sebe vnímá a hodnotí.

Příklad rozhodování o migraci českých lékařů do zahraničí

Z pohledu statistik má český lékař pracující v okresní nemocnici ve srovnání s celkovým průměrem země nadprůměrný život. Jeho příjmy jsou podstatně vyšší, než má většina obyvatel, jeho povolání je společností vnímáno spíše s respektem a díky obecnému nedostatku zdravotnického personálu má poměrně svobodný pohyb na trhu práce. Nicméně jen málokdo svou aktuální životní situaci vnímá hledáčkem statistik a objektivně měřitelných hodnot. Svět okolo nás hodnotíme na základě naší osobní perspektivy a našich osobních měřítek toho, co je „normální“, „standardní“ či „možné“. Náš obraz světa a naší pozice v něm sestavujeme na základě informací, se kterými se setkáváme. A ty nikdy nejsou absolutní, ale do značné míry selektivní.

Daleko větší pravděpodobnost odchodu do zahraničí je tedy u těch, kteří v okruhu známých mají kolegy, kteří již za hranice odešli a se kterými jsou v pravidelném kontaktu. Kterí je informují o životě a práci v cizině a nepřímou je utvrzují v tom, jak

„špatná“ situace v Česku je (nebo naopak není). Navíc díky těmto kontaktům se migrace pro potenciálního migranta stává stále realističtější životní alternativou. Impulsem k úvahám o odchodu se tak stává hlavně strukturální nastavení, konkrétně pracovní podmínky pro lékaře v Česku a v cizině. Ovšem nikoliv jejich jakási objektivní měřitelnost (výše průměrného platu, průměrné náklady na život v místě práce, náklady na bydlení, atd.), ale osobní interpretace těchto podmínek, která k měřitelným aspektům přidává i celou řadu měkkých faktorů, jako je například pocit ocenění práce lékaře společností či vnímání pracovního prostředí jako příjemného. Navíc člověk jen málokdy o svém životě přemýšlí izolovaně, bez vazeb na okolí, a proto ve svých rozhodnutích velmi často zvažuje i dopady svého jednání na své okolí (rodinu, přátele). A proto se nezřídka stává, že i kdyby sám lékař chtěl odejít pracovat do zahraničí, nakonec zejména kvůli rodině a dětem, které mají v zemi původu zázemí, neodejde.

Osobní důvody k migraci

Přestože aktuální situace, resp. vnímání situace v zemi původu a očekávání od zamýšlené cílové země, hraje v rozhodování o migraci velikou roli, pomyslný jazyček na vahách zda odejít, či zůstat, stojí vždy na migrantových osobních důvodech, osobním odhodlání a osobních předpokladech. I když ekonomické příčiny bývají velmi častým důvodem k migraci, nemusí tomu tak být vždy. Důvody mohou být jak ekonomické, tak i neeko-

nomické, racionální, ale i zcela iracionální povahy. Zejména migrace z nebo v rámci rozvinutých zemí je stále častěji neekonomického charakteru, je spojena spíše se životním stylem, se zvědavostí, touhou po dobrodružství či svobodě. Ale i v případě migrace z rozvojových zemí do těch rozvinutých nemusí jít vždy pouze o ekonomický kalkul. Obdobně tomu je i u návratů.

Do rozhodování o migraci velmi často vstupuje rodina a komunitní vazby. Ty mohou podněcovat k odchodu i k setrvání, ale zároveň být i limitujícím faktorem ve vý-

běru cílové destinace, plánované délky pobytu či důvodu k odchodu. Mohou představovat i klíčový finanční zdroj nebo zdroj sociální a i zdroj psychické podpory během migrace.

Další osobní pohnutkou k migraci, setrvání či návratu často bývá potřeba společenského uznání, dostatku volného času, pohodlného bydlení, zábavy. Dále touha dělat nové věci, potkávat nové lidi, být svobodný ve svých touhách, mít soukromí, být sám sebou, být součástí komunity, mít možnost praktikovat své náboženství, vystavovat děti dobrému vlivu nebo potřeba žít v komunitě s žádoucím morálním klimatem či v bezpečném prostředí atd.

Překážky ve svobodném rozhodování o migraci

Ne každý, kdo se rozhodne k odchodu, nakonec odejde. A ne každý nakonec odejde tam, kam by si nejraději přál. Důvodů je hned několik. Na makro úrovni jde zejména o vliv mechanismů regulujících migraci v zemi původu (např. zákaz vycestování) a v zemi cílové (víza, kvóty, podmínky vstupu atd.). Další překážkou může být geografická, kulturní či jazyková vzdálenost. Především ale celková finanční náročnost, obzvláště za poplatky zprostředkovatelům, za letenku, za náklady na bydlení, pojištění atd. V individuální rovině představuje limitující faktor člověk sám, zejména jeho schopnosti, dovednosti, psychická odolnost, jazykové vybavení, ale i např. věk, pohlaví, vzdělání, kulturní a náboženské pozadí atd. Jinými slovy ne každý je připravený ustát zpřetrhání osobních kontaktů, které doma má, a odjet daleko od známého a jistého.

Doporučené zdroje:

- *Kde získat aktuální a poutavě zpracovaná data?* V elektronické knihovně *Evropské komise* můžete získat nejaktuálnější data o migraci v/z/do EU v podobě infografik, videí, publikací atd. Viz <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/>.
- *European Agenda on Migration*. DG Migration and Home Affairs, European Commission, [cit. 2015-12-15]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/index_en.htm.
- *Immigration in the EU*. Eurostat, 10. 6. 2015. Dostupné z: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/docs/infographics/immigration/migration-in-eu-info-graphic_en.pdf.
- McKay, R.: *Family Reunification*. Migration Policy Institute, 1. 5. 2013. Dostupné z: <http://www.migrationpolicy.org/article/family-reunification>.

Mám, nebo nemám? Rozhodování o migraci...

Co potřebujeme:

papíry, psací potřeby, flipchartové papíry, fixy, okopírované komiksy z úvodu kapitoly, pracovní list *Vnější důvody* (viz příloha 1), pracovní list *Osobní důvody* (viz příloha 2)

Cíle:

- Žák rozumí pojmům *push faktor* a *pull faktor*.
- Žák si je vědom, že důvody pro odchod ze země mohou být vnějšího rázu, ale mohou být i v osobní rovině.
- Žák přemýšlí nad otázkou, za jakých okolností by se on sám mohl stát migrantem.

Předpokládaný čas: 45 minut

Věk: 14–19 let

Postup

EVOKACE

- Pro evokační část je nutné okopírovat komiksový příběh ze strany 16 a kopie rozstříhat na dvě části. Místo předělu je označeno symbolem nůžek. Počet kopií se odvíjí od počtu žáků – každému ve výsledku připadne jedna část komiksu.
- Rozdělte žáky do dvojic s tím, že:
 - » žák A dostane první část komiksu (I.) a papír s otázkami: *Proč chce odjet Dáša do zahraničí? Jaké další důvody, proč by chtěla odjet, tě napadají?*
 - » žák B dostane druhou část komiksu (II.) a papír s otázkami: *Proč musela Hidi odjet z Afghánistánu? Jaké další příčiny nutí lidi odcházet ze země svého původu?*
- Požádejte žáky, aby si komiksy pročetli a písemně zodpověděli položené otázky. Po zodpovězení otázek je vyzvěte, aby si navzájem ve dvojicích (žák A s žákem B) své komiksy představili a sdíleli, jaké rozmanité důvody k odchodu ze země původu lidé mohou mít. Tuto část aktivity ukončete ve chvíli, kdy pocítíte, že žáci už nemají o čem diskutovat.

UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU INFORMACÍ

- Vysvětlíte žákům, co jsou *push* a *pull faktory* – informace pro vaši krátkou vysvětlivku čerpejte z této kapitoly (strana 18–20, *Rozhodování o migraci*).
- Požádejte žáky, aby se rozdělili do dvou skupin podle toho, jestli jejich komiks demonstroval spíše *push faktory* nebo *pull faktory*. Tímto žáci vytvoří dvě skupiny – skupinu PUSH a skupinu PULL. Skupina PULL se sestává z žáků, kteří četli první část komiksu (I.), skupina PUSH ze žáků, kteří četli druhou část komiksu (II.). Rozdělením žáků si potvrdíte, zda žáci pochopili, co *push* a *pull faktory* jsou. Pokud je ve třídě hodně žáků, můžete udělat skupiny čtyři (rozdělit skupiny PUSH a PULL ještě na dvě části). Každé skupině vymezte její prostor pro práci.
- Do každé skupiny dejte jeden flipchartový papír a zároveň žákům rozdejte okopírované texty, viz příloha 1 a 2. Někteří žáci dostanou text *Vnější důvody*, někteří žáci dostanou text *Osobní důvody*. V každé skupině by měly být texty zastoupeny ve vyváženém počtu.
- Řekněte žákům, aby si každý svůj text přečetl. Jejich úkolem je číst texty z pohledu *push* a *pull faktorů* – tedy skupina PULL bude hledat ve svých textech *pull faktory*, skupina PUSH bude hledat *push faktory*. Upo-

Mám, nebo nemám? Rozhodování o migraci...

- zorněte žáky, že tyto faktory nemusí být v textu explicitně pojmenovány, lze hledat i „mezi řádky“ (např. v textu o osobních důvodech k migraci převažují *pull faktory* – za nimi ale můžeme objevit i nepojmenovaný *push faktor*, kterým může být např. nuda). Zároveň žáky upozorněte, že skupina PUSH i PULL dostala stejné texty, vyzvěte je tedy, ať automaticky jednotlivé důvody na svůj papír nezapisují, ale ať se nejdříve zamyslí nad tím, do které kategorie opravdu spadájí. Napovězte jim, že *pull faktor* odpovídá na otázku: *Co by tě lákalo?*, zatímco *push faktor* koresponduje s otázkou: *Co tě vytlačuje?*. Každá skupina zapisuje svoje *push* nebo *pull faktory* na svůj flipchartový papír.
- Flipchartové papíry vyvěste ve třídě. Nechte zástupce každé skupiny představit výsledky společné práce.

REFLEXE

- Vyzvěte žáky, aby se rozptýlili po třídě. Žáci, kteří dosud přemýšleli zejména nad *push faktory* v tuto chvíli přemýšlí nad *pull faktory* a naopak. Tzn. žáci z původní skupiny PULL se zamyslí nad tím, za jakých okolností by odešli z České republiky, co by je odsud mohlo „vytlačovat“. A žáci ze skupiny PUSH přemýšlí nad tím, co by je mohlo k odchodu do jiné země lákat.
- Dejte žákům instrukce, aby přemýšleli nad odpovědí na svou otázku a v tichosti korzovali po třídě. Řekněte jim, že ve chvíli, kdy tlesknete (popř. dáte jiný signál), se zastaví a se spolužákem, který k nim bude nejbližší, krátce podebatují o tom, co by je z Česka „vytlačovalo“ / co by je „lákalo“ do jiné země. Dejte žákům prostor ke kratší výměně názorů. Předem je upozorněte, že čas na výměnu jejich názorů je ohraňčený druhým tlesknutím. Po tomto signálu žáci konverzaci přerušují a opět korzují po třídě, nadále přemýšlí nad dalšími možnými příčinami svého odchodu ze země původu.
- Tuto závěrečnou část opakujte třikrát, žáci by se měli pokaždé bavit o jiné příčině.

Příloha 1

Vnější důvody

Co láká lidi odejít do zahraničí nebo je nutí opustit místo, kde se narodili? Důvodů, proč lidé migrují, nebo naopak zůstávají, je nespočet a velmi často se navzájem prolínají (...). Rozhodování lidí je podmíněno mj. celkovým uspořádáním společnosti daného státu, tím, jak jsou nebo nejsou lidé spokojeni s celkovou politickou, ekonomickou, sociální, demografickou, infrastrukturou a ekologickou situací. Tyto faktory můžeme označit jako **faktory strukturální neboli vnější**.

Jmenovitě jde například o:

- politický režim a celkovou politickou situaci v zemi (mír/válka, demokracie/diktatura, přístup k moci a rozhodovacím procesům, byrokratický aparát, mezinárodní vazby atd.),
- celkový blahobyt a bohatství společnosti (výše příjmů, míra nezaměstnanosti, rozdíl mezi bohatými a chudými, sociální zabezpečení, přístup k základním potřebám či luxusnímu zboží, přístup ke kapitálu např. formou půjček, přístup k pojištění atd.),
- vymahatelnost práva, zejména lidských práv,
- postavení jednotlivých skupin ve společnosti (podle genderu, věku, etnicity, náboženství, sexuální orientace, politických názorů atd.),
- úroveň zdravotnictví a přístup ke zdravotní péči,

- úroveň školství, přístup ke vzdělávání a uplatnění kvalifikace na trhu práce,
- celkový nábožensko-kulturní kontext společnosti dané země,
- kvalitu a rozšíření základní infrastruktury ve městě i na venkově (přístup k pitné vodě, elektřině, kanalizaci, zpracování odpadů, dopravní infrastruktura atd.),
- hustotu obyvatel, míru porodnosti, míru úmrtnosti,
- kvalitu a dostupnost potravin,
- klima a extremitu počasí,
- kvalitu půdy, vody, ovzduší a celkový stav životního prostředí,
- a mnoho dalších.

Právě **rozdíly ve strukturálních podmínkách jednotlivých států vytvářejí předpoklady pro migraci**. Potenciální migrant přemýšlí nad jednotlivými oblastmi života v zemi původu a v zemi, o které uvažuje jako o zemi cílové. Migraci lze tedy chápat jako jakousi demografickou odpověď na geografickou nerovnoměrnost zdrojů. Nicméně člověk ve svých úvahách nepostupuje jako počítač, ale jako lidská bytost, která okolí a své postavení v něm vnímá a hodnotí skrze osobní filtry, žebříček hodnot a očekávání.

Upraveno podle: Freidingerová, T.: *Bohouš a Dáša: Tváří v tvář migraci*. Praha 2015, Člověk v tísni, o. p. s., Praha, 2015, s. 18–19.

Příloha 2

Osobní důvody

Co láká lidi odejít do zahraničí nebo je nutí opustit místo, kde se narodili? Důvodů, proč lidé migrují, nebo naopak zůstávají, je nespočet a velmi často se navzájem prolínají (...). Přestože aktuální situace, resp. vnímání situace v zemi původu a očekávání od zamýšlené cílové země, hraje v rozhodování o migraci velkou roli, pomyslný jazýček na vahách zda odejít, či zůstat, stojí vždy na migrantových **osobních důvodech**, osobním odhodlání a osobních předpokladech. I když ekonomické příčiny bývají velmi častým důvodem k migraci, nemusí tomu tak být vždy. Důvody mohou být jak ekonomické, tak i neekonomické, racionální, ale i zcela iracionální povahy. Zejména migrace z nebo v rámci rozvinutých zemí je stále častěji neekonomického charakteru, je spojena spíše se životním stylem, se zvědavostí, touhou po dobrodružství či svobodě. Ale i v případě migrace z rozvojových zemí do těch rozvinutých nemusí jít vždy pouze o ekonomický kalkul. Obdobně tomu je i u návratů.

Do rozhodování o migraci velmi často vstupuje rodina a komunitní vazby. Ty mohou podněcovat k odchodu i k setrvání, ale zároveň být i limitujícím faktorem ve výběru cílové destinace, plánované délky pobytu či důvodu k odchodu. Mohou představovat i klíčový finanční zdroj nebo zdroj sociální a i zdroj psychické podpory během migrace.

Další osobní pohnutkou k migraci, setrvání či návratu často bývá potřeba společenského uznání, dostatku volného času, pohodlného bydlení, zábavy. Dále touha dělat nové věci, potkávat nové lidi, být svobodný ve svých touhách, mít soukromí, být sám sebou, být součástí komunity, mít možnost praktikovat své náboženství, vystavovat děti dobrému vlivu nebo potřeba žít v komunitě s žádoucím morálním klimatem či v bezpečném prostředí atd.

Zdroje: Freidingerová, T.: *Bohouš a Dáša: Tváří v tvář migraci*. Praha 2015, Člověk v tísni, o. p. s., Praha, 2015, s. 18–20.

Od migrace k diaspoře

Od migrace k diaspoře

Migrace v síti

Jen málokdo ráno vstane a řekne si: „Dneska si sbalím kufr a přestěhuji se třeba na Vanuatu.“ Stejně tak málokdo opustí svou zem na základě spontánního rozhodnutí (s výjimkou nucené migrace, která je důsledkem útěku před bezprostředním ohrožením života). Podle odborníků na motivaci a rozhodování k migraci Gordona De Jonga a Jamese Fawcetta (1981) **je základním předpokladem k odchodu, tím spíše za hranice svého domovského státu, nejenom možnost se fyzicky přestěhovat či zůstat, ale člověk si musí být i vědom toho, že je vůbec možné takový výběr udělat.**

Dle jiného významného odborníka na lidskou migraci Douglase Masseyho (1993) hrají zcela zásadní roli v přenosu této fyzické a kognitivní dostupnosti alternativ tzv. *migrační sítě*. Ty si můžeme představit jako vazby a kontakty, které spojují aktuální a bývalé migranty s již usazenou diasporou v hostitelské zemi a rodinou, přáteli a dalšími lidmi v rodné zemi. **Dobře rozvinutá migrační síť slouží nově příchozím jako kanál přenosu informací a podpory. Migrantům zjednodušuje prvotní orientaci v novém prostředí či hledání ubytování a práce, čímž pozitivně působí**

na snížení finanční i psychické náročnosti migrace. Navíc s růstem počtu členů diaspory stoupá i infrastrukturní propojení zdrojové a cílové země. Zvyšuje se množství přímých spojů a jejich vytiženost, díky čemuž klesá cena za dopravu. Ale vznikají i různé agentury propojující obě země skrze import a export zboží a služeb nebo právě v oblasti asistence migrace lidí (pracovní, náborové nebo zprostředkovatelské agentury práce, studia, ale např. i sňatku).

Jinými slovy, když máte v zahraničí nějakého známého, kamaráda, nebo dokonce blízkého příbuzného, dozvídáte se od něj informace o tamním životě či výdělku. Když po dlouhém uvažování, propočítávání a váhání dospějete k tomu, že byste také rád jel za hranice, díky kontaktům a informacím se s největší pravděpodobností vydáte právě tam, kde je váš známý, a s vysokou pravděpodobností budete pracovat ve velmi podobném odvětví. Pokud nemáte v zahraničí nikoho blízkého, existuje vysoká pravděpodobnost, že zprostředkovatelské služby, které v návaznosti na dobře vyvinutou migrační síť vznikly, vás stejně zavedou do země, kde už komunita vašich krajanů je. Příkladem mohou být české a slovenské au-pair ve Spojeném království nebo v 90. letech mezi českými studenty velmi oblíbené brigády sběru plodů ve Skotsku.

Diaspora a transnacionální komunity

Pojem diaspora odkazuje k náboženské, národnostní či etnické skupině lidí, kteří žijí mimo svou (i představovanou) vlast zpravidla už několik generací. Diaspora může být migrantského i nemigrantského původu. To znamená, že buď cestovali lidé za hranice, nebo se hranice přesouvaly přes lidi. Například česká komunita v rumunském Banátu sice vznikla migrací v první polovině 19. století, ale jednalo se o vnitrostátní migraci v rámci

Rakouska-Uherska. Diasporou se stala až po rozpadu monarchie v roce 1914. Důležitým prvkem pro diasporu je také aspekt kolektivní identity. Některé diaspory mohou být zároveň i transnacionální komunitou. To znamená, že její členové udržují pevné a aktivní přeshraniční vazby a kontakty (ve fyzickém prostoru i kyberprostoru) s rodnou zemí či jinými zeměmi.

Upraveno podle: Faist, T.: Diasporas, transnational spaces and communities. In Bauböck, R., Faist, T. (eds.): Diasporas and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods. IMISCOE Research, Amsterdam University Press, 2010, s. 35–50.

Jak vznikají migrační sítě

Pokud většina lidí využívá pro migraci už existující kanály a jen málokdo je migrant-pionýr, který plný elánu zkouší život v cizích krajích, jak migrační sítě vznikají? Při pohledu na složení populace tradičních imigračních zemí USA, Kanady, Austrálie a zemí západní Evropy, ale i na českou společnost můžeme odvodit, za jakých okolností byly položeny základy migračních mostů mezi těmito státy a rodnými zeměmi jejich početných diaspor. **Nejsilnější imigrační komunity formované v imigračních zemích od 50. let 20. století po současnost vznikaly zejména na základě historické vazby mezi zdrojovou a cílovou zemí** (např. Slováci v Česku či Ukrajinci v Rusku) či **přesídlovacích programů pro uprchlíky** (např. Vietnamci v USA). **Nicméně vůbec nejvýznamnější vliv na utváření silných a početných diaspor, a tedy i migračních sítí měl a stále má aktivní nábor pracovních sil.**

Hlavním stavebním kamenem většiny komunit imigrantů jsou instituce (zejména vládní), přičemž příběhy těchto komunit mívají podobný scénář. Státy se silnou ekonomikou v době hospodářské konjunktury, růstu životního standardu domácího obyvatelstva, poklesu porodnosti a stárnutí populace zaznamenávají nedostatek pracovníků na pozicích nevyžadujících vysokou

kvalifikaci, ale špatně placených. Zpravidla se jedná o tzv. *3D-jobs* (*dirty, dangerous, difficult*) – špinavá, nebezpečná a těžká zaměstnání, která domácí populace nechce vykonávat. Aby si státy udržely svou ekonomickou prosperitu a zůstaly v oblasti výroby konkurenceschopné, musí změnit svou strategii fungování ekonomiky. De facto mají dvě základní alternativy: buď přijmou opatření, která podněcují k přechodu z výroby vyžadující intenzivní lidskou práci k novým technologiím a inovacím (což je velmi finančně a časově náročné), nebo přijmou opatření, která umožní získávat na neobsazená pracovní místa zahraniční pracovní sílu (což je rychlé a podstatně levnější řešení). Většina států logicky sahá po druhé variantě. V takovém případě velmi často dochází k aktivnímu náboru pracovních sil. V počáteční fázi iniciovanému státními úřady, později na komerční bázi.

Ale ani ty státy, které se rozhodnou pro první variantu, se bez imigrantů neobejdou. Bohaté a stárnoucí společnosti vyžadují stále více pracovníků z řad migrantů na mnohem různorodější pracovní pozice – uklízení služby, stavebnictví, opravárenské služby, pečovatelské služby, práce v domácnosti, střední a vyšší zdravotnický personál, manažerské pozice a další vysoce kvalifikovaná zaměstnání. Například v Singapuru, jehož ekonomika stojí na službách, finančnictví a bankovníctví, představují imigranti až 35 % populace.

Vietnamská diaspora v Česku

Výstižným příkladem vzniku diaspory a migrační vazby či migračního mostu mezi dvěma zeměmi je vietnamská migrace do Česka, resp. Československa. Její začátky se datují do 50. let 20. století, kdy přišla skupina 100 vietnamských sirotků na ozdravný pobyt. V průběhu 60. let v zemi pobývalo několik tisíc vietnamských učňů a studentů. Imigrace však nabývá na významu až v souvislosti s koncem II. indočínské války v roce 1975.

Vietnam měl vůči ČSSR dluh za zbraně poskytnuté během války. Neměl ale finance na jeho splacení. Na druhé straně ČSSR trpělo nedostatkem pracovníků v průmyslu a zemědělství. Obě země spolu proto podepsaly několik dohod o dočasné pracovní migraci. Vietnamští dělníci přicházeli ve skupinách a byli pod dohledem příslušných úřadů. Část jejich platu byla odváděna vietnamskému státu, ale většina peněz jim zůstávala, proto byl o práci v ČSSR zájem. Jako prevence před usídlením se migrace řídila přísnými pravidly „rodinného života“. Z jedné rodiny nesměl přijít více než jeden člověk a migranti měli zpočátku zakázané partnerské vztahy. Ty byly později povolené, ale manželům nebylo zpravidla umožněno žít spolu, protože ubytovny byly rozdělené podle pohlaví. Těhotenství se trestalo potratem nebo deportací do Vietnamu.

Po vypršení kontraktu se dělníci a dělnice vraceli zpět do Vietnamu. V 90. letech se někteří vrátili do Česka podnikat. S nimi přijeli i další dospělí příbuzní a známí, později od konce 90. let začali přicházet i partneři a děti. Vzhledem k tomu, že během řízené pracovní migrace v 70. a 80. letech ČSSR vyžadovalo po dělnících určitou kvalifikaci, vietnamská vláda vyhledávala většinu migrantů na několika málo konkrétních místech ve Vietnamu, kde byla určitá továrna. Tak vznikly migrační mosty mezi zcela konkrétními lokalitami ve Vietnamu a Českem. Z těchto míst přichází i většina porevolučních vietnamských migrantů. Zbytek země nemá o existenci Česka doslova ani tušení. Na začátku vietnamské migrace do Česka stál zájem vlád, které z vlastní iniciativy zprostředkovaly přesun, pobyt a práci desetitisícům Vietnamců v pevné víře, že se jedná pouze o dočasnou výpomoc a že až nebudou pracovníci potřeba, vrátí se zpět domů. Nicméně několik dekád řízené migrace z Vietnamu do ČSSR vytvořilo pevnou migrační síť a povědomí o Česku jako o alternativě pro život. Migrace proto pokračovala setrvačností i poté, co oba státy naopak začaly vyvíjet úsilí k utlumení migrace.

Upraveno podle: Freidingerová, T.: Vietnamci v Česku a ve světě: migrační a adaptační tendence. SLON, Praha, 2014, s. 232.

Ekonomický růst a nábor zahraničních pracovníků

Ekonomicky silné státy se svým způsobem stávají na pracovní migraci závislé. Bez migrantů by se nestavěly domy, zemědělství by se proměnilo v krajinářství, průmysl by zanikl. Pečivo by bylo tak drahé, že by si ho nikdo nekupoval, v nemocnicích by chyběly sestřičky a přání lidí stárnout a zemřít doma by bylo pro nedostatek pečovatelského personálu luxusem nejbohatších vrstev. Proto mnohé bohaté státy více či méně přijímají taková rozhodnutí, která pracovní imigraci podporují. Těsně po druhé světové válce to byly samotné vlády

zemí západní Evropy, které vyjednávaly doslova „import“ pracovních sil z periferních oblastí Evropy, později i mimo Evropu – například Německo v Turecku nebo Francie v bývalých koloniích v Africe. V USA probíhal tzv. *bracero program*, který byl sjednán mezi americkou a mexickou vládou už během války, kdy USA trpěly nedostatkem manuálních pracovníků.

Každý hospodářský růst ale dříve nebo později střídá recese, která s sebou nese i propouštění. V obdobích ekonomických propadů se proto státy snaží imigraci utlumovat, nebo dokonce zahraniční pracovníky podněcují k návratu do jejich vlastí. V souvislosti se světovou hospodářskou krizí se v roce 2009 pokusilo aplikovat

program dobrovolných návratů i Česko. Zkušenosti tradičních imigračních zemí ale ukazují, že k návratům spíše nedochází. Naopak **dobře vyvinuté migrační propojení, jehož základy často položily samotné vlády přijímající a zdrojové země, žije vlastním životem a na původně vládní iniciativy dávno**

navázaly komerční zprostředkovatelské služby. Dokonce, i **když se státy pokusí zavřít legální cesty například pozastavením vydávání povolení k zaměstnávání cizinců, migrace pokračuje dál** třeba i nelegálními cestami v duchu „kde je poptávka, je i nabídka“.

Mezinárodní migrace v kontextu ropné krize

Příklad ropné krize ukazuje, jak komplexní je mezinárodní migrace a jak těžké je ji regulovat a usměrňovat. V říjnu 1973 státy OPEC společně s Egyptem a Sýrií vyhlásily ropné embargo, jehož důsledkem byl dramatický nárůst cen ropy z 3 na 12 dolarů za barel během půl roku. Politické rozhodnutí těchto několika ropných velmocí vedlo k celkové globální ekonomické krizi nejen v západní Evropě a v USA, které se na konci 70. let ocitly zcela bez benzínu. Situace měla drastický dopad na tamější ekonomiky, které začaly stagnovat. Ekonomická recese znamenala nárůst nezaměstnanosti včetně propouštění zahraničních pracovníků. Tehdejší vlády se domnívaly, že když dělníci nebudou mít pracovní uplatnění, odejdou zpět do svých zemí původu. Někteří opravdu odešli – zejména Jihoevropané z Německa. Mnozí ale zůstali, protože situace doma nebyla o moc lepší. Naopak k sobě začali zvát své blízké příbuzné, zpravidla manželky a děti, a usadili se.

Na evropském konci ropného embarga krize nastartovala rodinnou migraci a upevňování diaspor zahraničních smluvních dělníků, kteří po válce přicházeli v rámci nábory pracovních sil na volná pracovní místa ve stavebnictví, zemědělství a průmyslu. Ti byli také do té doby označováni jako

guestworkers, tedy dělníci na návštěvě. Pro majoritní společnosti pak tato situace znamenala začátek procesu přijetí nové role jako imigrační země a Evropa se ocitla na startu cesty pokusů a omylů na poli začleňování nových obyvatel do majoritní společnosti.

Na druhém konci ropného embarga ekonomiky států Perského zálivu, které byly významnými vývozci ropy, začaly prosperovat. Nastal stavební boom, který vyžadoval dělníky, a proto státy uzavřely dvoustranné dohody nejprve s Indií a Pákistánem o „dovozu“ pracovních sil. Později začali přicházet i dělníci z Filipín, Indonésie, Thajska, Jižní Korey, Bangladéše a Srí Lanky. V polovině 80. let v zemích Perského zálivu pracovalo přes 3 miliony asijských dělníků. Jejich příchod se krátce omezil během války v Perském zálivu v letech 1990–1991, ale poté se opět oživil a pokračuje dodnes. V roce 2010 představovali cizinci 87 % obyvatel Kataru, 70 % obyvatel Spojených arabských emirátů a 69 % populace Kuvajtu. Během posledních let do Zálivu přichází nejenom dělníci, ale i pracovníce v domácnosti, pečovatelské či zdravotnický personál. V roce 2010 ženy představovaly odhadem 38 % (10,2 milionů) všech migrantů v Perském zálivu.

Upraveno podle: Castles, S.; De Haas, H.; Miller, M. J.: The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World. Palgrave Macmillan, 2013, s. 179.

Pracovní síla, nebo lidé

Švýcarský spisovatel Max Frisch jednou o poválečných programech dočasné pracovní migrace do rozvinutých států Evropy prohlásil: „*Chtěli jsme pracovní sílu a oni přišli lidé.*“ Jeho věta bezvýhradně vystihuje příběh pracovní migrace a následného formování diaspor nejenom v této části starého kontinentu, ale všude, kde k aktivnímu náboru pracovních sil dochází. Ukazuje se, že **každý stát, který zažívá ekonomický růst, hledá pracovníky na zahraničních trzích práce. A každý z těchto států uvažuje o pracovní migraci jako o dočasné.** Dělal to západoevropské státy celou druhou polovinu 20. století a dělají to i bývalé postsocialistické země střední Evropy, země Perského zálivu či nově industrializované země jihovýchodní a východní Asie.

Historie těch zkušenějších ovšem ukazuje, že pokud chce daná země ctít principy demokracie a dodržovat *Všeobecnou deklaraci lidských práv* a další mezinárodní smlouvy a úmluvy, ke kterým se zavázala, je přinejmenším problematické vytvářet pobídky k pracovní migraci a neumožnit imigrantům se usadit, nebo naopak svobodně odejít. Navíc příběhy z Německa, Francie či USA dokládají, že čím déle si daná země a její společnost ujasňuje, zda je, či není imigrační zemí, tím déle jí trvá přijmout taková opatření, která vedou k začleňování imigrantů do majoritní společnosti. O to více energie, úsilí a financí musí stát později vynaložit na začleňování a klidné soužití majority a nových obyvatel.

Zdroje:

- Castles, S.; De Haas, H.; Miller, M. J.: *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. Palgrave Macmillan, 2013.
- De Jong, G. F.; Fawcett, J. T.: *Motivations for migration: an assessment and a value-expectancy research model*. In: De Jong, G. F., Gardner R.W.: *Migration Decision Making. Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*. Pergamon Press, New York, 1981, s. 13–58.
- Faist, T.: *Diasporas, transnational spaces and communities*. In Bauböck, R., Faist, T. (eds.): *Diasporas and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. IMISCOE Research, Amsterdam University Press, 2010, s. 35–50.
- Freidingerová, T.: *Vietnamci v Česku a ve světě: migrační a adaptační tendence*. SLON, Praha, 2014, s. 232.
- Massey, D. S.; Arango, J.; Hugo, G.; Kouaouci, A.; Pellegrino, A.; Taylor, E. J.: *Theories on international migration. A review and appraisal*. *Population and development review*, 1993, 19, č. 3, s. 431–466.

Chtěli jsme pracovní sílu a oni přišli lidé

Co potřebujeme:

na tabuli napsaný výrok Maxe Frische (nebo flipchartový papír s napsaným výrokem pro každou skupinu), křídly/fixy a pastelky, tabulka V-CH-D (viz příloha 1), pracovní texty (viz příloha 2) – pro každého žáka vždy jeden vybraný text

Cíle:

- Žák prozkoumá důvody, proč jsou ve státech s rostoucí ekonomikou nabízeny nechtěné pracovní pozice zahraničním pracovníkům.
- Žák zmapuje téma obsazení špatně placené pracovní pozice z pohledu zahraničního pracovníka, který ji zastává, i státu, kam pracovník přichází.
- Žák nachází argumenty pro svá tvrzení.

Předpokládaný čas: 90 minut

Věk: 14–19 let

Postup

EVOKACE

- Napište na tabuli výrok Maxe Frische: „Chtěli jsme pracovní sílu a oni přišli lidé.“ Požádejte žáky, aby přemýšleli nad tím, co výrok znamená a co v nich vyvolává. Vysvětlete jim, že své úvahy nebudou sdílet nahlas, ale prostřednictvím tzv. metody *křídového mluvení* (*chalk talk*), tzn. budou své myšlenky zapisovat křídou na tabuli. Jejich úvahy mohou směřovat buď přímo k výroku, nebo k reakcím spolužáků a tak je rozvíjet a prohlubovat. Výrok samotný i úvahy spolužáků mohou v žácích vyvolat otázky, které mohou také zapsat.
- Dejte žákům k dispozici křidu (nebo více) a zdůrazněte jim, že během *křídového mluvení* nebudou moci reagovat jinak než psanou formou. Své ani ostatní reakce nebudou komentovat, své úvahy nebudou nijak vysvětlovat. Po ukončení aktivity věnujte žákům čas, který využijí k přečtení všech úvah i otázek vyvolaných výrokiem.
Poznámka: při větším počtu žáků (nad 15) rozdělte třídu do 5členných skupinek. Do každé dejte fixy (nebo pastelky) a flipchartový papír s uprostřed napsaným výrokiem „Chtěli jsme pracovní sílu a oni přišli lidé.“ Žáci pak zapisují reakce, komentáře a otázky v rámci jedné skupinky.

- Po dopsání si skupiny popsané flipchartové papíry navzájem vymění (např. pokud skupiny sedí v kruhu, mohou si flipchartové papíry vyměnit po směru hodinových ručiček). Nechte žáky pročíst si reakce jiné skupiny, ale upozorněte je, ať do textu nijak nezasahují. Jejich úkolem je pouze zjistit, jak na výrok, reagovali žáci v jiné skupině.
- Následně položte žákům otázku: *Napadá vás, jaké téma budeme dnes společně řešit?* Vyberte z nápadů ty, co se vztahují k migraci za práci, a prozradte žákům, že tématem je *obsazení pracovní pozice, o kterou není zájem, zahraničním pracovníkem* (téma napište čitelně na tabuli).
- Potom nakreslete na tabuli tabulku o třech sloupcích (tzv. V-CH-D, viz příloha 1): VÍM x CHCI VĚDĚT x DOZVĚDĚL JSEM SE. Zeptejte se žáků: *Co už o tématu víte? Co už jste o něm slyšeli nebo četli?* Zkušenosti žáků запиšte do prvního sloupce tabulky.
- Poté, co je první sloupec vyplněn, se žáků dále ptejte: *A co byste se o tématu chtěli dozvědět? Jaké otázky by dnes měly být zodpovězeny?* Zapisujte všechny otázky žáků do druhého sloupce tabulky.

Chtěli jsme pracovní sílu a oni přišli lidé

UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU INFORMACÍ

- Rozdělte žáky do 4členných skupin. Do každé skupiny rozdejte 4 různé pracovní texty (viz příloha 2) – každý žák ve skupině bude mít jiný text. Vysvětlete žákům, že jejich úkolem bude nejdříve text přečíst, uvědomit si jeho sdělení, srovnat informace (tvrzení) napsané v prvním sloupci tabulky s informacemi obsaženými v textu a cíleně hledat odpovědi na položené otázky v druhém sloupci tabulky.
- Následně každý žák ve skupině představí svou část textu. Pokud nějaké informace nebo otázky v tabulce souvisí s informacemi v textu, pak se jim také věnuje.

REFLEXE

- Po skupinové práci zaměřte pozornost žáků zpátky na tabulku a ptejte se jich: *Co jste se o tématu dozvěděli? Co pro vás bylo nové?* Postřehy žáků zapisujte do třetího sloupce tabulky. Žáků se také zeptejte: *Na které otázky jste našli odpověď?* Označte otázky, které byly textem zodpovězeny, a zajímejte se i o konkrétní odpovědi.
- Na závěr hodiny se věnujte nezodpovězeným otázkám: *Kde bychom mohli najít odpovědi na tyto otázky? Z jakých zdrojů bychom mohli tyto informace čerpat?* Potom můžete žákům navrhnout, aby do příští hodiny odpovědi dohledali.

Příloha 1

OBSAZENÍ PRACOVNÍHO MÍSTA ZAHRANIČNÍM PRACOVNÍKEM

VÍM	CHCI VĚDĚT	DOZVĚDĚL JSEM SE

Příloha 2

Texty

Text 1

Státy se silnou ekonomikou v době jejího růstu, zároveň růstu životního standardu domácího obyvatelstva, poklesu porodnosti a stárnutí populace se potýkají s nedostatkem pracovníků na špatně placených pozicích nevyžadujících vysokou kvalifikaci. Zpravidla se jedná o tzv. *3D-jobs* (*dirty, dangerous, difficult*) – špinavá, nebezpečná a těžká zaměstnání, která domácí populace nechce vykonávat.

Aby si státy udržely svou ekonomickou prosperitu a zůstaly v oblasti výroby konkurenceschopné, musí změnit svou strategii fungování ekonomiky. Mají dvě základní alternativy: buď přejdou z výroby vyžadující lidskou práci k novým technologiím a inovacím (což je velmi finančně a časově náročné), nebo obsadí nechtěná pracovní místa zahraniční pracovní silou (což je rychlé a podstatně levnější řešení). Většina států logicky sahá

po druhé variantě. V takovém případě velmi často dochází k aktivnímu náboru pracovních sil.

Ani ty státy, které se rozhodnou pro první variantu, se bez imigrantů neobejdou. Bohaté a stárnoucí společnosti vyžadují stále více pracovníků z řad migrantů na mnohem různorodější pracovní pozice – uklízení služby, stavebnictví, opravárenské služby, pečovatelské služby, práce v domácnosti, střední a vyšší zdravotnický personál, manažerské pozice a další vysoce kvalifikovaná zaměstnání. Například v Singapuru, jehož ekonomika stojí na službách, finančnictví a bankovníctví, představují imigranti až 35 % populace.

Ekonomicky silné státy se svým způsobem stávají na pracovní migraci závislé. Proto mnohé bohaté státy více či méně přijímají taková rozhodnutí, která pracovní imigraci podporují.

Text 2

Těsně po druhé světové válce to byly samotné vlády zemí západní Evropy, které vyjednávaly doslova „import“ pracovních sil z periferních oblastí Evropy, později i mimo Evropu – například Německo v Turecku nebo Francie v bývalých koloniích v Africe. V USA probíhal tzv. *bracero program*, který byl sjednán mezi americkou a mexickou vládou už během války, kdy USA trpěly nedostatkem manuálních pracovníků.

Každý hospodářský růst ale dříve nebo později střídá recese, která s sebou nese i propouštění. V obdobích ekonomických propadů se proto státy snaží imigraci utlumovat, nebo dokonce zahraniční pracovníky podněcují k návratu do jejich vlastí. V souvislosti se světovou hos-

podářskou krizí se v roce 2009 pokusilo aplikovat program dobrovolných návratů i Česko. Zkušenosti tradičních imigračních zemí ale ukazují, že k návratům spíše nedochází. Naopak dobře vyvinuté migrační propojení, jehož základy často položily samotné vlády přijímající a zdrojové země, žije vlastním životem a na původně vládní iniciativy dávno navázaly komerční zprostředkovatelské služby. Dokonce, i když se státy pokusí zavřít legální cesty například pozastavením vydávání povolení k zaměstnávání cizinců, migrace pokračuje dál třeba i nelegálními cestami v duchu „kde je poptávka, je i nabídka“.

Text 3

Příklad ropné krize ukazuje, jak komplexní je mezinárodní migrace a jak těžké je ji regulovat a usměrňovat. V říjnu 1973 státy OPEC společně s Egyptem a Sýrií vyhlásily ropné embargo, jehož důsledkem byl dramatický nárůst cen ropy z 3 na 12 dolarů za barel během půl roku. Politické rozhodnutí těchto několika ropných velmocí vedlo k celkové krizi v západní Evropě a v USA, které se na konci 70. let ocitly zcela bez benzínu. Situace měla drastický dopad na tamější ekonomiky, které začaly stagnovat. Ekonomická recese znamenala nárůst nezaměstnanosti včetně propouštění zahraničních pracovníků. Tehdejší vlády se domnívaly, že když dělníci nebudou mít pracovní uplatnění, odejdou zpět do svých zemí původu. Někteří opravdu odešli – zejména Jihoev-

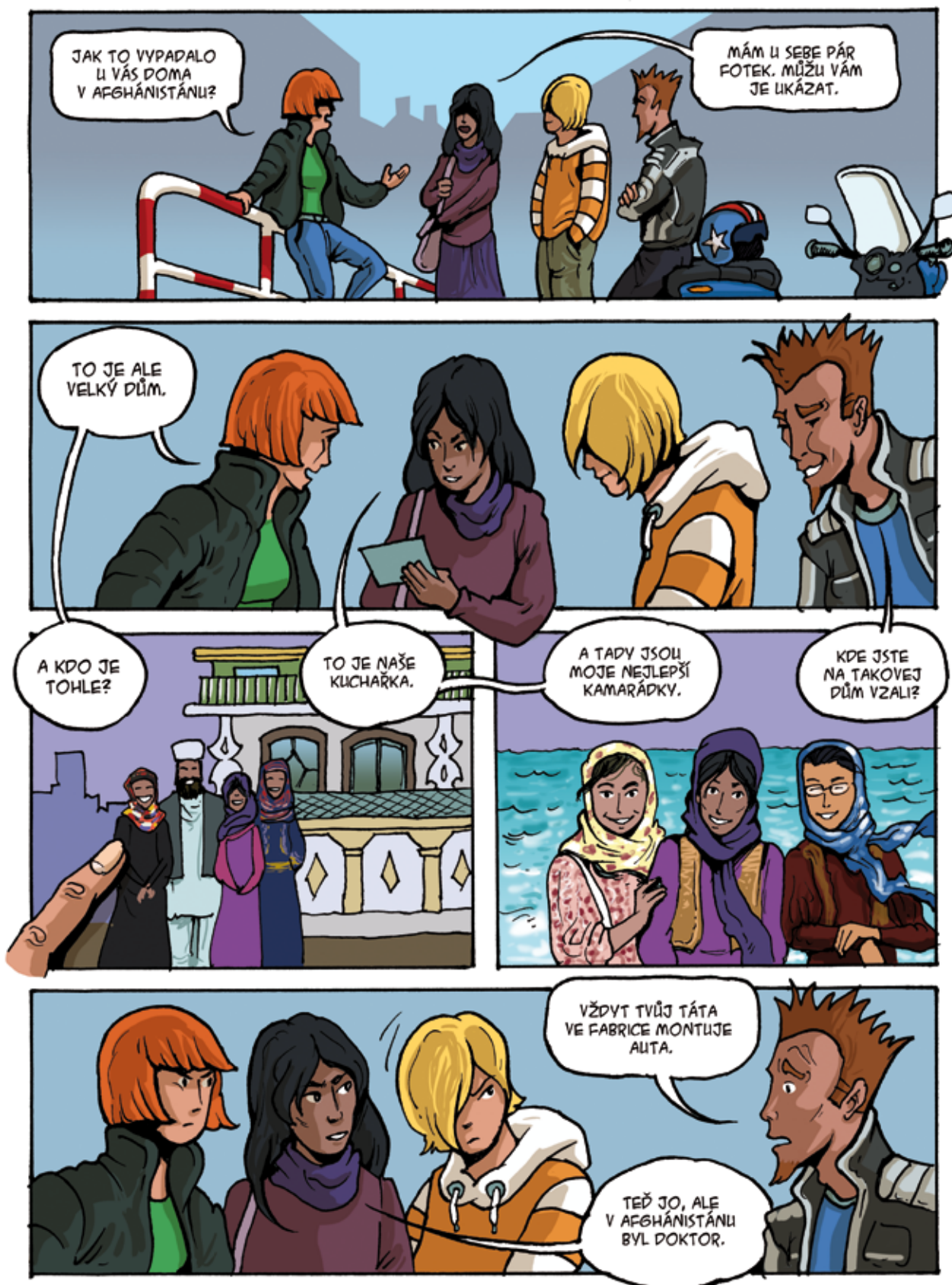
ropané z Německa. Mnozí ale zůstali, protože situace doma nebyla o moc lepší. Naopak k sobě začali zvat své blízké příbuzné, zpravidla manželky a děti, a usadili se. Na evropském konci ropného embarga krize nastartovala rodinnou migraci a upevňování diaspor zahraničních smluvních dělníků, kteří po válce přicházeli v rámci náboru pracovních sil na volná pracovní místa ve stavebnictví, zemědělství a průmyslu. Ti byli také do té doby označováni jako *guestworkers*, tedy dělníci na návštěvě. Pro majoritní společnosti pak tato situace znamenala začátek procesu přijetí nové role jako imigrační země a Evropa se ocitla na startu cesty pokusů a omylů na poli začleňování nových obyvatel do majoritní společnosti.

Text 4

Švýcarský spisovatel Max Frisch jednou o poválečných programech dočasné pracovní migrace do rozvinutých států Evropy prohlásil: „*Chtěli jsme pracovní sílu a oni přišli lidé.*“ Jeho věta bezvýhradně vystihuje příběh pracovní migrace a následného formování diaspor nejenom v této části starého kontinentu, ale všude, kde k aktivnímu náboru pracovních sil dochází. Ukazuje se, že každý stát, který zažívá ekonomický růst, hledá pracovníky na zahraničních trzích práce. A každý z těchto států uvažuje o pracovní migraci jako o dočasné. Dělal to západoevropské státy celou druhou polovinu 20. století a dělají to i bývalé postsocialistické země střední Evropy, země Perského zálivu či nově industrializované země jihovýchodní a východní Asie.

Historie těch zkušenějších ovšem ukazuje, že pokud chce daná země ctít principy demokracie a dodržovat *Všeobecnou deklaraci lidských práv* a další mezinárodní smlouvy a úmluvy, ke kterým se zavázala, je přinejmenším problematické vyvážet pobídky k pracovní migraci a neumožnit imigrantům se usadit, nebo naopak svobodně odejít. Navíc příběhy z Německa, Francie či USA dokládají, že čím déle si daná země a její společnost ujasňuje, zda je či není imigrační zemí, tím déle jí trvá přijmout taková opatření, která vedou k začleňování imigrantů do majoritní společnosti. O to více energie, úsilí a financí musí stát později vynaložit na začleňování a klidné soužití majority a nových obyvatel.

Upraveno podle: Freidingerová, T.: *Bohouš a Dáša: Tvář v tvář migraci*. Člověk v tísni, o. p. s., Praha, 2015, s. 27–30.

Migrace a rozvoj

Migrace jako luxusní zboží

Odchod do zahraničí a vše, co mu předchází, představuje hned zpočátku obrovský jednorázový výdaj. Kromě nákladů na cestu zahrnuje i poplatky za víza a další doklady, poplatky za zprostředkovatelské služby, náklady na dojíždění na zastupitelský úřad, náklady na komunikaci, ale bohužel v řadě případů i nemalý obnos na úplatky. Ještě draž pak vychází, když migrant využívá služeb zprostředkovatelů, převaděčů nebo odchází nelegální cestou. Migrant zároveň musí mít nějaký kapitál na dobu po příjezdu, než se stabilizuje, najde si zaměstnání a začne dostávat plat. Potřebuje finance na ubytování, jídlo, dopravu, zdravotní pojištění, související služby (překladačů, zprostředkovatelů práce atd.) a další základní potřeby a také na cestu/y domů.

Zjednodušený výčet položek na „nákupním seznamu“ migranta napovídá, že migrace není levnou záležitostí. **Aby člověk mohl své rozhodnutí k odchodu opravdu zrealizovat, musí mít kapitál, nebo alespoň majetek, který může zastavit a získat půjčku. A aby mohl potenciální migrant ve své rodné zemi získat finance na cestu (výdělkem, půjčkou), musí země dosahovat určité úrovně rozvoje.** V chudých zemích či regionech mohou lidé jen stěží ušetřit dost na to, aby mohli někam vyjet. Obdobně si ani nemohou půjčit dostatečný obnos, protože jejich majetek jednak nemá potřebnou hodnotu, a zároveň nemají příliš možností, kde si půjčit. V zaostalých a strukturálně či konfliktem postižených regionech bankovní sektor de facto neexistuje nebo vůči němu nepanuje důvěra a lidem proto nezbyvá nic jiného než se obrátit na neoficiální poskytovatele úvěrů (zpravidla na nevýhodné lichváře). Cena za cestu ze zemí s nízkými příjmy do zemí s vyššími či vysokými příjmy mnohdy dosahuje i několika ročních platů potenciálního migranta. Proto se na migraci jednoho člena domácnosti obvykle skládá celá rodina. Že je migrace opravdu „luxusním zbožím“ dokládá příklad poměru měsíčního průměrného platu ve Vietnamu a ceny za migraci Vietnamců na zahraniční pracovní trhy. V letech 2006–2008, kdy do Česka přišlo nejvíce ekonomických migrantů z Vietnamu od 90.

let, stálo zprostředkování cesty a práce v Česku mezi 8 000 a 12 000 dolarů, zatímco průměrná měsíční mzda ve Vietnamu byla v té době 100 dolarů. Migrace je ale drahou záležitostí i pro ty, co odchází ze zemí bohatých a ekonomicky stabilních.

Rozvojem k migraci

Novodobá historie napovídá, že **bez rozvoje není migrace**, že migrace je nedílnou součástí rozvojových procesů. Politická stabilita země a vysoká porodnost zaručující dostatek levné pracovní síly jsou základními předpoklady atraktivity země pro zahraniční investory. Kromě pracovníků potřebují výrobci pro své továrny také pozemky a dostatečnou infrastrukturu (elektřinu, kanalizaci, přístup k pozemní, letecké, vodní kontejnerové dopravě, komunikační infrastrukturu atd.). Země, která toto může nabídnout, začne postupně pod taktovkou tržní ekonomiky procházet industrializací a modernizací, privatizací půdy a intenzifikací zemědělství. V důsledku toho ale dochází k narušení tradičního sociálního a ekonomického uspořádání společnosti. Původně zemědělské obyvatelstvo je vytlačováno z půdy a je nuceno hledat jiné zdroje obživy, zpravidla v továrnách ve městech. Kapitál, který do země přichází se zahraničními firmami, se přibližuje stále větší části populace. Buď přímo formou mezd, či nepřímo skrze možnost půjčky díky rozvoji bankovního a úvěrového trhu. Samozřejmě ale ne každý na tento kapitál dosáhne a ne každý je za svou práci spravedlivě odměněn. Navíc zásadní změna celého společenského uspořádání zpravidla vede ke vzniku a extremizaci sociálních rozdílů, které s sebou nesou mj. pocit relativní deprivace z toho, že „nemám to, co soused“, a mohou se stát impulsem k úvahám o migraci.

Díky všeobecnému rozvoji dochází zároveň ke snížení úmrtnosti a zvýšení naděje dožití. Vzhledem k tomu, že porodnost je stále vysoká, roste celková populace rychleji, než vznikají pracovní místa na místním trhu práce. V důsledku socio-ekonomického rozvrstvení společnosti, zlepšení celkové dopravní a informační infrastruktury, přiblížení kapitálu větší části společnos-

ti, přetlaku na místním trhu práce a naopak poptávce ve vyspělejších zemích regionu, dochází následně k migraci. Rostoucí migrace může zpětně vést k dalšímu využívání kapitálu ve venkovských oblastech, tedy převážně v zemědělství, kdy si příjemci remitencí mohou jako investice pořizovat políčka a pozemky. Tím se zhoršuje možnost udržení půdy nízko-příjmovými obyvateli a v důsledku toho dochází k dalšímu růstu nerovností v příjmech. To vše podporuje pokračující migraci, která (jakmile dosáhne určitého stupně rozvoje) se stává velmi těžko kontrolovatelnou. V této fázi se nyní nachází například Vietnam, jehož obyvatelé odchází především na Taiwan, do Malajsie nebo Jižní Korey. V Evropě tímto procesem od 19. století procházely všechny státy (včetně českého území Rakouska-Uherska) postupně, jak se šířila industrializace ze západu kontinentu na východ.

Remittance

Pojem *remittance* (angl. *remittances*) je odvozen od anglického slovesa *to remit* (v překladu odeslat). Termínem označujeme vše, co migrant odesílá zpět do své země původu. Nejčastěji se jedná o peníze a materiální zboží, ale mohou to být i služby. Migraciologové Peggy Levitt a Deepak Lamba-Nieves (2011) rozlišují ještě tzv. *sociální remittance*. Těmi jsou myšlené schopnosti, dovednosti, jazykové či kulturní kompetence a další „měkké“ znalosti, kterým se migrant v zahraničí naučil a přiváží si je s sebou zpět do země původu.

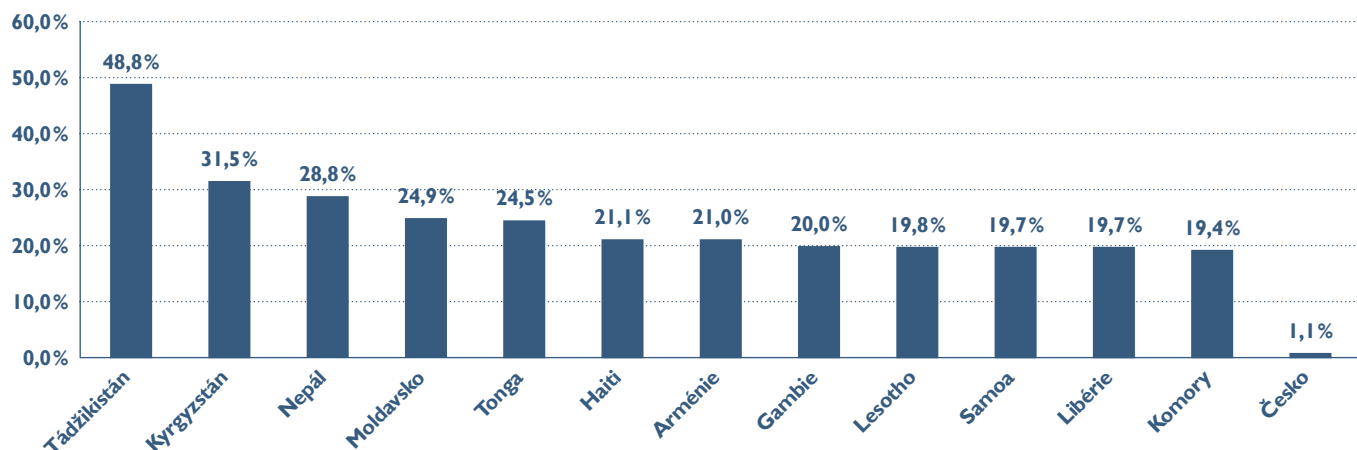
Aktualizovaná a podrobná data o objemu remitencí, směrech remitencí a podílu remitencí na HDP přijímajících zemí naleznete v databázi Světové banky (<http://bit.ly/1dvKYGo>).

Remittance a rozvoj

Migrace je produktem ekonomického rozvoje, ale může rozvoj i podporovat, zejména díky finančním, materiálním, ale i sociálním remitencím. Migranti peníze zasílají oficiálními cestami (bankovními převody, Western Union atd.) i těmi neformálními. Např. je posílají po známých nebo je vozí sami. Celkový objem finančních remitencí ruku v ruce se stoupajícím počtem mezinárodních migrantů každým rokem narůstá. V roce 2011 bylo podle odhadů Světové banky celkem formálními i neformálními cestami remitováno až 512 miliard dolarů, v roce 2014 to bylo už 583 miliard dolarů. Pro srovnání – rozpočet celé České republiky pro rok 2014 činil 60 miliard dolarů.

V makroměřítku představují remittance pro země vysílající migranty významný příjem. A to zejména díky tomu, že **na rozdíl od přímých zahraničních investic (FDI) a oficiální rozvojové pomoci (ODA) nejsou zatížené administrativou, jsou stabilní i v dobách krizí (kdy FDI a ODA klesají) a nekoncentrují se do několika málo vybraných míst, ale jsou více méně roztroušené napříč celou zemí a mnoha domácnostmi.** Dalším pozitivem je, že míří přímo k lidem. Podle Světové banky jsou v posledních letech co do celkového objemu největšími příjemci remitencí Indie, Čína, Filipíny, Mexiko, Francie, Nigérie, Egypt, Pákistán, Německo a Bangladéš. Populačně velké země mají logicky i nejvyšší remittance. Nicméně při přepočtu remitencí na podíl HDP dostaneme zcela jiný seznam. Na prvním místě je Tádžikistán s podílem 48,8 %, dále Kyrgyzstán (31,5 %), Nepál (28,8 %), Moldavsko (24,9 %), Tonga (24,5 %), Haiti (21,1 %), Arménie (21 %), Gambie (20 %), Lesotho, Samoa, Libérie a Komory s 19,5 % (data k roku 2013, Světová banka). V Česku remittance představují 1,1 % HDP země (obr. 2).

Obr. 2: Podíl remitencí na HDP – top 12 zemí a Česko (2013)

Zdroj: Migration & Remittances Data – World Bank.

Remittance ovšem nejsou samospásný recept na chudobu a zaostalost vysílající země. Pokud v zemi nepanuje stabilní politické klima, které vytváří vhodné podmínky pro rozvoj domácností, drobné investice a obchod, remittance fungování státu nenastartují. Například v Moldavsku remittance představují jednu čtvrtinu HDP země a téměř každá rodina je tu závislá na penězích ze zahraničí. Nicméně zemi jako celek remittance příliš nezachraňují. Naopak. Závislost Moldavanů na remitencích vede k extrémní emigraci, která doslova decimuje místní populaci. Některé obce v zemi jsou téměř vyčistěné, zůstávají pouze senioři a jejich vnoučata. Ekonomicky aktivní obyvatelstvo odchází (zpravidla nelegálně) pracovat do zemí EU nebo Ruska. Zejména v případě Moldavanek, které se často živí jako pracovnice v domácnosti a pečovatelky, nastává paradox označovaný jako **transnacionální mateřství** – migrantky pečují v zahraničí o cizí potomky, zatímco vlastní děti roky nevidí. Ty často své rodiče už ani neznají. Pokud do zahraničí odchází jenom jeden z páru, dochází zároveň vlivem dlouhého odloučení k redefinici tradičních genderových rolí v rodině. Ty mohou po návratu migrujícího člena domácnosti vést ke vzniku napětí a stresu.

Do jaké míry remittance skutečně napomáhají rozvoji jednotlivých zemí, není jasné. Odborníci se shodují, že **remittance mohou v obecné rovině vést k rozvoji domácnosti, která příjmem ze zahraničí vyrovnává například nefunkční systém sociálního zabezpečení v zemi původu. Zároveň slouží jako diverzifikace zdrojů a jakýsi finanční polštář v případě ztráty příjmů dalších členů domácnosti v zemi původu.** Remittance umožňují rodi-

nám zlepšit bydlení, stravování, vzdělání a zdravotní péči. Poměrně rozšířeným trendem je investování remitencí do výstavby domů v zemi původu, což stimuluje ekonomický růst, vytváření pracovních míst ve stavebnictví a přísun peněz i pro nemigrující. Remittance tedy mohou být využívány k investování, vytváření tržních vztahů, inovací a podnikání. Na druhou stranu zkušenost je taková, že většina remitencí jde spíše do spotřeby než do investic – na pořízení základních potřeb, spotřebního zboží či léků. A v neposlední řadě také na splácení dluhů, zejména těch spojených s migrací. Dle skeptiků navíc spotřební chování rodin přijímajících remittance vede k růstu inflace a zdražení zboží a služeb i pro ty, kteří příjmy ze zahraničí nemají. Zaslání remitencí může u příjemců vést také ke spoléhání se na peníze ze zahraničí, k pasivitě a snížení vlastní aktivity a produktivity práce a k deformaci vnímání hodnoty peněz a práce, která za nimi stojí.

Migrací k rozvoji

V obecné rovině lze konstatovat, že v krátkodobém časovém horizontu rozvoj migraci stimuluje. V dlouhodobém horizontu tlumí. Proto bohaté a rozvinuté státy (zejména státy OECD) musí ve svých politikách zahraniční a rozvojové spolupráce počítat s tím, že pokud se rozhodnou nějaký stát podporovat, podporují tím i nárůst migrace z těchto zemí na zahraniční trhy práce, včetně toho svého. Pokud ruku v ruce s (především ekonomickou) migrací dochází ve zdrojové zemi zároveň k politické stabilizaci a rozvoji infrastruktury, může migrace tento rozvoj zpětně významně

podpořit. Pokud ale zdrojová země stagnuje a politická situace je nestabilní, může migrace zaostalost naopak prohloubit. Na zahraniční trhy práce totiž zpravidla odchází lidé zdraví, odhodlaní, v ekonomicky produktivním věku, kteří mohou na trhu práce zdrojových zemí chybět (jako například lékaři odcházející z Česka do západní Evropy).

Velkým negativem migrace z ekonomicky slabších do ekonomicky silnějších zemí, které může rozvoj zdrojových zemí zbrzdít, je tzv. **brain drain** proces (odliv mozků) neboli odchod vzdělaných a kvalifikovaných lidí. S odchodem těchto lidí ztrácí emigrační země investice vložené do jejich studia, hodnotu jejich práce, ale především také jejich potenciál – právě oni mají předpoklad stát se ekonomickou a intelektuální elitou státu. Tyto ztráty jsou zásadní, pokud má odchod vzdělaných osob trvalý charakter. Pokud ale tito lidé měli v zahraničí možnost rozvinout své schopnosti, uplatnit své vzdělání a nabrat cenné zkušenosti a rozhodli se do rodné země vrátit, pak se ztráty mohou proměnit v pozitiva. V souvislosti s novými migračními trendy se proto v poslední době začíná hovořit o takzvaném **brain gain** (zisk mozků) či **brain circulation** (cirkulace mozků). Pokud ovšem kvalifikace těchto migrantů není v cílové zemi využita (pracují zde na nižších, nekvalifikovaných pozicích), dochází k tzv. **brain waste** procesu (vyhazování mozků). V Česku se tak děje v případě migrantů z třetích zemí, kteří mají medicínské vzdělání. Pokud získali vzdělání v zemích, které podléhají tzv. nostrifikaci – tedy ověření vzdělání, a chtějí své zaměstnání vykonávat i u nás, musí podstoupit přezkoušení, popř. začít opět studovat. To je může demotivovat a od práce lékaře odradit. Například syrský zubař s patnáctiletou praxí nemůže bez přezkoušení tuto praxi v Česku vykonávat. Oproti tomu v Německu může do práce nastoupit téměř ihned.

Doporučené zdroje:

- Přehledné tabulky všech zemí světa a pohybů remitencí od roku 1970 po současnost jsou ke stažení na webových stránkách Světové banky, viz <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/>.
- Podívejte se na kalkulačku Světové banky, kolik aktuálně stojí migranty převod remitencí oficiálními cestami například z Česka na Ukrajinu či z Malajsie do Bangladéše, viz <https://remittanceprices.worldbank.org/en>.
- Využití remitencí znázorňuje například výstava fotografií Architektura remitencí, která proběhla v muzeu umění v Salvadoru. Fotografie jsou ke zhlédnutí zde <http://arquitecturadelasremesas.blogspot.cz/>. Texty jsou ve španělštině.
- V roce 2015 vydalo centrum Geomigrace Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy knihu o ukrajinské pracovní migraci v Česku. Ta přibližuje v číslech a příbězích, kam putují peníze z Česka a co si za ně rodiny migrantů pořizují. Drbohlav, Dušan (ed.): *Ukrajinská pracovní migrace v Česku: migrace – remittance – (rozvoj)*. Karolinum, 2015, s. 282.

Zdroje:

- Levitt, P.; Lamba-Nieves, D.: *Social remittances revised*. Journal of Ethnic and Migration Studies, 2011, 31, č. 1, s. 1–22.
- *Migration & Remittances Data*. World Bank, [cit. 2015-12-15]. Dostupné z: <http://bit.ly/1dvKYGo>.

Migrace místo (rozvojově) pomoci?

Co potřebujeme:

pracovní text *Remittance jako nástroj boje proti chudobě* rozdělený na 4 samostatné části (viz příloha), flipchartové papíry, fixy

Předpokládaný čas: 45 minut

Cíle:

- Žák zdůvodňuje své stanovisko a porovnává ho se stanovisky druhých.
- Žák objasní negativní i pozitivní dopady migrace v zemích původu přistěhovalců (migrantů).

Věk: 14–19 let

Postup

EVOKACE

- Na začátku hodiny dejte žákům možnost probrat, co o tématu vědí, prostřednictvím tzv. metody *těkej – štronzo – dvojice*. Žáci se volně procházejí po místnosti (těkají). Jakmile řeknete „štronzo“ a tlesknete, žáci se zastaví. Poté, co řeknete „dvojice“, se žáci spárují s tím, kdo je jim nejbližší. Následně položíte žákům otázku (viz další krok), o níž budou společně diskutovat. Celý postup se několikrát opakuje.

Varianta: Žáci utvoří vnitřní a vnější kruh o stejném počtu osob. Kruhy se začnou pohybovat v opačných směrech, dokud někdo nevykřikne „štronzo“. Žáci, kteří se ocitli v kruzích sobě nejbližší, vytvoří dvojici.

- Otázky, o nichž mají žáci postupně diskutovat: *Co je to dobrovolná migrace? Proč lidé odcházejí dobrovolně do emigrace? Jaké pozitivní dopady má dobrovolná migrace na domov migrantů? Jaké negativní dopady má dobrovolná migrace na domov migrantů?*

UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU INFORMACÍ

- Požádejte žáky, aby se rozdělili do dvojic. Jejich úkolem bude přečíst společně pracovní text (viz příloha), a to zvláštním způsobem – tzv. *párovým čtením*. Zdůrazněte, že až tato činnost skončí, budou žáci potřebovat znát látku celého článku, ovšem aktuálně se zaměří jen na jednu jeho část. Dvojice se rozpočítají tak, že každá bude mít některé číslo od 1 do 4. Každému páru je pak přidělena ta část článku, která má stejné číslo jako daná dvojice.
- Každý člen dvojice bude hrát dvě různé role – *zpravodaje* a *tazatele*. Tyto role si v průběhu práce vymění. Nejprve si tedy přidělený text rozdělí na půl:
 - a) *Zpravodaj* – přečte si první část textu, připraví si shrnutí a sdělí svému partnerovi **vlastními slovy**, co se dočetl.
 - b) *Tazatel* – přečte si stejnou část, vyslechne shrnutí a pokládá otázku, která může přispět k hlubšímu pochopení nebo k osvětlení problematiky. Např.: *A co třeba...? Pamatuješ si...? Stálo tam něco o...?*
 - c) Poté si žáci ve dvojici své úlohy vymění a čtou druhou část textu.

Pokud tuto metodu neznají, doporučujeme, aby učitel modeloval způsob přemýšlení nad formulací otázky na jednoduchém příkladu.

- Vysvětlete žákům, že jejich konečným cílem je prezentovat a vysvětlit ostatním obsah pasáže, kterou zpracovávají, takže by si měli být jisti tím, že v ní všemu rozumějí (pro klidné čtení si mohou ve třídě najít pohodlný koutek pro společnou práci). Připomeňte jim, že by měli používat tzv. *půlmetrový hlas*, tzn. takový, aby se navzájem nerušili.
- Podle počtu žáků ve třídě spojte páry se stejným textem do čtveřic, příp. šestic. Ti pak společně připraví prezentaci za celou skupinu. Informování celé třídy může proběhnout např. grafickým znázorněním obsahu ve formě plakátku tak, aby byl srozumitelný i ostatním. Žáci prezentují popořadě podle sekcí (začíná jednička) své souhrny. Plakáty můžeme nechat pověšené ve třídě, kde budou podporovat vizuální paměť.
- Během prezentací si žáci zapisují do tzv. **T-grafu** na levou stranu příklady pozitivních dopadů, na pravou stranu příklady negativních dopadů migrace na domov migrantů.

REFLEXE

- Zeptejte se žáků: *Myslíte si, že dobrovolná migrace má na rozvoj země, ze které migranti odcházejí (na jejich domov), spíše negativní, nebo pozitivní dopad?* Otázku můžete také napsat na tabuli. Požádejte žáky, aby se nad zadanou otázkou zamysleli a následně vybrali pro svou odpověď nejpádňější argument z těch, které si dříve zapsali do *T-grafu*. Svou volbu ať zdůvodní.
- Vyzvěte žáky, aby své odpovědi vyjádřili pomocí tzv. *názorové škály* (pomyslná osa na podlaze třídy, jejíž první pól představuje postoj „*zcela souhlasím*“ a opačný pól pak „*zcela nesouhlasím*“). Jejich úkolem je zaujmout na škále pozici, která co nejvíce vystihuje jejich současný postoj k otázce.
- Poté si mají žáci sdělit své argumenty s někým, kdo stojí názorově blízko nich. Ať porovnají, zda jsou si skutečně názorově blízko. Svou pozici mohou případně změnit. V další fázi si žáci sdělí a porovnají argumenty s někým, kdo je od nich vzdálen. Můžeme požádat dobrovolníky, aby zveřejnili, o co opírají svůj postoj.

Příloha 1

Remittance jako nástroj boje proti chudobě

Peníze, které posílají v zahraničí pracující migranti zpět svým rodinám, jsou pro rozvoj chudých zemí stěžejní. Výše remitencí je větší než rozvojová pomoc.

Text 1

Remittance jsou soukromé převody peněz od migrantů, kteří pracují v hostující zemi, k příjemcům v zemi jejich původu, tedy především k jejich rodinám. Buď jsou formální, zaslané prostřednictvím specializovaných společností (např. Western Union, Chequepoint, First Remit, Money Gram či Travelex Money Transfer), převodem na účet, poštou apod. Tyto peníze je možné vystopovat/změřit jejich objem. Oproti tomu neformální remittance jsou způsoby transferu financí, které nelze sledovat. Peníze putují prostřednictvím známých, řidičů autobusů nebo kurýra pro dopravu peněz. Tyto způsoby mohou být přijatelnější díky nižší ceně, rychlosti nebo anonymitě, mohou být nicméně také méně spolehlivé.

Současné migrační toky mají svůj původ již v době po 2. světové válce. Podíl migrantů narůstal, ale tím, že roste i světová populace, zůstává podíl dlouhodobě okolo 3 % světové populace. Remittance podle odhadů Světové banky již předčily svým objemem oficiální rozvojovou pomoc (ODA) i přímé zahraniční investice. Je nicméně velmi obtížné stanovit konkrétní sumu, vzhledem k povaze neformálních remitencí, jejichž odhady se pohybují mezi 8 % - 85 % celkového proudu oficiálních remitencí a které jsou charakteristické pro Afriku. Pro Afriku je také typický fenomén tzv. jih-jih migrace, kterým se rozumí přesouvání v rámci regionu a tvoří asi 70 %.

Upraveno podle: Bryndová, L.: Remittance jako nástroj boje proti chudobě v Africe; časopis *Rozvojovka* 1/2015, s. 8.
Dostupné z: http://www.rozvojovka.cz/download/docs/315_1-2015-financovani-rozvoje.pdf.

Text 2

Mnohé studie prokázaly, že remittance mají jednoznačně pozitivní dopady na snižování chudoby, že slouží jako stabilizační fondy v případě ekonomického poklesu či přírodních katastrof a že izolují chudé země od šíření ekonomických šoků. Ze sociologického hlediska slouží k investicím do lidského kapitálu jako vzdělání a zdraví, k investicím do malého podnikání a ke zvyšování lokálních příjmů. Neboť i když jsou peníze zasílány konkrétním osobám, ty je používají pro nákup v dané oblasti, čímž zvedají zisky ostatních obyvatel v regionu. Remittance lze tedy považovat za nástroj boje proti chudobě, je ale otázkou, zda jsou zároveň nástrojem rozvoje ekonomik. Na to se pokoušelo odpovědět již několik autorů a jejich závěry mohou být překvapující. Ačkoli

remittance jednoznačně snižují chudobu – v průměru platí, že 10% nárůst podílu remitencí na HDP země vede ke snížení počtu lidí žijících pod hranicí chudoby o 1,6 % – nelze popřít některé negativní efekty, které mohou remittance mít. Mezi ně patří například snižování nabídky práce ze strany financovaných domácností, odchod kvalifikované síly do zahraničí, podpora teroristických aktivit a kriminální činnosti. Z makroekonomických důsledků jsou nejčastěji uváděny jako příčina odsouvání nezbytných ekonomických reforem, znehodnocení měny v případě prudkého nárůstu objemu remitencí, případně závislost ekonomiky na příjmu z remitencí, která může vést k propuknutí tzv. holandské nemoci. Žádný z těchto důsledků však nebyl prokázán.

Upraveno podle: Bryndová, L.: Remittance jako nástroj boje proti chudobě v Africe; časopis *Rozvojovka* 1/2015, s. 8.
Dostupné z: http://www.rozvojovka.cz/download/docs/315_1-2015-financovani-rozvoje.pdf.

Text 3

Remittance ovšem nejsou samospásný recept na chudobu a zaostalost vysílající země. Pokud v zemi nepanuje stabilní politické klima, které vytváří vhodné podmínky pro rozvoj domácností, drobné investice a obchod, remittance fungování státu nenastartují. Například v Moldavsku remittance představují jednu čtvrtinu HDP země a téměř každá rodina je tu závislá na penězích ze zahraničí. Nicméně zemi jako celek remittance příliš nezachraňují. Naopak. Závislost Moldavanů na remitencích vede k extrémní emigraci, která doslova decimuje místní populaci. Některé obce v zemi jsou téměř vylištěné, zůstávají pouze senioři a jejich vnoučata. Ekonomicky

aktivní obyvatelstvo odchází (zpravidla nelegálně) pracovat do zemí EU nebo do Ruska. Zejména v případě Moldavanek, které se často živí jako pracovnice v domácnosti a pečovatelky, nastává paradox označovaný jako *transnacionální mateřství* – migrantky pečují v zahraničí o cizí potomky, zatímco vlastní děti roky nevidí. Ty často své rodiče už ani neznají. Pokud do zahraničí odchází jenom jeden z páru, dochází zároveň vlivem dlouhého odloučení k redefinici tradičních genderových rolí v rodině. Ty mohou po návratu migrujícího člena domácnosti vést ke vzniku napětí a stresu.

Upraveno podle: Freidinderová, T.: Bohouš a Dáša: Tvář v tvář migraci. Člověk v tísni, o. p. s., Praha, 2015, s. 38.

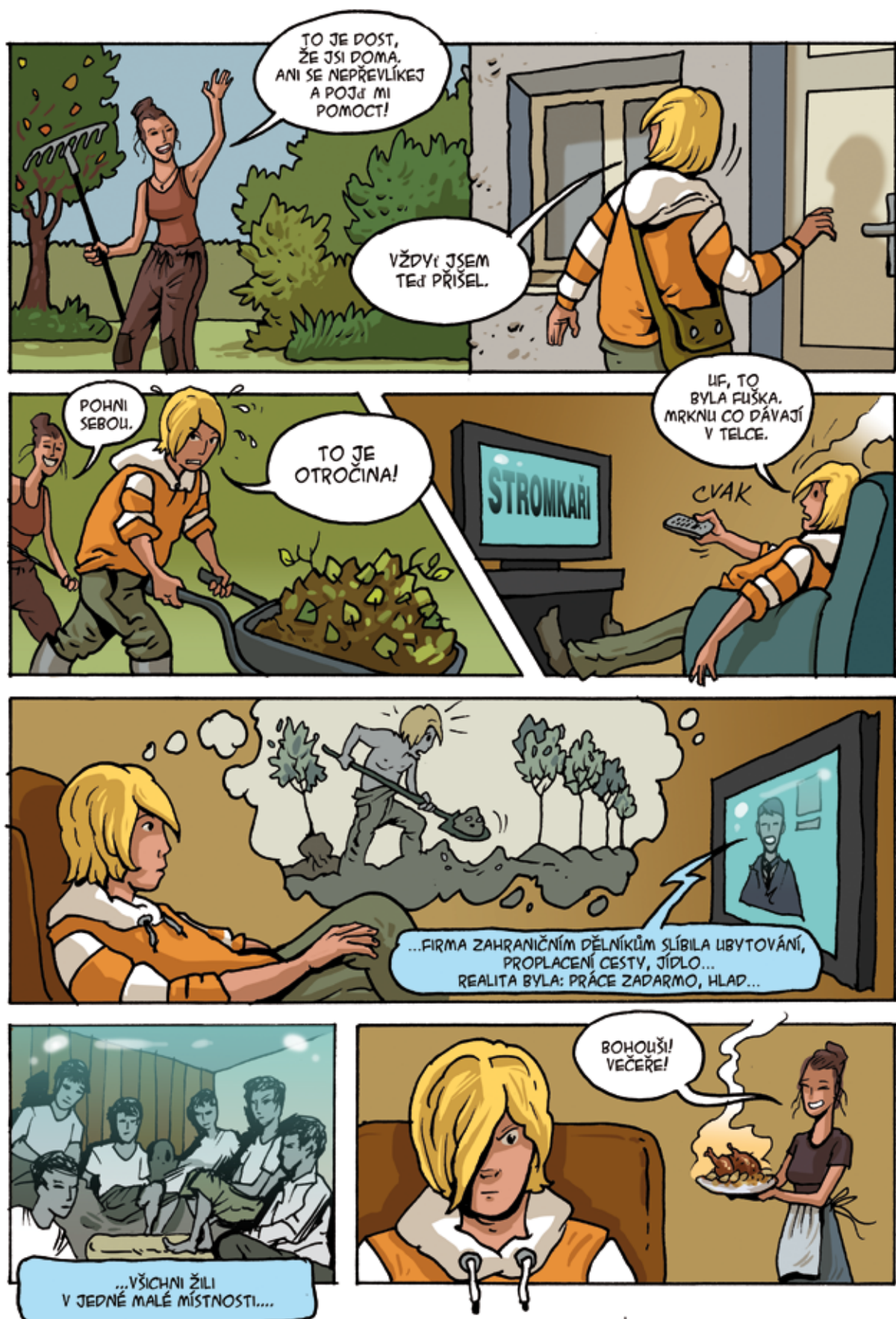
Text 4

Negativem migrace z ekonomicky slabších do ekonomicky silnějších zemí, které může rozvoj zdrojových zemí zbrzdit, je tzv. *brain drain* proces (odliv mozků) neboli odchod vzdělaných a kvalifikovaných lidí. S odchodem těchto lidí ztrácí emigrační země investice vložené do jejich studia, hodnotu jejich práce, ale především také jejich potenciál – právě oni mají předpoklad stát se ekonomickou a intelektuální elitou státu. Tyto ztráty jsou zásadní, pokud má odchod vzdělaných osob trvalý charakter. Pokud ale tito lidé měli v zahraničí možnost rozvinout své schopnosti, uplatnit své vzdělání a nabrat cenné zkušenosti a rozhodli se do rodné země vrátit, pak se ztráty mohou proměnit v pozitiva. V souvislosti s novými migračními trendy se proto v poslední době

začíná hovořit o takzvaném *brain gain* (zisk mozků) či *brain circulation* (cirkulace mozků). Pokud ovšem kvalifikace těchto migrantů není v cílové zemi využita (pracují zde na nižších, nekvalifikovaných pozicích), dochází k tzv. *brain waste* procesu (vyhazování mozků). V Česku se tak děje v případě migrantů z třetích zemí, kteří mají medicínské vzdělání. Pokud získali vzdělání v zemích, které podléhají tzv. nostrifikaci – tedy ověření vzdělání, a chtějí své zaměstnání vykonávat i u nás, musí podstoupit přezkoušení, popř. začít opět studovat. To je může demotivovat a od práce lékaře odradit. Například syrský zubař s patnáctiletou praxí nemůže bez přezkoušení tuto praxi v Česku vykonávat. Oproti tomu v Německu může do práce nastoupit téměř ihned.

Upraveno podle: Freidinderová, T.: Bohouš a Dáša: Tvář v tvář migraci. Člověk v tísni, o. p. s., Praha, 2015, s. 39.

Poznámka: Pokud vás zajímá téma tzv. *transnacionální mateřství*, doporučujeme pracovat s dokumentem *Ilegální máma*, viz <http://www.jedensvet.cz/2012/filmy-a-z/21512-ilegalni-mama>.

Odvrácená strana migrace

Mezinárodní migrace přináší pro společnost vysílající země, přijímající země a migranta samotného celou řadu pozitivních přínosů, ale i negativních dopadů. Zdrojové země mohou na jednu stranu těžit z finančních a sociálních remitencí, které jejich občané ze zahraniční přiváží. Stejně tak ze vzniku obchodních mostů důležitých pro export a import zboží se zeměmi, kde žijí jejich početné diaspory. Na druhou stranu mohou v důsledku pokračující emigrace čelit odlivu mozků (*brain drain*) a ztrátě mladých a perspektivních obyvatel země, ale i riziku, že se do země budou navracet neúspěšní migranti, kteří kvůli migraci přišli o veškerý svůj majetek a místo do blahobytu uvrhli sebe i celou rodinu do ještě větší chudoby. Cílové země mohou profitovat z levné pracovní síly či z příchodu vysoce kvalifikovaných migrantů, do jejichž vzdělání nemusely investovat. Ale také se musí vypořádat s případným konfliktním soužitím majority a nově příchozích nebo s růstem nezaměstnanosti u domácí nekvalifikované populace a celkovým snižováním ceny práce na těchto pracovních pozicích. Přínosů migrace je naštěstí více nežli negativních dopadů. Nicméně ty negativní mohou nabývat rozměrů organizovaného zločinu hraničícího se zločiny proti lidskosti.

Obchod s lidmi a vykořisťování

Nejzávažnějším negativním produktem migrace je tzv. **obchod s lidmi**, který bývá provázán s nucenou prací a vykořisťováním. Dle zkušeností *Mezinárodní organizace práce* (ILO) bývají k obchodu s lidmi (angl. *human trafficking*) a **k vykonávání nucené práce nejnáchylnější lidé z řad etnických minorit a právě mezinárodní migranti**. ILO za nucenou práci považuje takovou praxi, kdy je člověk (muž/žena, dospělý/dítě) svým náborářem nebo zaměstnavatelem donucen pracovat proti své vůli pod pohrůzkou násilí, nahlášení (imigračním) úřadům, zadržování osobních dokladů apod. Nucená či nedobrovolná práce může mít mnoho podob. Od vykořisťování v důsledku slabé či špatně nastavené legislativy až po moderní otroctví, kdy nad sebou člověk nemá žádnou rozhodovací moc. **Muži jsou nejčastěji vykořisťováni v oblasti manuální práce (stavebnictví, zemědělství, manufaktury), ženy v sexuálním průmyslu, ale i v domácnostech.**

Podle odhadů ILO bylo v roce 2012 na světě okolo 20,9 milionů lidí nuceno vykonávat nedobrovolnou práci. Z toho bylo 15,4 milionů dospělých a 5,5 milionů dětí, resp. 11,4 milionů žen a 9,5 milionů mužů. ILO zároveň odhaduje, že nejvíce lidí vykonávajících nucenou práci se dlouhodobě vyskytuje v populačně nejsilnějších regionech s vysokými regionálními rozdíly. Jedná se především o jižní a jihovýchodní Asii (od Pákistánu po Čínu), kde se nacházelo až 11,7 milionů nuceně pracujících lidí, a Afriku (3,7 milionů lidí). I přestože odhady ILO zahrnují otrockou práci bez ohledu na původ pracovníka, dá se předpokládat, že významná část těchto lidí jsou právě mezinárodní migranti. Většina migrantů nucených k práci jsou spíše neregistrovaní migranti, ale vykořisťování se nevyhýbá ani těm, kteří pobývají v zahraničí legálně.

Pašování, obchod s lidmi a nelegální migrace

Pašování lidí nebo **převaděčství** (angl. *people smuggling*) zahrnuje nelegální přeshraniční přechod / převod lidí z jednoho státu do druhého zpravidla za úplatu. Pokud je tato osoba zároveň obchodovná (tzn. že za ni převaděč či zprostředkovatel cesty a práce získává peníze od dalších subjektů a tato osoba nemá nad sebou a svým osudem vládu), hovoříme o tzv. **obchodu s lidmi** (angl. *human trafficking*). Jak *smuggling*, tak *human trafficking* jsou spojené s nelegální migrací a neoprávněnými ekonomickými aktivitami. **Nelegální** či **neregistrovaná** nebo **neoprávněná migrace** je migrace, ke které dochází neoficiálními cestami. To znamená, že migrant přichází do cílové země buď bez platných dokladů a povolení, nebo mu jejich platnost vypršela během pobytu a on přesto setrval. Takový člověk je pak označován jako **migrant v neregulérním postavení** či **neregistrovaný migrant** (popř. dle českého práva jako **cizinec bez oprávnění k pobytu**). Laická veřejnost, někteří politici a média používají pro označení takové osoby nesprávný výraz **nelegální migrant**. Tento pojem je po obsahové stránce ne-

smysl. Člověk se stává migrantem v momentě, kdy se vydává na cestu, bez ohledu na to, zda má platné dokumenty. Navíc člověk sám o sobě nemůže být nikdy nelegální. Nelegální je pouze aktivita, kterou vykonává. V případě migrace jde buď o nelegální přechod hranice, nelegální pobyt, či nelegální vykonávání ekonomické činnosti. V akademickém prostředí, ale ani v seriózních zahraničních novinách se proto s označením „nelegální migrant“ de facto nesetkáme. Například v roce 2013 významná tisková agentura AP zakázala termín *illegal migrant* pro jeho zavádějící obsah ve svých zprávách používat.

Výraz „nelegální“ odkazuje ke kriminálním aktivitám, ale nelegální migrace sama o sobě není v demokratických zemích trestným činem. Například v České republice samotný akt překročení státní hranice nebo pobyt na území bez dokladů není trestný čin. Ani není povinností žádného člověka hlásit osobu bez platného povolení k pobytu. Trestné je ale převádění lidí přes hranice, obchodování s lidmi a jejich vykořisťování.

Úpis k nevolnictví

Na začátku rozhodování o migraci jednotlivce či rodiny stojí sen, často prostá touha žít důstojný život, mít z čeho koupit jídlo pro rodinu, léky pro nemocné příbuzné, zaplatit dětem vzdělání, pořídit si políčko, opravit si domek nebo si vydělat na dopravní prostředek. Ten se ve většině případů migrantům daří minimálně z části plnit. Nicméně nezřídka končí osobní tragédií. Řada lidí z nízkopříjmových zemí si migraci nemůže dovolit, protože na ni jednoduše nemá. V lepším případě dá rodina dohromady veškeré úspory, v horším případě musí zastavit nějaký majetek (zpravidla obydlí), aby mohla migrantovi lístek za snem zaplatit. V tom úplně nejhorším případě člověk vyslyší nabídku náboráře, který přichází do jeho obce, a přistoupí na systém „cestuj teď, plat později“ a dluží přímo zprostředkovateli práce. Ve všech

případech je migrant od počátku v psychicky velmi náročné situaci. Je si vědom, že pokud přestane domů posílat peníze, může rodina přijít o všechno, co doposud naspořila, v krajním případě i o střechu nad hlavou.

Jistý úpis k nevolnictví představuje pracovní systém „**cestuj teď, plat později**“, který je nekonečnou spirálou splácení virtuálního dluhu. Ten podle věřitele stále narůstá, ale dlužník se téměř nikdy nedozví, jak velký vlastně je. Dlužník pak pracuje, aby dluh vzniklý za zprostředkování cesty do jiné země, splatil. Jedná se o způsob neregulérní pracovní migrace a následného vykořisťování charakteristický zejména pro rozvojové země – typicky v oblastech stavebnictví, zemědělství, manufaktury a sexuálního průmyslu. Člověk, který na tento systém přistoupí, se stává doslova majetkem zprostředkovatele cesty, který ho libovolně „přeprodává“ dál.

Většina takto obchodovaných lidí nemá šanci se ze systému vyvázat útekem. Je zastrášovaná (zabitím jejich rodiny, když utečou; nahlášením úřadům atd.), dezorientovaná, bez prostředků a bez dokladů. Obchodované osoby také zpravidla neví, kde se nacházejí nebo nerozumí místnímu jazyku, nebo dokonce písmu. Nedůvěřují policii, protože se během své poutě setkali se zkorumpovanými úředníky, kteří se na jejich osudu sami přizívali. Jednoduše neví, na koho by se v případě útěku měli obrátit.

Proč lidé takto riskují a odchází s někým neznámým? Mezi lidmi je stále více viditelných dobrých konců než těch špatných. Lidé vidí spíše to, že soused má opra-

venou střechu nebo novou motorku než to, že se syn nevrátil, protože někde vyčerpáním zemřel. Navíc v tradičních společnostech se zpravidla o špatných věcech nemluví z důvodu obavy ze ztráty tváře či veřejného stigmatu. Toto se například děje u žen obchodovaných do sexuálního průmyslu. Nicméně většina obchodovaných lidí (zejména dětí či žen do sexuálního průmyslu) se do začarovaného kruhu nevolnictví nedostává kvůli intrikám pro ně neznámých lidí. Zpravidla je do něj uvrhnou blízké osoby – příbuzní, přátelé, známí. Někdy v dobré víře, že tak pomohou sobě i budoucí oběti obchodu s lidmi, někdy z čiré vypočítavosti.

Pracovní vykořisťování migrantů v Česku

Obchod s lidmi a pracovní vykořisťování se netýká pouze migrantů v rozvojových zemích nebo zemích s nízkou úrovní demokracie a ochrany lidských práv. Dochází k němu i v rozvinutých zemích a někdy k jeho rozmachu nahrává i nedokonalá či nevyzpytatelná legislativa. V souvislosti s nástupem globální ekonomické recese na český trh na přelomu let 2008 a 2009 se do spirály dluhů a pracovního vykořisťování dostalo mnoho smluvních dělníků, především z Vietnamu a Mongolska. Ti v té době v Česku pracovali přes agentury práce a většina z nich do země přicestovala na dlouhodobé vízum / povolení k pobytu za účelem zaměstnání, které se vydává na jedno konkrétní pracovní místo. V jejich případě to byla pozice tzv. agenturního zaměstnance.

Tito migranti byli ve dvakrát znevýhodněné pozici. Jednak nemohli agenturu práce svobodně opustit a najít si stálé místo, protože by přišli o legální pobyt, který byl vázán na účel pobytu (tedy na práci pod agenturou). Zároveň nebyli kmenovými zaměstnanci konkrétních továren a výroben, ale byli těmto firmám pouze zprostředkování agenturou práce jako dočasná pracovní síla, tudíž neměli žádné zaměstnanecké výhody a ochranu. Proto v době útlumu výroby přicházeli o práci jako první. Někteří zaměstnavatelé si byli bezvýchodné situace těchto migrantů vědomi a cíleně ji zneužívali. Najímali si zahraniční agenturní pracovníky

za minimální mzdu. Z té jim ještě agentura strhávala peníze za různé služby – ubytování, stravu, tlumočení, zprostředkování práce atd. Ve výsledku migranti posílali domů výrazně méně, než rodina původně plánovala, čímž se nejedna z nich dostala do finanční tísně. Migranti ale neměli příliš na výběr. Buď budou pracovat za stávajících podmínek za minimální příjem, ale udrží si legální pobytový status (pro tuto strategii se dokonce vžilo označení „*živení papírů*“), a počkají, až se situace zlepší; nebo nevýhodné pracovní místo opustí, ztratí legální pobyt a vstoupí do černé zóny trhu, kde je ale riziko vykořisťování ještě větší (např. vietnamští dělníci se takto dostávali do marihuánových gangů, kde měli za úkol starat se o rostliny). Další možností bylo zařídit si živnostenské oprávnění a změnit účel pobytu na podnikání. Poslední možnost ale vyžadovala další peníze, které většina pracovních migrantů neměla.

V důsledku nastavení tehdejší legislativy se tisíce zahraniční dělníků dostalo do situace, kdy pracovali za minimální příjmy potřebné k přežití a udržení si legálního pobytu. Tyto praktiky vykořisťování zahraničních pracovníků, kteří pracovali přes agentury práce, byly v té době zcela legální. Česká legislativa byla dokonce nastavená tak, že se náborovým agenturám vyplatilo migranty pouze dovážet a dále je nechat na pospas jejich osudu, aniž by jim za to hrozil jakýkoliv postih.

Příčiny a potírání moderního otroctví

Rostoucí regionální rozdíly, touha zlepšit svůj život, nedostatečná nebo nefunkční legislativa potírající obchod s lidmi a tlak západních spotřebitelů na nízké ceny představují základní předpoklady k vykořisťování a k obchodu s lidmi ve světě. Nejvíce obchodovaných lidí nucených k otročké práci se ne náhodou vyskytuje v regionu jižní a jihovýchodní Asie. Jedná se o region s obrovskými regionálními rozdíly, kde se nachází velmi bohaté země (Singapur, Hong Kong, Jižní Korea, Japonsko), středně

bohaté (Čína, Taiwan, Malajsie, Thajsko) a chudé (Bangladéš, Srí Lanka, Kambodža, Indonésie atd.). Zároveň se jedná o „dílnu světa“. Tamní producenti potřebují levnou pracovní sílu do továren, rostoucí střední a vyšší třída poptává levné pracovnice v domácnosti, stavební boom vyžaduje levné zedníky. Poptávka po pracovních silách na jedné straně, převis pracovníků na straně druhé a téměř nulová legislativa chránící práva zahraničních pracovníků vytváří podhoubí pro pracovní vykořisťování. V regionu je navíc velmi rozšířená neregulární migrace, která sama o sobě představuje rizikový faktor.

Kauza „stromkaři“ a emancipace občanské společnosti

Během globální ekonomické recese, která na přelomu let 2008 a 2009 dolehla na český trh, se do nelehké situace dostávali i pracovní migranti ze zemí EU. I přestože mají oproti občanům třetích zemí s dlouhodobým pobytem vyšší pobytové i sociální jistoty, vykořisťování se nevyhnulo ani jim. Všeobecně těžké situaci na trhu práce začali zneužívat různí nečestní podnikatelé, malé firmy i podnikatelské giganti. Symbolem tohoto období se stala mediálně známá kauza tzv. stromkařů, nájemních zahraničních pracovníků, kteří v českých lesích sázeli stromky.

V roce 2009 náborová firma Affumicata sháněla mezi Vietnamci v areálu Sapy na pražské Libuši stromkaře. Stovky z nich nabídky využilo. Ti pracovali měsíce bez platu nebo jenom za zálohu a dostávali se do ještě větší osobní krize. I přestože neziskové organizace začaly na vykořisťování upozorňovat, náborová firma ve svých praktikách pokračovala dál. S postupem krize a zprísnění imigračních pravidel pro migranty z třetích zemí se náborová firma o rok později začala zaměřovat na pracovníky ze zemí EU, zejména z Rumunska a Slovenska, které také obelhala a okradla. V roce 2012 začala nabírat i Litevce, Estonce a Maďary. Všem náborová firma slíbila ubytování zdarma, proplacení cesty tam a zpět, jedno placené jídlo denně. Realita však byla práce zadarmo, hlad, ne-

poskytnutí lékařské pomoci při úrazech a bezmoc. Paradoxem situace bylo, že k vykořisťování, jehož škoda byla vyčíslena na 2,5 milionu korun nevyplacených na mzdách a odvodech, docházelo v lesích České republiky, na veřejných zakázkách realizovaných výhercem tendru firmou Less & Forest s.r.o. Navíc náborová firma (Affumicata, později Wood servis Praha či Madera servicio; ve firmách však figurují často stejné fyzické osoby) takto obelhávala a vykořisťovala každý rok další a další dělníky ze zahraničí, i přestože policie, inspektorát práce i všechny další dotčené orgány včetně ministerstev o situaci věděly. Kauza ukázala, jak jednoduché je vykořisťovat lidi i v demokratické zemi, která má celý aparát, který má takovému zacházení předcházet. Také ukázala, jak bezmocné kompetentní orgány v případě vykořisťování jsou. Kauza byla výjimečná svým rozsahem (finančním, personálním), místem realizace (pro stát), ale i aktivizací občanské společnosti. Aktivisté převážně z řad českých občanů sdružujících se okolo platformy *Za práva pracovních migrantů a migrantek* zorganizovali řadu happeningů a dostali téma do hledáčku médií (včetně zahraničních). Díky tomu se jim podařilo podat hromadnou žalobu. Aktivistům se však nepodařilo nevyplacenou mzdu dělníkům vysoudit. Případ se dostal až k Ústavnímu soudu.

Upraveno podle: www.migraceonline.cz/cz/temata/kauza-stromkari

Po celém světě probíhají pokusy, jak s obchodem s lidmi a otrockou prací bojovat – na legislativní úrovni, na úrovni konkrétních restriktivních a kontrolních opatření, na úrovni aktivismu. Státy a mezinárodní společenství se snaží obchod s lidmi potírat zejména legislativní cestou a mezinárodními úmluvami. Nicméně zatím spíše neúspěšně. I přestože úmluvy ILO o obchodu s lidmi (první *Úmluva o otroctví* vznikla v roce 1926, *Úmluva o nucené práci* v roce 1930), ke kterým navíc přistoupily téměř všechny tehdejší státy, vznikly před více než 90 lety, počet obchodovaných lidí na světě stále stoupá. Poslední snahou o zlepšení útrap zahraničních pracovníků, resp. pracovníc byla *Úmluva o pracovnících v cizích domácnostech* z roku 2011. Ale například česká vláda ji odmítla ratifikovat s tím, že téma vykořisťování pracovníc v domácnosti se týká spíše rozvojových zemí. Podle údajů českého úřadu práce představují totiž pracovníce v domácnostech na českém trhu nevýznamnou sku-

pinu, a proto neexistuje důvod proč upravovat stávající pracovní právo. Většina pracovníc v domácnosti se ovšem pohybuje v šedé zóně ekonomiky, a tím spíše jsou náchylnější k vykořisťování. Logicky zároveň nejsou zahrnuté ve statistikách, které rozhodnutí české vlády ovlivnily.

Pokusy o potírání obchodu s lidmi probíhají i na úrovni bilaterálních vazeb. Vlády vysílajících zemí se snaží tlačit přímo na vlády přijímajících zemí, aby zaručily respektování práv jejich zahraničních dělníků, popřípadě vydávají zákaz nábory pracovníků do těchto zemí. Příkladem jsou Filipíny, které se snaží své zahraniční pracovníky chránit na diplomatické úrovni, kdy např. tlačí na Hong Kong (tradiční zemi filipínských hospodyn a au-pair), aby byla dodržována jejich práva. V případě Jordánska či zemí Perského zálivu šly Filipíny ještě dál a zcela zakázaly nábor pracovníc na tyto trhy práce. Mnoho Filipínek se totiž v minulosti v těchto zemích

Odvrácená strana sportovních vítězství

Olympijské hry nebo mistrovství světa ve fotbale mají své vítěze a poražené. Bezesporu nejporaženějšími jsou lidé, kteří stáli v pozadí těchto velikých sportovních událostí. Mistrovství a olympiády jsou spojeny s enormní poptávkou po stavebních dělnících v době výstavby sportovišť a po pracovnících ve službách (hotely, restaurace, ale i sexuální průmysl atd.) v době probíhající akce. Jsou ale také spojeny s masivním vykořisťováním lidí. V současnosti v souvislosti s výstavbou fotbalových stadionů a další infrastruktury pro mistrovství světa ve fotbale, které se bude konat v roce 2022 v Kataru, dochází k lidské tragédii přímo před očima mezinárodního společenství, zejména pak mezinárodní fotbalové federace FIFA. Od momentu, kdy Katar získal roli organizátora mistrovství, v zemi

dochází k zotročování desetitisíců stavebních dělníků – především z Nepálu, Bangladéše a dalších zemí jižní Asie. De facto všichni tito dělníci odjíždí skrze systém „cestuj teď, plať později“ nebo zastaví dům, aby si na cestu mohli půjčit. Nicméně za vykonanou práci často nedostanou zaplacení i několik měsíců. Nakonec se vrací domů bez prostředků, s obrovským dluhem, který uvaluje celou rodinu do ještě větší bídy. Stovky z nich již v Kataru v důsledku vyčerpání a pracovních úrazů zemřely. Britský deník *The Guardian* v roce 2013 a opětovně v roce 2014 zmapoval otřesné pracovní a životní podmínky stavebních dělníků pracujících na výstavbě sportovišť, administrativních budov a další infrastruktury pro mistrovství. Videá v angličtině jsou volně ke zhlédnutí na jeho stránkách.

Upraveno podle: Patisson, P.: Qatar: the migrant workers forced to work for no pay in World Cup host country. *The Guardian*, 25. 9. 2013. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/global-development/video/2013/sep/25/qatar-migrant-workers-world-cup-host-video>.
Patisson, P.; Booth, R.; Khalili, Mustafa K.: Qatar World Cup worker: 'I want to go home but I don't have any money'. *The Guardian*, 24. 7. 2014. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/global-development/video/2014/jul/28/qatar-world-cup-workers-video>.

stalo obětmi otrocké práce (hlavně v domácnosti), týrání, či dokonce sexuálního zneužívání. Nicméně tyto snahy příliš nefungují a migrace a zneužívání pokračuje dál.

Boj proti obchodu s lidmi probíhá i na poli aktivismu. Převážně západní neziskové organizace se snaží probudit uvědomělé myšlení u spotřebitelů a vyvíjí tlak na velké firmy vyrábějící spotřební zboží, aby zaručily, že jejich výrobky nejsou produktem otrocké, či dokonce otrocké dětské práce. Stále více firem, zejména módních značek, se k jisté férovosti zavazuje. Nicméně vzhledem k tomu, že málokterá firma má svou vlastní

továrnu (a zboží obvykle nakupuje od subdodavatelů, kteří je nakupují od jiných subdodavatelů), je pro obdávající firmu velmi obtížné to dohledat či dohlížet na to, aby při výrobě jejích triček nebo mobilů nebyla porušována lidská práva. Bohužel i přes četné snahy vlád i veřejnosti jednotlivých států není prognóza příliš optimistická. S největší pravděpodobností dokud bude poptávka po levném zboží, levných potravinách a levných službách, bude pokračovat i obchod s lidmi a pracovní vykořisťování, které se nejvíce dotýká právě migrantů.

Migrační příběh kočičího a psího žrádla

Poptávka po rybím mase po celém světě stoupá. A stoupá i tlak na cenu ryb. Zejména západní společnosti nutí dodavatele, aby ceny stlačily co nejníže. Kvůli vylovení téměř všech ryb při pobřeží, musí ale rybářské lodě lovit dál (stovky i tisíce kilometrů od břehů), což prodražuje cenu za transport. Narůstající náklady se proto rybářské společnosti snaží snížit úsporou za práci. V důsledku toho v současnosti brázdí světové oceány stále více lodí připomínajících ostrovy či tábory otroků.

Nejvíce alarmujícím příkladem je situace v Thajsku. Thajsko se dlouhodobě pohybuje na seznamu top 10 zemí světa v rybářské produkci. V tamějším rybářství ale ročně chybí okolo 50 000 lidí. Práce rybáře je totiž nebezpečná a špatně placená. Znamená i dlouhé odloučení od rodiny, protože malé lodě si nemohou dovolit vracet se s každou nalovenou várkou do přístavu, a proto zůstávají na moři několik měsíců i let. Thajci tuto práci dělat nechťejí, a tak se na lodě dostávají obelhaní a obchodovaní muži a chlapci převážně z Kambodži a Barmy, kteří své země zpravidla opustili skrze systém „cestuj teď, plať později“. Damoklův meč v podobě nekončícího dluhu a vyhrožování fyzickým násilím či hozením přes palubu je nutí roky pracovat de facto zadarmo na moři, které často nikdy předtím neviděli. Podmínky na moři muže vystavují situacím na pokraji života a smrti – obchodování rybáři

dostávají jenom rýži a ryby z tzv. výměty (to, co je chyceno nechtěně společně s dalšími rybami), spí v průměru 2–4 hodiny denně a i přes všudypřítomnou infekci a zranění se jim nedostává ani základního lékařského ošetření. Naopak bývají dopovani různými amfetaminy, aby vydrželi pracovat co nejdéle.

Většina těchto lodí operuje bez licence a loví nelegálně i ve vodách cizích států. Při kontrolách zpravidla pouze změní vlajku a plují nerušeně dál. Jednou za několik dní je obráží mateřská loď, která má licenci. Ta od nich ryby přebírá a do přístavu přiváží už jako svůj – legální – úlovek. Většina ulovených ryb z těchto otrokářských lodí pak končí jako rybí moučka, která je zpravidla určena do krmiva pro psy a kočky.

Západní společnosti produkující krmivo pro domácí mazlíčky zaručují, že jejich výrobky nejsou produktem otrocké práce s odkazem na důvěryhodnost svých dodavatelů. Nicméně zkušenosti neziskových organizací z regionu a investigativních novinářů ukazují, že produkty této otrocké práce jsou v podstatě v každé konzervě či granulích v evropských supermarketech, které obsahují rybí moučku. Situace je tak vážná, že v roce 2015 EU začala na Thajsko vyvíjet tlak, aby přijalo opatření vedoucí ke změně, jinak vyhlásí na dovoz ryb a rybích produktů z Thajska embargo.

Upraveno podle: Urbina, I.: "The sea slaves": the human misery that feeds pets and livestock. The New York Times, 27. 7. 2015. Dostupné z: http://www.nytimes.com/2015/07/27/world/outlaw-ocean-thailand-fishing-sea-slaves-pets.html?_r=0.

Doporučené zdroje:

- Základní informace o nucené práci včetně infografik naleznete na stránkách Mezinárodní organizace práce (ILO), viz http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_181961/lang-en/index.htm.
- Článek na téma moderního otroctví a tzv. „sex slavery“ (sexuální otroctví), který je určený primárně pro studenty středních škol, naleznete v č. 4 časopisu Geografické rozhledy. Kušniráková, Tereza: Novodobé otrokářství – každodenní realita nejen rozvojových zemí. Geografické rozhledy, 2011, č. 4, s. 8–9. <http://geography.cz/geograficke-rozhledy/wp-content/uploads/2011/03/8-9.pdf>.
- Podrobnosti ze života zahraničních pracovníků v českých domácnostech naleznete na stránkách projektu „Na prahu českých domácností“, který realizoval Člověk v tísni společně se Sdružením pro integraci a migraci (SIMI) a kreativní agenturou Ogilvy&Mather, viz www.pracovnicevdomacnosti.cz.
- Situaci v tzv. sweatshopu v Kambodži (hanlivé označení pro pracoviště s nepřijatelnými pracovními podmínkami) přibližuje pětidílná (po 10 minutách) reality show norských novin Aften Posten, ve které si práci ve sweatshopu zkusili 3 norští módní blogeri. Reality show je ke zhlédnutí s anglickými titulky zde: <http://www.aftenposten.no/webtv/#!/video/21032/sweatshop>.

Zdroje:

- Kauza stromkaři. Migraceonline, [cit. 2015-12-15]. Dostupné z: <http://www.migraceonline.cz/cz/temata/kauza-stromkari>.
- Pattisson, P.: Qatar: the migrant workers forced to work for no pay in World Cup host country. *The Guardian*, 25. 9. 2013. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/global-development/video/2013/sep/25/qatar-migrant-workers-world-cup-host-video>.
- Pattisson, P.; Booth, R.; Khalili, Mustafa K.: Qatar World Cup worker: 'I want to go home but I don't have any money'. *The Guardian*, 24. 7. 2014. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/global-development/video/2014/jul/28/qatar-world-cup-workers-video>.
- Urbina, I.: 'The sea slaves': the human misery that feeds pets and livestock. *The New York Times*, 27. 7. 2015. http://www.nytimes.com/2015/07/27/world/outlaw-ocean-thailand-fishing-sea-slaves-pets.html?_r=0.
- 21 million people are now victims of forced labour, ILO says. International Labour Organization. 1. 6. 2012. Dostupné z: http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_181961/lang-en/index.htm.

Cesta do neznáma

Co potřebujeme:

novinové články pro každého žáka, text *Nelegální či neoprávněná migrace pro každého žáka* (viz příloha 1), tři až pět fotografií zachycujících uprchlíky (při jejich cestě přes moře, suchozemskou cestou, v uprchlickém táboře apod. – viz příloha 2) – jednu fotografii pro každou skupinu, papírovou lepicí pásku, barevné lepicí papírky (tzv. post-it), videozáznam (rozhovor) *Afghánka: Média o uprchlících? V člověku vzbuzují strach* (DVTV, 17.7.2015) – varianta A, nebo video *Novodobé stěhování národů* (Fokus Václava Moravce, 3.3.2015) – varianta B

Předpokládaný čas: 60 minut

Cíle:

- Žák rozumí pojmu neregulární migrace a umí ho vysvětlit.
- Žák rozumí negativní konotaci pojmu nelegální v souvislosti s použitím pojmu migrace.
- Žák se seznámí s příběhem člověka, který má zkušenost s neoprávněnou (neregulární, či neregistrovanou) migrací.
- Žák získá povědomí o rizicích spojených s neoprávněným přechodem státních hranice i pašováním lidí.

Věk: 14–19 let

Postup

EVOKACE

- Napište na tabuli pojmy „nelegální“, „neoprávněný“ a „neregistrovaný“ a zeptejte se, co v žácích pojmy v souvislosti s migrací vyvolávají. Jejich nápady запиšte.
- Poté žákům rozdejte 2 úryvky novinových článků (viz příloha 1):
 - » Merkelová: Je třeba přeměnit nelegální migraci na legální (zdroj: ČT 24)
 - » Komise chce vědět, proč ČR tak málo vyhošťuje nelegální migranty (zdroj: Novinky.cz)
- Nechte žáky úryvky v klidu přečíst a pak se jich zeptejte: *Co pojem nelegální migrace podle autorů znamená? V jakém významu se pojem používá?*
- Až si žáci odpovědi promyslí, napíší je na papír (nebo do sešitu). Zatím si své úvahy a nápady nechají jen pro sebe.

UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU INFORMACÍ

- Rozdejte každému žákovi text *Nelegální či neoprávněná migrace* vysvětlující daný pojem (viz příloha 2).
- Potom, co si žáci text přečtou, se jich zeptejte:
 - » *Jak jste vnímali význam pojmu nelegální nebo neoprávněná migrace před přečtením vysvětlujícího textu a jak potom? V čem je rozdíl? Co změnu způsobilo?*
 - » *Jak byste ostatním vysvětlili, v čem může být problém při použití pojmu nelegální v souvislosti s migrací? Jaký vy sami vnímáte rozdíl při použití pojmů nelegální a neoprávněný (případně neregulární, neregistrovaný apod.) v souvislosti s migrací?*

EVOKACE

- Rozdělte žáky do 3–5 skupin a na tabuli přilepte lepicí páskou několik fotografií s uprchlíky (viz příloha 3 – fotografie zobrazující lidi připlouvající středomořskou cestou, přicházející suchozemskou cestou, pobývajících v uprchlickém táboře apod.). Nechte každou skupinu vybrat si jednu z fotografií a poté požádejte žáky, aby se nad fotografií zamysleli:
 - » Jsou lidé na obrázcích migranti? Podle čeho to poznáme?
 - » Můžeme říct, z jakého důvodu se rozhodli pro migraci?
 - » Můžeme říct, proč zvolili takovou cestu? Jaká nebezpečí je na cestě můžou potkat?
 - » Co je může čekat v cílové zemi?
- Skupiny pak prezentují ostatním, k čemu došly. Nabízí své odpovědi na otázky, reflektují, na které bylo těžké odpovědět (zamýšlí se nad tím, proč bylo obtížné odpovědět).

UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU INFORMACÍ

Poznámka: v následujícím kroku lekce máte možnost si vybrat ze dvou videozáznamů (viz varianta A, nebo B). Varianta A popisuje příběh Afghánky, jejíž rodinu přivedli převaděči do Čech. Rodina zde žije už více jak 15 let legálně a je integrována do české společnosti. Varianta B popisuje příběh muže, který přišel do Belgie přes Česko nelegální cestou a po neúspěšné žádosti o azyl tam žije v neregulérním postavení.

- Promítněte žákům videozáznam *Afghánka: Média o uprchlících? V člověku vzbuzují strach*, dostupný z www.dvty.cz (17. 7. 2015, 0:00-9:26 minuta) – varianta A. Nebo jim promítněte video *Novodobé stěhování národů* dostupné z www.ceskatelevize.cz (Fokus Václava Moravce, 3. 3. 2015, 94:10 – 98:00 minuta) – varianta B.
- Potom, co žáci zhlédnou videozáznam (rozhovor), je rozdělte do 3–5členných skupin. Každé skupině dejte na papíře sepsané otázky, o kterých budou žáci společně diskutovat (otázky mohou být napsané také na tabuli):
 - » Bylo jednání této osoby legální? Proč si to myslíte?
 - » S čím se setkala tato osoba po cestě? S čím se setkala v zemi, kam došla?
 - » Co vás na jejím příběhu zaujalo a proč?
- Po skončení skupinové diskuze vyzvěte žáky, aby vám na otázky odpověděli. Všechny žáky se následně zeptejte: *Jak se tento skutečný příběh vázal k pojmu neoprávněná (neregulérní či neregistrovaná) migrace?*

REFLEXE

Nabízíme dvě reflektivní metody: nedokončené věty a zápis do alfaboxu (viz aktivita Migrace od A do Zet, strana 12).

Varianta A

- Napište na tabuli tyto nedokončené věty:
 - » Dneska mě nejvíc zaujalo...
 - » Překvapením pro mě bylo...
 - » Neregulérní migrace je...

Varianta B

- Zaměřte pozornost žáků na alfabox, který jste vytvořili v aktivitě Migrace od A do Zet. Do kolonky N запиšte výraz „neregulérní (neoprávněná) migrace“ a řekněte žákům, že jejich úkolem bude napsat na barevný lepicí papírek vysvětlení pojmu (jak by pojem vysvětlili spolužákům) a připsat nějaký komentář k tématu či otázku, která jim v souvislosti s tématem vrtá hlavou.
- Řekněte žákům, ať své papírky nalepí do příslušné kolonky a poté jim dejte prostor (na konci hodiny, nebo o přestávce) si komentáře a otázky spolužáků přečíst.

Příloha 1

Novinové články

Merkelová: Je třeba přeměnit nelegální migraci na legální

Pokud chce Evropská unie účinně bojovat proti převaděčům v Egejském moři, bude muset vytvořit kontingenty (tj. přesně stanovené počty, tzn. kvóty) pro přijímání uprchlíků, kteří se zdržují v Turecku. Zároveň musí Turecku pomáhat i finančně se zvládním dopadů uprchlické krize, řekla po jednání s tureckým premiérem Ahmetem Davutogluem německá kancléřka Angela Merkelová. Vyslovila se v této souvislosti pro přeměnu nelegální migrace na legální.

„Nesmíme dopustit, aby v Egejském moři mezi Řeckem a Tureckem vládli zločinní převaděči a stále znovu přiváděli lidi do ohrožení a vydělávali na tom,“ řekla kan-

cléřka a poukázala na páteční potopení tří lodí, při němž zemřelo 45 migrantů. Podle ní je třeba užší spolupráce mezi tureckými úřady a evropskou agenturou Frontex, která chrání vnější hranice Unie.

„Je třeba přeměnit nelegální imigraci na legální,“ uvedla Merkelová. „Samozřejmě to bude znamenat, že se budeme muset podílet na zátěži, kterou to přinese, a to finančními prostředky, ale také legálními kontingenty, které dají lidem šanci přijít do Evropy, aniž by ohrozili svůj život,“ dodala.

Za krok správným směrem kancléřka označila to, že Ankara dala běžencům pracovní povolení.

Úryvek zprávy z ČT 24

Komise chce vědět, proč ČR tak málo vyhošťuje nelegální migranty

Evropská komise chce po Česku vysvětlení, proč nedokáže vyhošťovat lidi, kteří jsou na jeho území nelegálně. V úterý to uvedl Český rozhlas s odkazem na dopis, který počátkem října zaslala komise českému ministerstvu vnitra. Upozorňuje ho v něm na to, že ČR vrací zpět jen 13 procent nelegálních migrantů. Průměr zemí Evropské unie je přitom 39 procent. Komise chce proto po vnitru, aby jí do měsíce předložilo seznam opatření, kterými chce situaci zlepšit. Podle EK

je totiž vrácení lidí, kteří jsou v zemích Unie nelegálně, „klíčové pro snížení nelegální migrace“.

„Musíme očistit údaj o osoby, kterým propadlo pobytové povolení, což je většina. Jsou to Ukrajinci, Libyjci, Vietnamci. To jsou nelegální migranti, kteří tady měli legální pobyt, ale uplynula jim lhůta platnosti,“ řekl v reakci na dopis EK Českému rozhlasu první náměstek ministra vnitra Jiří Nováček.

Úryvek zprávy z Novinek.cz

Příloha 2

Text

Nelegální či neoprávněná migrace

Nelegální, neregulérní, neregistrovaná nebo neoprávněná migrace je migrace, ke které dochází neoficiálními cestami. To znamená, že migrant přichází do cílové země buď bez platných dokladů a povolení, nebo mu jejich platnost vypršela během pobytu a on přesto setrval. Takový člověk je pak označován jako migrant v neregulérním postavení či neregistrovaný migrant (popř. dle českého práva jako cizinec bez oprávnění k pobytu). Laická veřejnost, někteří politici a média používají pro označení takové osoby nesprávný výraz nelegální migrant. Tento pojem je po obsahové stránce nesmysl. Člověk se stává migrantem v momentě, kdy se vydává na cestu, bez ohledu na to, zda má platné dokumenty. Navíc člověk sám o sobě nemůže být nikdy nelegální.

Nelegální je pouze aktivita, kterou vykonává. V případě migrace jde buď o nelegální přechod hranice, nelegální pobyt či nelegální vykonávání ekonomické činnosti. V poslední době existují snahy o nepoužívání pojmu nelegální migrace a jeho nahrazení např. neregulérní nebo neoprávněná. Výraz „nelegální“ totiž odkazuje ke kriminálním aktivitám, ale nelegální migrace sama o sobě není v demokratických zemích trestným činem. Například v České republice samotný akt překročení státní hranice nebo pobyt na území bez dokladů není trestný čin. Ani není povinností žádného člověka hlásit osobu bez platného povolení k pobytu. Trestné je ale převádění lidí přes hranice, obchodování s lidmi a jejich vykořisťování.

Zdroje: Freidingerová, T.: *Bohouš a Dáša: Tváří v tvář migraci*. Člověk v tísni, o. p. s., Praha, 2015, s. 46.

Příloha 3

Fotografie (příklady fotografií, které můžete použít)

Zdroj: The Syrian Refugee Crisis... and You,
dostupné z: www.pastorsponderings.org

Zdroj: The Guardian view on the refugee crisis,
dostupné z: www.theguardian.com

Zdroj: A U.S.- designated terrorist group is saving Yazidis and battling
the Islamic State, dostupné z: www.washingtonpost.com

Novodobé otroctví aneb kdo kope za mistrovství světa ve fotbale

Co potřebujeme:

tabule/flipchart, fixy, 1x vytištěné obrázky s logy (viz příloha 1), pracovní list *Odvrácená strana sportovních vítězství* (příloha 2), pracovní texty 1–4 pro jednotlivé expertní skupiny (příloha 3), tabulku s otázkami souvisejícími s novodobým otroctvím (příloha 4) do každé domovské skupiny

Cíle:

- Žáci vysvětlí pojem *novodobé otroctví* a uvedou, jak tento fenomén souvisí s migrací.
- Žáci uvedou příčiny, důsledky a možná řešení novodobého otroctví.
- Žáci sepiší zprávu/text související s tématem hodiny (sami si zvolí jeho formu a adresáta).

Předpokládaný čas: 90 minut

Věk: 14–19 let

Postup

EVOKACE

- Vysvětlíte žákům, že nejprve prozkoumáte téma, kterým se budete v hodině hlouběji zabývat. Společně přitom vytvoříte v prostoru pomyslnou síť pojmů (tzv. pojmovou mapu) tak, že se budete postupně napojovat jeden na druhého. Pokud aktivitu zkoušíte poprvé, nasimulujte postup nejdříve na jednodušším příkladu.
- Jako ústřední pojem představte *otroctví*. Požádejte dobrovolníka, aby zastupoval tento pojem a to tak, že si stoupne doprostřed místnosti. Další se na něj může napojit tím, že vymyslí příbuzný pojem (např. bezpráví) a položí mu ruku na rameno. Jiného žáka může napadnout opačný pojem *lidská práva* a postaví se zády k bezpráví (fyzicky tak vyjádří vztah k předchozímu pojmu). Další se pomocí *nesvobody* může propojit jak s *otroctvím*, tak s *bezprávím* (chytí se obou) nebo jiným pojmem vytvoří další linii. Je dobré, když se žáci pokusí vyjádřit vztah mezi pojmy postojem, který zaujmou. Pokaždé, když se do sítě zapojuje další žák, požádejte ho, aby vyjadřovaný vztah k předchozímu pojmu popsal. Občas pro lepší orientaci zbývajících žáků zopakujte, kdo je kdo (jaké pojmy jsou ve hře). Pozn. Při vyšším počtu žáků je možné vytvořit dvě paralelní sítě, popř. slevit z nároku

na zapojení všech. Současně je dobré středovému žákovi nabídnout možnost vystřídaní, pokud by sám chtěl přispět k vytváření sítě.

- Po určité chvíli požádejte někoho z žáků, kteří se ještě nezapojili, zda by mohl zastupovat pojem *novodobé* a připojit se k pojmu *otroctví* do středu sítě. Ústřední pojem nyní zní *novodobé otroctví*. Obratě se na žáky, zda mají potřebu síť v důsledku této změny nějak upravit (odpojit či připojit další pojmy). Nechte je změnu/y provést a zdůvodnit.
- Jakmile je síť hotová, či vás již nenapadají další pojmy, nechte žáky zopakovat, jaké pojmy zastupují. Poté je vyzvěte, zda mohou vlastními slovy doplnit větu: „Novodobé otroctví je...“ Navržené odpovědi запиšte na tabuli.

EVOKACE – 2. část

(možno vynechat, nebo naopak nahradit pojmovou mapu)

- Ukažte žákům obrázek (viz příloha 1) karikující logo plánovaného mistrovství světa ve fotbale 2022 v Kataru. Tuto informaci žákům nesdělujte, pouze je upozorněte, že jde o odkaz k reálné události ze současného světa, a nechte je volně popisovat, co vidí a co si myslí, že obrázek symbolizuje. Pro rozšíření nápadů můžete doplnit i druhý obrázek.
- Poté si společně přečtete úryvek *Odvracená strana sportovních vítězství* (viz příloha 2) a nechte žáky ve dvojicích sdílet, jak příběh souvisí s pojmem *novodobé otroctví*.

UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU INFORMACÍ

- Rozdělte žáky do skupin po 4 a požádejte je, ať se mezi sebou rozpočítají od jedné do čtyř a zapamatují si složení své *domovské* skupiny.
- Poté vyzvěte žáky k vytvoření nových, tzv. *expertních* skupin, ve kterých se sejdou s těmi, kteří mají stejné číslo jako oni (skupina samých jedniček, dvojek atd.).
- Jednotlivým *expertním* skupinám rozdejte texty 1–4 (vždy jeden podle odpovídajícího čísla skupiny; viz příloha 3) a dejte prostor pro jejich přečtení.
- Nechte žáky, aby uvnitř *expertních* skupin sdíleli své postřehy, otázky či dojmy, které v nich text vyvolal. Ponechte čas na krátkou diskusi a shrnutí nejdůležitějších informací a faktů.
- Následně požádejte žáky, aby se vrátili zpět do *domovských* skupin a sdíleli s ostatními, co se dozvěděli ze své části textu.
- Poté mají žáci za úkol, aby jako tým složený z expertů na různé oblasti novodobého otroctví vyřešili následující otázky a odpovědi zapsali vlastními slovy do připravené tabulky (viz příloha 4).
- Ověřte, zda žáci našli odpovědi na všechny otázky. Pokud máte dostatek času, sdílejte v celé třídě, jaké další otázky v žácích texty vzbudily a jaká vlastní řešení mohou nabídnout.

Alternativní postup:

- Místo tabulky s otázkami, nechte žáky nejprve sdílet ve skupině, co se prostřednictvím textu dozvěděli. Následně jim zadejte úkol, aby jako výzkumný tým vymysleli sami určitý počet otázek, na které by rádi našli odpověď, aby ještě lépe ozřejmili problematiku novodobého otroctví. Otázky mohou směřovat do textu (či za text), který si právě přečetli.
- Následně vyzvěte skupiny žáků, aby si vytvořené otázky vyměnili (např. po směru kruhu) a pokusili se na ně odpovědět. Otázky také můžete sepsat na tabuli, pomocí hlasování vybrat ty nejzajímavější a o těch následně diskutovat, či je ponechat k vyřešení do příští hodiny.

REFLEXE

- Na závěr hodiny sdělte žákům, že nyní mají možnost reagovat pomocí vlastního textu na informace, které se dozvěděli. A to tak, že si mohou vybrat **ROLI**, tedy člověka nebo věc, z jehož/z jejíž perspektivy budou psát. Mohou si také vybrat **ADRESÁTA**, tedy ke komu budou text směřovat. Dále **FORMÁT** – zda raději napíší dopis, inzerát, novinový článek, fejeton, žádost, stížnost, SMSku nebo třeba báseň. Poslední, co si mohou vybrat, je **Téma**, o kterém budou psát, tedy na co konkrétně chtějí z dané problematiky upozornit.
- Pro snadnější orientaci se pokuste nejprve společně pojmenovat veškeré živé i neživé aktéry, kteří jsou nějak spojeni s problematikou novodobého otroctví (pro konkrétnější uchopení se můžete vrátit k textu *Odvracená strana sportovních vítězství*). Pojmenování aktérů by mělo žákům pomoci ve výběru role i adresáta, z jejichž pozice budou psát text. Podobně provedte brainstorming nad možnými formáty.
- Poté požádejte žáky, ať si každý za sebe vybere **roli, adresáta, formát a téma**. Následně nechte několik žáků stručně představit jejich volbu.
- Ponechte čas na tvorbu textu. Po uplynutí času požádejte dobrovolníky, zda chtějí text přečíst nahlas.

Příloha 1

Autor: Enrico Bertuccioli,
<http://www.cartoonmovement.com/p/28811/cartoons?p=2>

Zdroj: <http://logodatabase.net/qatar+world+cup+2022+logo>

Příloha 2

Odvrácená strana sportovních vítězství

Olympijské hry nebo mistrovství světa ve fotbale mají své vítěze a poražené. Bezesporu nejporaženějšími jsou lidé, kteří stojí v pozadí těchto velikých sportovních událostí. Mistrovství a olympiády jsou spojeny s enormní poptávkou po stavebních dělnících v době výstavby sportovišť a po pracovnících ve službách (hotely, restaurace, ale i sexuální průmysl atd.) v době probíhající akce. Jsou ale také spojeny s masivním vykořisťováním lidí. V současnosti v souvislosti s výstavbou fotbalových stadionů a další infrastruktury pro mistrovství světa ve fotbale, které se bude konat v roce 2022 v Kataru, dochází k lidské tragédii přímo před očima mezinárodního společenství, zejména pak mezinárodní fotbalové federace FIFA. Od momentu, kdy Katar získal roli organizátora mistrovství, v zemi dochází k zotročování

desetitisíců stavebních dělníků – především z Nepálu, Bangladéše a dalších zemí jižní Asie. De facto všichni tito dělníci odjíždí skrze systém „cestuj teď, plať později“ nebo zastaví dům, aby si na cestu mohli půjčit. Nicméně za vykonanou práci často nedostanou zaplacení i několik měsíců. Nakonec se vrací domů bez prostředků, s obrovským dluhem, který uvaluje celou rodinu do ještě větší bídy. Stovky z nich již v Kataru v důsledku vyčerpání a pracovních úrazů zemřely.

Britský deník *The Guardian* v roce 2013 a opětovně v roce 2014 zmapoval otřesné pracovní a životní podmínky stavebních dělníků pracujících na výstavbě sportovišť, administrativních budov a další infrastruktury pro mistrovství. Video v angličtině jsou volně ke zhlédnutí na jeho stránkách.

Upraveno podle:

Pattison, P.: Qatar: the migrant workers forced to work for no pay in World Cup host country. *The Guardian*, 25. 9. 2013. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/global-development/video/2013/sep/25/qatar-migrant-workers-world-cup-host-video>
Pattison, P; Booth, Robert; Khalili, Mustafa Khalili: Qatar World Cup worker: 'I want to go home but I don't have any money'. *The Guardian*, 24. 7. 2014.

Příloha 3

Texty

1. Obchod s lidmi a vykořisťování

Nejzávažnějším negativním produktem migrace je tzv. **obchod s lidmi**, který bývá provázán s nucenou prací a vykořisťováním. Dle zkušeností *Mezinárodní organizace práce* (ILO) bývají k obchodu s lidmi (angl. *human trafficking*) a k **vykonávání nucené práce nejnáchylnější lidé z řad etnických minorit a právě mezinárodní migranti**. ILO za nucenou práci považuje takovou praxi, kdy je člověk (muž/žena, dospělý/dítě) svým náborářem nebo zaměstnavatelem donucen pracovat proti své vůli pod pohrůžkou násilí, nahlášení (imigračním) úřadům, zadržování osobních dokladů apod. Nucená či nedobrovolná práce může mít mnoho podob. Od vykořisťování v důsledku slabé či špatně nastavené legislativy až po novodobé otroctví, kdy nad sebou člověk nemá žádnou rozhodovací moc. **Muži jsou nejčastěji vykořisťováni v oblasti manuální práce (stavebnictví, zemědělství, manufaktury), ženy v sexuálním průmyslu, ale i v domácnostech.**

Podle odhadů ILO bylo v roce 2012 na světě okolo 20,9 milionů lidí nuceno vykonávat nedobrovolnou práci. Z toho bylo 15,4 milionů dospělých a 5,5 milionů dětí, resp. 11,4 milionů žen a 9,5 milionů mužů. ILO zároveň odhaduje, že nejvíce lidí vykonávajících nucenou práci se dlouhodobě vyskytuje v populačně nejsilnějších regionech s vysokými regionálními rozdíly. Jedná se především o jižní a jihovýchodní Asii (od Pákistánu po Čínu), kde se nacházelo až 11,7 milionů nuceně pracujících lidí, a Afriku (3,7 milionů lidí). I přestože odhady ILO zahrnují otročskou práci bez ohledu na původ pracovníka, dá se předpokládat, že významná část těchto lidí jsou právě mezinárodní migranti. Většina migrantů nucených k práci jsou spíše neregistrovaní migranti, ale vykořisťování se nevyhýbá ani těm, kteří pobývají v zahraničí legálně.

Počty obětí nucené práce podle regionů; zdroj: ILO.

2. Úpis k nevolnictví

Na začátku rozhodování o migraci jednotlivce či rodiny stojí sen, často prostá touha žít důstojný život, mít z čeho koupit jídlo pro rodinu, léky pro nemocné příbuzné, zaplatit dětem vzdělání, pořídit si políčko, opravit si domek nebo si vydělat na dopravní prostředek. Ten se ve většině případů migrantům daří minimálně z části plnit. Nicméně stále častěji končí osobní tragédií. Řada lidí z nízkopříjmových zemí si migraci nemůže dovolit, protože na ni jednoduše nemá. V lepším případě dá rodina dohromady veškeré úspory, v horším případě musí zastavit nějaký majetek (zpravidla obydlí), aby mohla migrantovi lístek za snem zaplatit. V tom úplně nejhorším případě člověk vyslyší nabídku náboráře, který přichází do jeho obce, a přistoupí na systém „cestuj teď, plať později“ a dluží přímo zprostředkovateli práce. Ve všech případech je migrant od počátku v psychicky velmi náročné situaci. Je si vědom, že pokud přestane domů posílat peníze, může rodina přijít o všechno, co doposud naspořila, v krajním případě i o střechu nad hlavou.

Jistý úpis k nevolnictví představuje pracovní systém „cestuj teď, plať později“, který je nekonečnou spirálou

lou splácení virtuálního dluhu. Ten podle věřitele stále narůstá, ale dlužník se téměř nikdy nedozví, jak velký vlastně je. Dlužník pak pracuje, aby dluh vzniklý za zprostředkování cesty do jiné země splatil. Jedná se o způsob neregulární pracovní migrace a následného vykořisťování charakteristický zejména pro rozvojové země – typicky v oblastech stavebnictví, zemědělství, manufaktury a sexuálního průmyslu. Člověk, který na tento systém přistoupí, se stává doslova majetkem zprostředkovatele cesty, který ho libovolně „přeprodává“ dál.

Většina takto obchodovaných lidí nemá šanci se ze systému vyvázat útekem. Je zastrašovaná (zabitím jejich rodiny, když utečou; nahlášením úřadům atd.), dezorientovaná, bez prostředků a bez dokladů. Obchodované osoby také zpravidla neví, kde se nacházejí, nebo nerozumí místnímu jazyku, nebo dokonce písmu. Nedůvěřují policii, protože se během své poutě setkali se zkorumpovanými úředníky, kteří se na jejich osudu sami přiživil. Jednoduše neví, na koho by se v případě útoku měli obrátit.

Zdroje: Freidingerová, T.: *Bohouš a Dáša: Tvář v tvář migraci*. Člověk v tísni, o. p. s., Praha, 2015, s. 46–47.

3. Příčiny a potírání novodobého otroctví

Rostoucí regionální rozdíly, touha zlepšit svůj život, nedostatečná nebo nefunkční legislativa potírající obchod s lidmi a tlak západních spotřebitelů na nízké ceny představují základní předpoklady k vykořisťování a k obchodu s lidmi ve světě. Nejvíce obchodovaných lidí nucených k otrocké práci se ne náhodou vyskytuje v regionu jižní a jihovýchodní Asie. Jedná se o region s obrovskými regionálními rozdíly, kde se nachází velmi bohaté země (Singapur, Hong Kong, Jižní Korea, Japonsko), středně bohaté (Čína, Taiwan, Malajsie, Thajsko) a chudé (Bangladéš, Srí Lanka, Kambodža, Indonésie atd.). Zároveň se jedná o „dílnu světa“. Tamní producenti potřebují levnou pracovní sílu do továren, rostoucí střední a vyšší třída poptává levné pracovníce do domácnosti, stavební boom vyžaduje levné zedníky. Poptávka po pracovních silách na jedné straně, převis pracovníků na straně druhé a téměř nulová legislativa chránící práva zahraničních pracovníků vytváří podhoubí pro pracovní vykořisťování. V regionu je navíc velmi rozšířená neregulérní migrace, která sama o sobě představuje rizikový faktor.

Po celém světě probíhají pokusy, jak s obchodem s lidmi a otrockou prací bojovat – na legislativní úrovni,

na úrovni konkrétních restriktivních a kontrolních opatření, na úrovni aktivismu. Státy a mezinárodní společenství se snaží obchod s lidmi potírat zejména legislativní cestou a mezinárodními úmluvami. Nicméně zatím spíše neúspěšně. I přestože úmluvy ILO o obchodu s lidmi (první *Úmluva o otroctví* vznikla v roce 1926, *Úmluva o nucené práci* v roce 1930), ke kterým navíc přistoupily téměř všechny tehdejší státy, vznikly před více jak 90 lety, počet obchodovaných lidí ve světě stále stoupá. Poslední snahou o zlepšení útrap zahraničních pracovníků, resp. pracovníc byla *Úmluva o pracovnících v cizích domácnostech* z roku 2011. Ale například česká vláda ji odmítla ratifikovat s tím, že téma vykořisťování pracovníc v domácnosti se týká spíše rozvojových zemí. Podle údajů českého úřadu práce představují totiž pracovníce v domácnostech na českém trhu nevýznamnou skupinu, a proto neexistuje důvod proč upravovat stávající pracovní právo. Většina pracovníc v domácnosti se ovšem pohybuje v šedé zóně ekonomiky a tím spíše jsou náchylnější k vykořisťování. Logicky zároveň nejsou zahrnuté ve statistikách, které rozhodnutí české vlády ovlivnily.

Zdroje: Freidingerová, T.: *Bohouš a Dáša: Tvář v tvář migraci*. Člověk v tísni, o. p. s., Praha, 2015, s. 48–49.

4. Opatření proti novodobému otroctví

Pokusy o potírání obchodu s lidmi probíhají i na úrovni bilaterálních vazeb. Vlády vysílajících zemí se snaží tlačit přímo na vlády přijímajících zemí, aby zaručily respektování práv jejich zahraničních dělníků, popřípadě vydávají zákaz nábory pracovníků do těchto zemí. Příkladem jsou Filipíny, které se snaží své zahraniční pracovníky chránit na diplomatické úrovni, kdy např. tlačí na Hong Kong (tradiční zemi filipínských hospodyn a au-pair), aby byla dodržována jejich práva. V případě Jordánska či zemí Perského zálivu šly Filipíny ještě dál a zcela zakázaly nábor pracovníků na tyto trhy práce. Mnoho Filipínek se totiž v minulosti v těchto zemích stalo obětmi otrocké práce (hlavně v domácnosti), týrání, či dokonce sexuálního zneužívání. Nicméně tyto snahy příliš nefungují a migrace a zneužívání pokračuje dál.

Boj proti obchodu s lidmi probíhá i na poli aktivismu. Převážně západní neziskové organizace se snaží pro-

budit uvědomělé myšlení u spotřebitelů a vyvíjí tlak na velké firmy vyrábějící spotřební zboží, aby zaručily, že jejich výrobky nejsou produktem otrocké, či dokonce otrocké dětské práce. Stále více firem, zejména módních značek, se k jisté férovosti zavazuje. Nicméně vzhledem k tomu, že málokterá firma má svou vlastní továrnu (a zboží obvykle nakupuje od subdodavatelů, kteří je nakupují od jiných subdodavatelů), je to pro objednávací firmu velmi obtížné dohledat či dohlížet na to, aby při výrobě jejich triček nebo mobilů nebyla porušována lidská práva. Bohužel i přes četné snahy vlád i veřejnosti jednotlivých států není prognóza příliš optimistická. S největší pravděpodobností dokud bude poptávka po levném zboží, levných potravinách a levných službách, bude pokračovat i obchod s lidmi a pracovní vykořisťování, které se nejvíce dotýká právě migrantů.

Zdroje: Freidingerová, T.: *Bohouš a Dáša: Tváří v tvář migraci*. Člověk v tísni, o. p. s., Praha, 2015, s. 49–50.

Nedobrovolná migrace

Podoby nuceně migrace

Nedobrovolná či **nucená migrace** (angl. *forced migration*) je taková migrace, kdy je člověk proti své vůli vypuzen vyšší mocí z místa svého domova. Tou může být válka nebo jiný ozbrojený konflikt, utlačování či perzekuce jednotlivce či skupiny lidí (na základě rasy, náboženství, etnické příslušnosti, politického názoru, pohlaví, sexuální orientace atd.), ale i humanitární krize vyvolané přírodní katastrofou (zemětřesením, tsunami, záplavami, suchem a neúrodou, hladomorem atd.) nebo lidským elementem (např. výbuchem jaderné elektrárny).

Člověk, který prchá před bezprostředním ohrožením života a zdraví s minimem věcí, zpravidla utíká na nejbližší bezpečné místo. Proto se nejvíce uprchlíků či lidí v podobné situaci nachází v sousedních státech své vlasti. Do vzdálenějších zemí odchází pouhý zlomek z nich, zpravidla ti bohatší nebo ti, kteří mají ve vzdálené zemi příbuzného. Podle údajů **Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky** (UNHCR) se v roce 2014 nedobrovolně mimo svou vlast nacházelo 21,3 milionu lidí, z nichž 14,4 milionu bylo uprchlíky pod patronací UNHCR, 1,8 milionu byly žadatelé o azyl a 5,1 milionu byli palestínští uprchlíci spadající pod **Úřad OSN pro palestínské uprchlíky na Blízkém východě** (UNRWA).

I přestože počty lidí nedobrovolně prchajících za hranice svých států meziročně stále stoupají, nejvíce je těch, kteří hledají bezpečné útočiště v rámci svých zemí. Takovým osobám se říká tzv. **vnitřně vymístěné osoby** (angl. *internally displaced persons*, oficiální zkratka **IDPs**). Podle UNHCR se v roce 2014 na světě nacházelo rekordních 38,2 milionů IDPs. Nárůst mezi lety 2013 a 2014 odpovídal počtu 30 tisíc lidí denně. Až 60% z těchto nových IDPs byli obyvatelé Konga, Iráku, Nigérie, Jižního Súdánu a Sýrie. Země, ve kterých se v roce 2014 nacházelo celkově nejvíce IDPs v důsledku násilí, byly Sýrie (7,6 mil.), Kolumbie (6 mil.), Irák (4 mil.), Súdán (3,1 mil.), Kongo (2,8 mil.), Pákistán (1,8 mil.), Jižní Súdán (1,6 mil.) a Jemen, Nigérie a Ukrajina (v každé 1,5 mil.). Kdybychom k těmto lidem připočetli i ty, kteří byli nuceni uprchnout v důsledku přírodních katastrof, čísla by několikanásob-

ně stoupla. Na přední příčky by se posunuly například Filipíny s téměř 6 miliony vymístěných lidí v důsledku přírodních katastrof.

Kdo je uprchlík

Kdo je **uprchlík** stanovuje **Úmluva o právním postavení uprchlíků** (tzv. **Ženevská konvence**) z roku 1951 a její rozšiřující **Protokol** z roku 1967. Podle Úmluvy se „pojem ‚uprchlík‘ vztahuje na kteroukoliv osobu, jež (...) se **nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním** z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, **je neschopna přijmout** nebo, vzhledem ke shora uvedeným obavám, **odmítá ochranu své vlasti**; totéž platí pro osobu bez státní příslušnosti nacházející se mimo zemi svého dosavadního pobytu následkem shora zmíněných událostí, a která vzhledem ke shora uvedeným obavám se tam nechce nebo nemůže vrátit“ (čl. 1 Úmluvy).

O tom, zda člověk je, či není uprchlíkem, se nerozhoduje. Uprchlíkem se člověk stává v důsledku výše uvedených okolností. Takový člověk spadá pod patronaci UNHCR a vztahuje se na něj tzv. princip **non-refoulement** neboli zákaz vyhoštění či navracení. To znamená, jak je stanoveno ve čl. 33 Úmluvy, že „žádný smluvní stát nevyhostí jakýmkoli způsobem nebo nevrátí uprchlíka na hranice zemí, ve kterých by jeho život či osobní svoboda byly ohroženy na základě jeho rasy, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité společenské vrstvě či politického přesvědčení“.

Smluvní státy se zároveň dle čl. 31 Úmluvy zavazují, že nebudou uprchlíky stíhat za nezákonný vstup či za jejich přítomnost na území bez povolení. Jinými slovy smluvní stát se má primárně zabývat situací uprchlíka než oprávněností jeho pobytu. V souvislosti s uprchlickou krizí vyvolanou syrským konfliktem se objevil pojem „**nelegální uprchlík**“, který je ovšem chybný a zavádějící. Jednak (jak již bylo vysvětleno v kapitole 5) člověk nikdy nemůže být nelegální, zároveň uprchlík nikdy nemá být stíhán za to, že se nachází na území bez povolení.

Úmluva o právním postavení uprchlíků (1951)

Úmluva o právním postavení uprchlíků (nebo také *Ženevská konvence*) i samotný UNHCR vznikly v roce 1951 jako reakce na potřebu řešit situaci až milionu lidí, kteří se po druhé světové válce nacházeli v kritické situaci, ale neexistoval žádný právní nástroj, jak je ochránit. UNHCR od té doby pomohl desítkám milionů lidí a význam *Úmluvy* je nezpochybnitelný. Přesto její nastavení (odpovídající potřebám a uvažování společnosti tehdejší doby) nedokáže řešit situace, které nastávají v 21. století. Příkladem je pronásledování z důvodů sexuální orientace (např. gayové v Íránu

či v Rusku) nebo z obecně genderových důvodů (např. pronásledování z důvodu aktivismu za rovné postavení žen a mužů).

K dubnu 2015 *Úmluvu* podepsalo 145 a *Protokol* 146 států. Česká republika se k oběma dokumentům připojila 11. 5. 1993. Nicméně řada států s aktuálně nejvyššími počty uprchlíků na svém území (Jordánsko, Libanon, Pákistán) ani jeden z dokumentů nepodepsala. Přehlednou mapu smluvních států *Úmluvy* a *Protokolu* naleznete zde: www.unhcr.org/4666d2650.html.

Azylový systém v EU a tzv. „Dublinské nařízení“

Uprchlík či osoba nacházející se v podobné situaci (pronásledovaná z důvodů, které *Úmluva* neupravuje) může požádat stát, do kterého uprchla, o určitou formu **mezinárodní ochrany** (různé typy azylu, dočasnou ochranu). Konečná podoba mezinárodní ochrany je v kompetenci daných států (např. zda úspěšný žadatel o mezinárodní ochranu dostane byt, bude moci vstoupit na trh práce, bude zapojen do systému veřejného zdravotního pojištění, sociálního zabezpečení atd.). O tom, zda žadatel má na mezinárodní ochranu nárok, rozhoduje stát, na jehož území se nachází. Nicméně i v případech, kdy je rozhodnuto, že situace daného člověka není tak vážná, aby mu byl poskytnut nejvyšší stupeň mezinárodní ochrany (lidově azyl), musí daný stát zvážit, zda by jeho vyhoštěním nebyl porušen čl. 33 *Úmluvy* (princip *non-refoulement*). Samozřejmě s ohledem na bezpečnost přijímajícího státu. Pokud situace vyhoštění neumožňuje, stát takové osobě musí poskytnout jinou, zpravidla nižší formu ochrany. V Česku se jí říká **doplňková ochrana**. Tato ochrana se na rozdíl od azylu uděluje na určitou dobu a před jejím vypršením musí dojít k přezkumu, zda důvody k ochraně trvají. Po čtyřech letech doplňkové ochrany mohou její držitelé požádat o povolení k trvalému pobytu.

V rámci EU existuje jednotný azylový systém, který jednak stanovuje důvody udělení mezinárodní ochrany, minimální standardy azylového procesu

a také tzv. místní příslušnost členského státu k vyřízení žádosti (tzv. **Dublinské nařízení** či lidově **Dublin**, podle místa podpisu smlouvy upravující toto pravidlo). Dublinský systém říká, že první stát, do kterého žadatel o mezinárodní ochranu v EU vstoupí, je odpovědný za vyřízení jeho žádosti. V případě, že členský stát EU zjistí, že žadatel už byl zaregistrován v jiném členském státě, může (ale nemusí) ho do této země vrátit. Hlavním cílem systému bylo zabránit duplicitním žádostem o mezinárodní ochranu v rámci EU a sjednotit minimální standardy procesu udělování mezinárodní ochrany. Jednotlivé státy EU mohou podmínky pro udělení mezinárodní ochrany zmírnit, ale nesmí je zpřísnit nad rámec minimálních standardů. Podle platné legislativy EU, která vychází z mezinárodních úmluv, jsou členské státy na svém území povinny umožnit každému jednomu člověku podat žádost o mezinárodní ochranu a zajistit, aby jeho žádost byla řádně posouzena. Žadatelé mají také právo na přezkum negativního rozhodnutí. Pokud ani poté není člověk shledán oprávněnou osobou pro poskytnutí mezinárodní ochrany, může jej členský stát vyhostit. Přičemž nelegálnost pobytu nesmí být překážkou pro podání a vyřízení žádosti. Žadatel nemusí být ani trestně bezúhonný, protože právě kvůli stíhání ve své zemi může cizinec o mezinárodní ochranu žádat (např. v muslimských zemích může být člověk odsouzen za spáchání trestného činu homosexuality, v diktátorských režimech zase za protistátní činnost atd.).

Uprchlická krize vyvolaná konfliktem v Sýrii a rostoucím násilím v Iráku a Afghánistánu poukázala na slabiny jednotného azylového systému. Zejména jde o nerovnoměrné zatížení členských států EU žádostmi

o mezinárodní ochranu. Zatímco státy na vnější hranici jsou doslova zavalené desetitisíci žádostmi, státy uvnitř EU (jako je např. Česko) naopak nemají žádosti téměř žádné.

Uprchlické krize a mezinárodní společenství

Od vzniku UNHCR zažil západní svět několik tzv. uprchlických vln či krizí. Nám nejbližší jsou útoky lidí z východního bloku (včetně asi dvě stě tisíc Čechoslováků) za železnou oponu nebo útoky obyvatel z balkánských zemí v souvislosti s válečným rozpadem Jugoslávie. Tehdy získalo několik tisíc lidí azyl i v Československu, resp. Česku. Největšími uprchlickými krizemi co do počtu lidí na útěku a co do počtu zapojených zemí do jejich řešení byly ale tzv. **indočínská uprchlická krize** a tzv. **syrská uprchlická krize**.

Indočínská uprchlická krize vyvstala jako reakce na pád Saigonu 30. 4. 1975 a následné sjednocení Vietnamu. Lidé opouštěli Vietnam, resp. Indočínu, ve třech vlnách. Bezprostředně po příchodu severovietnamské armády do Saigonu prchaly jako první elity, které byly evakuované americkým letectvem a ještě v tomtéž roce převezeny do USA (125 tisíc lidí) a Kanady (6500 lidí). Během následujících let po sjednocení země svět obletěly šokující zpravodajské fotografie a videa tzv. **boat people**, lidí připlouvajících na polorozpadlých rybářských bárkách do okolních zemí Jihočínského moře. Celkem bylo z moře zachráněno přes 650 tisíc lidí. Odhaduje se ale, že až jednou tolik lidí ve vlnách zemřelo. Uprchlická krize probíhala na pozadí studené války (bipolárního rozdělení světa s jasně definovatelnými přáteli a nepřáteli) a promírového hnutí zformovaného v západních společnostech (hippies, levicová hnutí). Tyto okolnosti vedly k tomu, že veřejnost i média se na krizi dívaly pohledem zodpovědnosti západních států (států, které se účastnily válek v Indočíně) za prchající lidi, v důsledku čehož došlo k mobilizaci mezinárodního společenství a byl zorganizován přesun uprchlíků ze zemí prvního azylu (zpravidla zemí v Jihočínském moři) do západních zemí. Vzhledem k častým úmrtím během velmi riskantního útěku po moři zprostředkovalo OSN v roce 1979 mezi Hanojí a Washingtonem

nem smlouvu o tzv. **Programu řízené migrace** (ang. **Orderly Departure Program**). Program uprchlíkům umožnil odejít za jejich rodinou v USA přímo z Vietnamu, a tak nemuseli podstupovat nebezpečnou cestu po moři. Indočíňští uprchlíci (Vietnamci, Číňané vietnamského původu, Kambodžané, Laosané a Hmongové) se tak od počátku krize v roce 1975 do jejího utlumení počátkem 90. let objevili ve 29 zemích světa. Až 95 % z nich (1,7 milionu) bylo přesídleno do pouhých sedmi zemí (USA, Kanada, Austrálie, Francie, Německo, Spojeného království a na Nový Zéland). Jen samotné USA přijaly přes 1,1 milionů indočínských uprchlíků, kteří dnes představují významnou část americké populace. Tzv. *syrská uprchlická krize*, za jejíž počátek je možné považovat „arabské jaro“ (vlny nepokojů a protestů proti tehdejší politickým režimům ve většině zemí Magrebu a na Blízkém východě) z přelomu let 2010 a 2011, může představovat určitou paralelu k indočínské uprchlické krizi. V první fázi po destabilizaci regionu odcházely do vzdálenějších zemí Evropy či USA ti, kdo měli dostatečné zdroje. Kdo mohl, vyčkával, co se bude dít dál. S postupným zhoršováním situace začali lidé opouštět místa konfliktů (zpravidla města) a utíkat nejprve v rámci země (zpravidla na venkov), poté do nejbližších okolních zemí (terminologií indočínské uprchlické krize do „zemí prvního azylu“). V těchto zemích se k prosinci 2015 nacházelo okolo 4,4 milionu uprchlíků (z toho v Turecku 2,3 mil., v Libanonu 1 mil., v Jordánsku 640 tisíc, v Iráku 250 tisíc). Řada z nich jsou doslova uprchlíci na druhou, neboť se jedná původem o palestinské uprchlíky, kteří v Sýrii získali azyl. Vzhledem k tomu, že státy prvního azylu nemají ani finanční ani infrastrukturní kapacity se o tolik uprchlíků postarat, usiluje řada z těchto lidí o přesun do zemí druhého azylu. Tady ale paralela s indočínskou uprchlickou krizí na čas končí.

Zatímco v případě první popisované krize se západní státy rozhodly situaci řešit proaktivně a uprchlíky přesunout na svá území, v případě syrské krize převažuje snaha posílat podporu do zemí prvního azylu a uprchlíky od přesídlení (zejména do EU) odradit. Nicméně vzhledem k velmi omezeným možnostem žít v zemích prvního azylu důstojný život, je pravděpodobnější, že se uprchlíci budou snažit o přesídlení do evropských zemí i za cenu riskování života. Jak situace dopadne, je těžké předpovídat. Ale je jasné, že se mezinárodní společenství, zejména pak EU, musí k řešení krize postavit proaktivně a přijmout opatření, aby na je-

jím území nedocházelo k porušování jejich vlastních nařízení, směrnic a mezinárodních úmluv, ke kterým se státy EU přihlásily. Zkušenost s indočínskou uprchlickou krizí dává západním zemím výhodu v tom, že už ví, jak s podobnou situací naložit. Po několika desítkách let, kdy indočíňští uprchlíci v těchto zemích žijí, jsou plně integrováni a představují plnohodnotnou součást jejich společností. Navíc od konce války ve Vietnamu uplynulo více jak 40 let, země se již stabilizovala a bývalí uprchlíci se vrací nebo navazují čilé ekonomické vztahy mezi Vietnamem a zeměmi druhého azylu.

Aktualizované informace o syrské uprchlické krizi naleznete na stránkách UNHCR v podobě statistických údajů i mapových zobrazení, viz <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>.

Pozn. text byl psán v prosinci 2015.

Uprchlíci v Evropě 21. století

Uprchlíci utíkají před strachem o vlastní životy a životy svých blízkých. Většina z nich ani nepřekročí hranice svého státu a stane se IDP, hledajíc útočiště ve vlastní zemi. O něco méně se uchyluje do nejbližších zemí, obvykle sousedících s jejich vlastí. A hrstka z nich se vydá ještě dál, do bezpečnějších, ale zpravidla vzdálených zemí, které mají institut mezinárodní ochrany pevně ukotven ve svém právním řádu. Nicméně ani demokratické a ekonomicky silné země nejsou vždy schopné okamžitě pracovat se situací, kdy se na jejich území najednou ocitnou tisíce vyčerpaných a vystrašených lidí v nouzi a bez prostředků. Náhlou situaci si žádá i akutní prostředky řešení, jako jsou stanové tábory a další provizorní opatření, která mají stále přicházejícím uprchlíkům poskytnout nasycení základních potřeb (fyziologických potřeb a potřeby bezpečí). V krátkém časovém horizontu několika dní či týdnů tato opatření splňují svůj účel, pokud je však člověk (navíc procházející osobním traumatem) nucen v takové situaci setrvat týdny, měsíce, ne-li roky,

může toto životní provizorium navodit pocity bezmoci, frustrace a rozčarování. Ty mohou vyústit v otevřenou agresi i u lidí, kteří za normálních okolností jsou vždy klidní a rozvážní.

Nestandardní situace může vést k nestandardnímu jednání, které je velmi často reaktivní, tedy vyvolané v reakci na dané okolnosti. Otevřená a vyostřená agrese pak může být přijímající společností interpretována jako projev nevděku, pýchy a arogance, který si nezaslouží solidaritu. Navíc může v přijímající společnosti vést k růstu strachu z cizího a obav o budoucnost svou i svých blízkých. Situace se tak dostává do začarovaného kruhu, kdy chování jedněch je reakcí na chování druhých a naopak. Vyostřují se názory a postoje k protistraně, ve kterých se lidé navzájem utvrzují, a v důsledku toho dochází k budování nepřekonatelných hradeb mezi lidmi z majority solidárními s uprchlíky, těmi, kteří se jejich přítomnosti obávají, politiky a samozřejmě uprchlíky samotnými. Syrská uprchlická krize se v EU stala zatěžkávací zkouškou pro všechny zúčastněné strany: uprchlíky, přijímající společnosti, média, vlády jednotlivých člen-

ských států EU a samozřejmě celou EU. V době, kdy byl tento text psán (prosinec 2015), byla EU teprve na začátku uprchlické krize. Rozsah a všudypřítomnost (ať už fyzická, či virtuální skrze sociální a tradiční média) migrační krize prosakovaly do každého dne každého občana EU. A každý byl tak nucen mít názor, ve kterém často převažovaly emoce nad racionálním pohledem. Zkušenost s indočínskou uprchlickou krizí však napovídá, že před EU a její společností je ještě dlouhá cesta. Na druhou stranu to, jak se západní země dokázaly s indočínskou uprchlickou krizí vypořádat, dává naději i na řešení té syrské. Nicméně je evidentní, že kromě mezinárodní spolupráce nesmí být podceněna ani práce na domácím poli v oblasti integrace přichozích uprchlíků a práce s přijímající společností, která má oprávněné obavy z toho, co nová situace přinese do jejich životů.

Doporučené zdroje:

- Veškeré informace o aktuálním stavu počtu uprchlíků, vnitřně vymístěných osob a žadatelů o mezinárodní ochranu, včetně seznamu smluvních států, naleznete na stránkách Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky www.unhcr.cz.
- Podrobné informace k zemím s nejvyššími počty IDPs včetně důvodů vnitřního vymístění a přehledných infografik naleznete na stránkách The Internal Displacement Monitoring Centre www.internal-displacement.org/.
- Přehled pobytových zařízení pro cizince na území Česka včetně jejich účelu a novinek naleznete na stránkách Správy uprchlických zařízení Ministerstva vnitra České republiky, viz www.suz.cz.
- Informace o zadržování cizinců bez oprávnění k pobytu (včetně žadatelů o mezinárodní ochranu) v jednotlivých zemích EU naleznete v angličtině na stránkách The Global Detention Project, viz www.globaldetentionproject.org.

Zdroje:

- UNHCR Statistical Yearbook 2014, 14th edition. UNHCR, United Nations, 2015. Dostupné z: <http://www.unhcr.org/566584fc9.html>.

Uprchlíci: pocity, pojmy a úmluvy

Co potřebujeme:

tabule/flipchart, fixy, čisté papíry, psací potřeby, kopie tří vybraných pasáží z kapitoly 6 (*Podoby nucené migrace, Kdo je uprchlík a Azylový systém v EU a tzv. „Dublinské nařízení“*) pro každého žáka (viz příloha)

Předpokládaný čas: 60–75 minut

Cíle:

- Žák reflektuje svůj vztah k domovu a vcítí se do situace, kdy by ho musel nedobrovolně opustit.
- Žák rozumí pojmu *uprchlík* a jeho právní definici obsažené v mezinárodních úmluvách.
- Žák kreativně ztvární pojmy související s problematikou nedobrovolné migrace.

Varianta 2

- Žák vytvoří dramatickou situaci a zároveň vymyslí její řešení), na němž prokáže porozumění *Ženevské konvenci / Dublinskému nařízení*.

Věk: 14–19 let

Postup

EVOKACE

- Nechte žáky, ať se pohodlně usadí a představte jim, co bude následovat. Pomocí řízené imaginace se každý bude moci zamyslet nad situacemi, které navodíte prostřednictvím předem připravených otázek. Všichni by měli mít možnost ponořit se v klidu do svých myšlenek, představ a pocitů. Není potřeba si nic zapisovat ani jinak zaznamenávat. O svých myšlenkách se žáci budou moci později podělit s ostatními.
- Postupně žákům předkládejte následující podněty:
 - » Vybavte si situaci, kdy jste museli udělat něco proti své vůli, nedobrovolně. Nechtělo se vám, ale stejně jste museli. *O jakou situaci šlo? Jak vám přitom bylo? Jak jste se cítili?* (Pokud považujete tuto otázku vzhledem ke kontextu třídy za rizikovou, je možné nahradit imaginaci v této fázi brainstormingem nad tím, co znamená, když člověk dělá něco nedobrovolně. *O jaké situace může jít? Jak se přitom asi cítí? Jaká synonyma můžeme ke slovu „nedobrovolně“ najít?*)
 - » Jaké místo se vám vybaví, když se řekne *domov*? Zkuste se ve své představě rozhlédnout kolem sebe a vzpomenout si, jak to tam vypadá. *Jak to tam voní? Je tam teplo, nebo zima? Jaké barvy jsou kolem vás? Jací lidé?*

Vzpomeňte si na moment, kdy jste byli delší dobu mimo domov. *Stýskalo se vám po domově? Po čem konkrétně? Na co jste se těšili, když jste se vraceli?*

- » Představte si, co by se muselo stát, abyste se jako rodina rozhodli domov opustit. *Jaké důvody by to musely být? Jaká situace by musela nastat? Bylo by rozhodnutí dobrovolné, nebo spíše nucené? Jak myslíte, že byste se přitom cítili?*
- » *Máte představu, kam byste se jako rodina v takovém případě vydali? (Pokud by nebylo možné zůstat v bytě, ve městě, v zemi...).*
- Dejte žákům prostor pro vzájemné sdílení myšlenek a pocitů ve dvojicích. Zdůrazněte, že sdílení je dobrovolné a každý může říci pouze tolik, kolik sám chce.
- V celé skupině pak zachyťte na tabuli pár vybraných pocitů a emocí spojených s domovem, s jeho opouštěním a situací, kdy člověk musí dělat něco nedobrovolně.

UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU INFORMACÍ

- Představte žákům téma, kterým se budete společně zabývat, tedy situaci lidí, kteří musí nedobrovolně opustit své domovy a často i svou zemi. Pomocí textů se zaměříte na porozumění tomu, v jaké situaci a právních podmínkách se nachází *uprchlíci*.
- Vysvětlíte žákům, v čem spočívá metoda **INSERT** (popis viz např. www.respektneboli.eu/pedagogove/archiv-metod/insert), a rozdejte každému tři krátké texty (viz příloha).
- Dejte dostatečný časový prostor pro přečtení prvních dvou textů (*Podoby nucené migrace* a *Kdo je uprchlík*) a označení jednotlivých pasáží níže uvedenými symboly (viz tabulka). Nechte žáky, aby si na papír přepsali informace, které si označili domluvenými znaky, a následně ať je sdílí ve dvojici se spolužákem.
- V plénu následně sdílejte pasáže, které si žáci označili znaménkem „?“ a diskutujte o možných vysvětleních.
- Poté opakujte stejný postup u posledního pracovního textu (*Azylový systém v EU a tzv. „Dublinské nařízení“*). Do tabulky můžete přidat nový znak (např. hvězdičku) pro pasáže, které odpovídají na otázky či vysvětlují nejasnosti, na které jste narazili při čtení předchozích dvou textů.
- Na závěr nechte žáky opět společně sdílet jejich záznamy (ve dvojicích či ve čtveřicích).

✓	Udělej fajfku na okraji textu, jestliže určitá informace v textu potvrzuje, co jsi věděl/a nebo sis myslel/a, že víš.
—	Udělej mínus, jestliže je informace, kterou čteš, v rozporu s tím, co víš. Tímto znaménkem můžeš označit také nějaký rozpor uvnitř textu.
+	Udělej plus, jestliže informace, kterou se dozvíš, je pro tebe nová a zároveň důvěryhodná.
?	Udělej otazník, jestliže se v textu objeví informace, které nerozumíš, která tě mate nebo o které by ses chtěl/a dozvědět více.

REFLEXE

- Rozdělte žáky do skupin cca po 4–5. Na kartičky (lze použít obyčejné papíry) připravte pojmy, které se objevily v textu (např. *nucená migrace*, *princip non-refoulement*, *vnitřně vymístěná osoba*, *Dublinský princip*). Nechte každou skupinu vylosovat jeden z pojmů tak, aby jej ostatní skupiny neviděly.
- Vysvětlíte nyní žákům, že jejich úkolem bude pomocí pantomimického, divadelního (bez použití slova, které si vylosují) či výtvarného ztvárnění vystihnout obsah daného pojmu.

REFLEXE – varianta 2

- Požádejte žáky, aby vytvořili 3–5členné skupiny a představte jim následující zadání: **Sepište bodový scénář k situaci, na které se projeví, jak jste porozuměli klíčovým pojmům z pracovních textů (např. Ženevské konvenci / Dublinského nařízení atd.).** Ze scénáře by mělo být jasné, co se ve scéně odehraje, ale není třeba rozepisovat konkrétní dialogy – věty. Pomůže vám, když se vrátíte ke svým výpiskům, popřípadě i k textu.
- **Představte žákům kritéria pro scénku:**
 - » **Scénka obsahuje dramatickou situaci** (někdo potřebuje něco rychle vyřešit a dostane se do konfliktu s někým, kdo nezná Ženevskou konvenci, případně Dublinské nařízení).
 - » **Přichází pomoc** (formou obhajoby, vysvětlení, skutku...) na základě znalosti Ženevské konvence / Dublinského nařízení / principu non-refoulement / definice uprchlíka.
- **Ve scéně mohou (ale nemusí) vystupovat tyto osoby:**
 - » uprchlík
 - » právník
 - » novinář
 - » politik
 - » zaměstnanec azylového centra
 - » dobrovolník, který pomáhá uprchlíkům
 - » ...
 - » ...
- Situaci můžete ostatním jen stručně prezentovat (říci, co se v ní odehraje) nebo ji ve skupině sehrát.

Příloha 1**Texty****Podoby nucené migrace**

Nedobrovolná či **nucená migrace** (angl. *forced migration*) je taková migrace, kdy je člověk proti své vůli vypuzen vyšší mocí z místa svého domova. Tou může být válka nebo jiný ozbrojený konflikt, utlačování či perzekuce jednotlivce či skupiny lidí (na základě rasy, náboženství, etnické příslušnosti, politického názoru, pohlaví, sexuální orientace atd.), ale i humanitární krize vyvolané přírodní katastrofou (zemětřesením, tsunami, záplavami, suchem a neúrodou, hladomorem atd.) nebo lidským elementem (např. výbuchem jaderné elektrárny).

Člověk, který prchá před bezprostředním ohrožením života a zdraví s minimem věcí, zpravidla utíká na nejbližší bezpečné místo. Proto se nejvíce uprchlíků či lidí v podobné situaci nachází v sousedních státech své vlasti. Do vzdálenějších zemí odchází pouhý zlomek z nich, zpravidla ti bohatší nebo ti, kteří mají ve vzdálené zemi příbuzného. Podle údajů **Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky** (UNHCR) se v roce 2014 nedobrovolně mimo svou vlast nacházelo 21,3 milionu lidí, z nichž 19,5 milionu byli uprchlíci ve smyslu *Ženevské konvence* a 5,1 milionu byli palestínští uprchlíci spada-

jící pod patronaci *Úřadu OSN pro palestinské uprchlíky na Blízkém východě* (UNRWA).

I přestože počty lidí nedobrovolně prchajících za hranice svých států meziročně stále stoupají, nejvíce je těch, kteří hledají bezpečné útočiště v rámci svých zemí. Takovým osobám se říká tzv. **vnitřně vymístěné osoby** (angl. *internally displaced persons*, oficiální zkratka **IDPs**). Podle UNHCR se v roce 2014 na světě nacházelo rekordních 38 milionů IDPs. Nárůst mezi lety 2013 a 2014 odpovídal počtu 30 tisíc lidí denně. Až 60 % z těchto nových IDPs byli obyvatelé Konga, Iráku, Nigérie, Jižního Súdánu a Sýrie. Země, ve kterých se v roce 2015 nacházelo celkově nejvíce IDPs v důsledku násilí, byly Sýrie (7,6 mil.), Kolumbie (6 mil.), Irák (4 mil.), Súdán (3,1 mil.), Kongo (2,8 mil.), Pákistán (1,8 mil.), Jižní Súdán (1,6 mil.) a Jemen, Nigérie a Ukrajina (v každé 1,5 mil.). Kdybychom k těmto lidem připočetli i ty, kteří byli nuceni uprchnout v důsledku přírodních katastrof, čísla by několikanásobně stoupla. Na přední příčky by se posunuly například Filipíny s téměř 6 miliony vymístěných lidí v důsledku přírodní katastrofy.

Kdo je uprchlík

Kdo je **uprchlík** stanovuje **Úmluva o právním postavení uprchlíků** (tzv. **Ženevská konvence**) z roku 1951 a její rozšiřující **Protokol** z roku 1967. Podle Úmluvy se „pojem ‚uprchlík‘ vztahuje na kteroukoliv osobu, jež (...) se **nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním** z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů **je neschopna přijmout** nebo, vzhledem ke shora uvedeným obavám, **odmítá ochranu své vlasti**; totéž platí pro osobu bez státní příslušnosti nacházející se mimo zemi svého dosavadního pobytu následkem shora zmíněných událostí, která vzhledem ke shora uvedeným obavám se tam nechce nebo nemůže vrátit“ (čl. 1 Úmluvy).

O tom, zda člověk je, či není uprchlíkem, se nerozhoduje. Uprchlíkem se člověk stává v důsledku výše uvedených okolností. Takový člověk spadá pod patronaci UNHCR a vztahuje se na něj tzv. princip **non-refoulement**

neboli zákaz vyhoštění či navrácení. To znamená, jak je stanoveno ve čl. 33 Úmluvy, že „žádný smluvní stát nevyhostí jakýmkoli způsobem nebo nevrátí uprchlíka na hranice zemí, ve kterých by jeho život či osobní svoboda byly ohroženy na základě jeho rasy, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité společenské vrstvě či politického přesvědčení“.

Smluvní státy se zároveň dle čl. 31 Úmluvy zavazují, že nebudou uprchlíky stíhat za nezákonný vstup či za jejich přítomnost na území bez povolení. Jinými slovy smluvní stát se má primárně zabývat situací uprchlíka než oprávněností jeho pobytu. V souvislosti s uprchlickou krizí vyvolanou syrským konfliktem se objevil pojem „**nelegální uprchlík**“, který je ovšem chybný a zavádějící. Jednak (jak již bylo vysvětleno v kapitole 5) člověk nikdy nemůže být nelegální, zároveň uprchlík nikdy nemá být stíhán za to, že se nachází na území bez povolení.

Azylový systém v EU a tzv. „Dublinské nařízení“

Uprchlík či osoba nacházející se v podobné situaci (pronásledovaná z důvodů, které *Úmluva* neupravuje) může požádat stát, do kterého uprchla, o určitou formu **mezinárodní ochrany** (různé typy azylu, dočasnou ochranu). Konečná podoba mezinárodní ochrany je v kompetenci daných států (např. zda úspěšný žadatel o mezinárodní ochranu dostane byt, bude moci vstoupit na trh práce, bude zapojen do systému veřejného zdravotního pojištění, sociálního zabezpečení atd.). O tom, zda žadatel má na mezinárodní ochranu nárok, rozhoduje stát, na jehož území se nachází. Nicméně i v případech, kdy je rozhodnuto, že situace daného člověka není tak vážná, aby mu byl poskytnut nejvyšší stupeň mezinárodní ochrany (lidově *azyl*), musí daný stát zvážit, zda by jeho vyhoštěním nebyl porušen čl. 33 *Úmluvy* (princip *non-refoulement*). Samozřejmě s ohledem na bezpečnost přijímajícího státu. Pokud situace vyhoštění neumožňuje, stát takové osobě musí poskytnout jinou, zpravidla nižší formu ochrany. V Česku se jí říká **doplňková ochrana**. Tento status umožňuje člověku žít na území daného státu, ale oproti tzv. azylantům se mu dostává mnohem nižší materiální a finanční podpory i pobytové jistoty.

V rámci EU existuje jednotný azylový systém, který jednak stanovuje důvody udělení mezinárodní ochrany, minimální standardy azylového procesu a také tzv. místní příslušnost členského státu k vyřízení žádosti (tzv. **Dublinské nařízení** či lidově **Dublin**, podle místa podpisu smlouvy upravující toto pravidlo). Dublinský systém říká, že první stát, do kterého žadatel o mezinárodní ochranu v EU vstoupí, je odpovědný za vyřízení

jeho žádosti. V případě, že členský stát EU zjistí, že žadatel už byl zaregistrován v jiném členském státě, může (ale nemusí) ho do této země vrátit. Hlavním cílem systému bylo zabránit duplicitním žádostem o mezinárodní ochranu v rámci EU a sjednotit minimální standardy procesu udělování mezinárodní ochrany. Jednotlivé státy EU mohou podmínky pro udělení mezinárodní ochrany zmírnit, ale nesmí je zpřísnit nad rámec minimálních standardů. Podle platné legislativy EU, která vychází z mezinárodních úmluv, jsou členské státy na svém území povinny umožnit každému jednomu člověku podat žádost o mezinárodní ochranu a zajistit, aby jeho žádost byla řádně posouzena. Žadatelé mají také právo na přezkum negativního rozhodnutí. Pokud ani poté není člověk shledán oprávněnou osobou pro poskytnutí mezinárodní ochrany, může jej členský stát vyhostit. Přičemž nelegálnost pobytu nesmí být překážkou pro podání a vyřízení žádosti. Žadatel nemusí být ani trestně bezúhonný, protože právě kvůli stíhání ve své zemi může cizinec o mezinárodní ochranu žádat (např. v muslimských zemích může být člověk odsouzen za spáchání trestného činu homosexuality, v diktatorských režimech zase za protistátní činnost atd.).

Uprchlíká krize vyvolaná konfliktem v Sýrii a rostoucím násilím v Iráku a Afghánistánu poukázala na slabiny jednotného azylového systému. Zejména jde o nerovnoměrné zatížení členských států EU žádostmi o mezinárodní ochranu. Zatímco státy na vnější hranici jsou doslova zavalené desetitisíci žádostmi, státy uvnitř EU (jako je např. Česko) naopak nemají žádosti téměř žádné.

Zdroje: Freidingerová, T.: *Bohouš a Dáša: Tváří v tvář migraci*. Člověk v tísní, o. p. s., Praha, 2015, s. 65–67.

Adaptace na cizí prostředí

Nové prostředí

Příchod do cizí země představuje pro migranta a jeho bezprostřední i širší okolí mnoho výzev. Člověk se musí adaptovat na nové prostředí, stravu, jiný jazyk (někdy i písmo), jiné společenské normy, hodnoty, kulturu, genderové role, klima, ale i na své vlastní sebehodnocení a vnímání toho, jak ho hodnotí druzí. Musí se vyrovnat s pozicí člena minority. Nejenom vzdělání, movití či jinak vážení lidé jsou mnohdy nuceni přijmout ztrátu svého společenského postavení. Například syrský lékař se ve své zemi může těšit velikému společenskému uznání, ale po příchodu do Česka v pozici uprchlíka se může setkat s despektem. Nebo Češi migrující do Spojeného království musí být připraveni i na to, že mohou být nemalou částí majority vnímáni jako Východoevropané a budou jim připisovány určité negativní vlastnosti. **Obzvláště velké nároky na schopnost vzájemného přizpůsobení se (adaptabilitu) nově příchozích a starousedlíků klade migrace v případech ekonomicky či kulturně velmi rozdílných zemí nebo migrace z venkovského prostředí do městského.** To samo o sobě je pro migranta-vesničana novinkou, natož když přichází do města v cizí zemi. Nelehký je i příchod do země, která nemá s migrací příliš zkušenosti nebo má negativní zkušenost s migrací ze země, odkud migrant pochází.

Obě strany, migrant a přijímající společnost, očekávají od té druhé určité chování a jednání a zároveň předpokládají, že tato očekávání jsou nejenom legitimní, ale i zcela automatická a jasná, a to mnohdy aniž by byla vůbec vyslovena. Když pak nejsou naplněna, dochází k rozčarování, odsudkům a vzájemnému odcizení, resp. nesblížení se. **Podoba a četnost vzájemné interakce mezi migranty a lidmi z majority, migranty a institucemi, ale i migranty jedinci s jejich krajinami, popřípadě migranty z jiných zemí předurčuje, jakou adaptační strategii daný příchozí zvolí.** Na jeho adaptaci má zároveň nezanedbatelný vliv fáze jeho životního cyklu, úroveň formálního vzdělání i limity dané inteligencí, míra jazykové a kulturní blízkosti, gender, nastavení integračních politik přijímající země, okolnosti příchodu na území a také práva a povinnosti, které jsou migrantům v průběhu jejich pobytu přiznávány. Migrant pak může úplně splynout, zapojit se, ale přitom si držet vazby i na své původní socio-kulturní prostředí, či se zcela stranit.

Kulturní šok a akulturační stres

Změna prostředí je spojena s tzv. **kulturním šokem**. Jak takový šok probíhá, je zcela individuální. Každý člověk se s ním vypořádává po svém a různě dlouho. Zpravidla je ale spojen s údivem nad některými věcmi, které si člověk pak často, někdy s úsměvem, pamatuje celý život. Například Rus, který přišel do Česka, může vzpomínat: „Šokovalo mě, jak tam lidé smrkají na veřejnosti. To bylo nechutné.“ Nebo Čech ve Vietnamu: „Úplně mě dostala ta jejich doprava. Oni naprosto ignorují jakákoliv pravidla silničního provozu. První dny jsem se vůbec neodvážil přejít ulici.“

Pokud kulturní šok probíhá déle, než je pro daného jedince psychicky únosné, může člověk prožívat **akulturační stres**. Ten může mít opět různé projevy – stesk po domově, problémy se spánkem, potíže se soustředěním, úzkosti, ale i vážnější psychická onemocnění, jejichž řešení může vyžadovat pomoc

odborníka. To se stává zejména u nucené migrace či v případě obzvláště traumatizujícího odchodu, resp. příchodu do přijímající země.

V souvislosti s návratovou migrací může docházet i k tzv. **obrácenému kulturnímu šoku**. Mnoho migrantů a jejich rodin (ale i států) podceňují návrat migranta do země původu. Předpokládají, že se vrací do známého prostředí. Nicméně během pobytu v zahraničí se změnil nejenom sám migrant, ale i rodina zanechaná v původní zemi i její okolí. Obzvláště šokující jsou návraty po několikaletém pobytu z vysoce rozvinutých zemí do zemí ekonomicky slabších. Navrátilcům může vše doma připadat zastaralé, včetně názorů a chování lidí. Radost z návratu může vystřídat frustrace a vzájemné odcizení se navrátilce a jeho okolí. Takový šok může někdy vést k tomu, že navrátilci již nedokážou ve své domovině žít a jsou nuceni ji opět opustit.

Potřeby migranta

Nejen samotný fyzický přesun, ale zejména **adaptace na nové či staronové (ale pozměněné) prostředí jsou psychicky velmi náročné. V různé fázi migrace má člověk různé potřeby. Pokud nejsou nasyceny, může docházet k frustraci a k dalším negativním pocitům.** V extrémním případě i k psychickým poruchám či somatickým projevům psychických problémů. Americký psycholog Abraham Maslow ve 40. letech 20. století definoval tzv. *Maslowovu pyramidu potřeb*, která definuje hierarchii uspokojování požadavků na vyrovnaný život člověka. I když hierarchizace lidských potřeb podle Maslowovy pyramidy byla v průběhu let několikrát doplněna či upravena, její základní tezi o naplňování fyziologických potřeb, potřeb bezpečí, lásky a přináležení, (sebe)úcty a uznání a seberealizace je možné považovat za obecně platnou, a to i v případě migrace a následné adaptace.

Podle jiného amerického psychologa Seymoura Adlera (1977), který zkoumá vliv migrace na adaptaci imigrantů na nové prostředí, se migrant (bez ohledu na to odkud a kam jde) během vlastního fyzického

přesunu a bezprostředně po něm ocitá doslova na dně Maslowovy pyramidy. Jeho hlavní potřebou je zajistit si střechu nad hlavou, něco k jídlu, ale také pocit bezpečí v novém domově. Pokud je nové prostředí zcela odlišné od původního, může migrant začít nevědomě zvyšovat význam věcí a činností připomínajících domov, ale i prvků působících zcela cizí, např. architektura a uspořádání obydlí, kuchyně, normy chování mezi mužem a ženou atd. Ustupuje racionalita a narůstá emocionalita a nostalgie. Naprosto přirozeným jevem vyrovnávání se s vytržením ze známého prostředí bývá například výzdoba nového domova, která připomíná ten starý (včetně symbolů jako jsou např. státní vlajky či fotografie ikonických staveb země původu atd.). Či také příklon k tradicím, přestože doma je migrant nevykonával nebo je vykonával jen vlažně (např. nošení krojů na slavnostních událostech, příprava tradičních jídel, návštěva svatostánků v případě života v zemi s jiným náboženstvím, než je původní země atd.). Nejdůležitější je ale sdružování se s krajany či lidmi pocházejícími z podobného socio-kulturního prostředí, se kterými mohou migranti sdílet své zkušenosti, morální a hodnotové nastavení, slavit svátky a komunikovat v rodném jazyce.

Adler zjistil, že **pro klidný život migranta a jeho harmonické soužití s majoritní populací je nezbytně nutné, aby mu bylo umožněno uspokojit všechny stupně potřeb Maslowovy pyramidy**. Podle Adlera dlouhodobé strádání v oblasti vyšších potřeb (přináležení, úcty a seberealizace) zabraňuje adaptaci na nové prostředí. Může dokonce vést k apatii, nebo až k nepřijatelné agresi. O extrémních projevech frustrace z nedostatku možností seberealizace a uznání se hovoří např. v souvislosti s nepokoji na pařížských předměstích z přelomu let 2005 a 2006. Tehdy stovky mladých lidí, potomků imigrantů především ze severní Afriky, vyšly do ulic a zapalovaly auta, demolovaly výlohy a ničily své okolí. Podle odborníků na lidskou psychologii tedy pro úspěšnou vzájemnou adaptaci nestačí umožnit migrantům naplňovat pouze základní potřeby – bydlení, stravu, zdravotní péči atd., ale musí jim být umožněno se sebe-realizovat a zažívat pocit (sebe)úcty a uznání.

Strategie adaptace

Každý imigrant volí, ať už vědomě, či nevědomě, nějakou strategii adaptace, která je odrazem jeho osobních schopností a predispozic a zároveň je dána povahou vnějšího prostředí a nastavením integračních politik. Například je daleko pravděpodobnější, že se díky jazykové blízkosti naučí lépe česky migrant z Ukrajiny než z Vietnamu nebo že české svátky bude slavit ten, kdo má za partnera Čecha. Je také pravděpodobné, že do přirozeného kontaktu s majoritou bude přicházet spíše migrant v malé obci (kde jsou si lidé blíž a více spolu komunikují), než na anonymním velkoměstském sídlišti, kde se často neznají ani čeští sousedé. Profesor John W. Berry na základě povahy kontaktu migrantů s majoritou a s vlastní komunitou a na základě udržování zvyků a norem původního prostředí či jejich přejímání od nové společnosti definoval **čtyři základní podoby strategie adaptace** migrantů na nové prostředí, resp. majority na nové složení společnosti jejich země. Jsou jimi:

- **asimilace:** imigrant je více v kontaktu s majoritou nežli se svými krajany či lidmi v zemi původu, s postupem času ztrácí svou kulturu, tradice, zvyky, náboženství, jazyk atd. a jazykově, kulturně, hodnotově a svým chováním splyne s prostředím přijímající společnosti;
- **integrate:** imigrant je v kontaktu s majoritou, svými krajany i zemí původu, učí se jazyk a společenské hodnoty přijímající společnosti, ale zároveň si udržuje i rodný jazyk, kulturu a tradice, které předává další generaci. Migrant je tedy nositelem dvou kultur a jazyků;
- **separace:** imigrant je v kontaktu převážně s krajany a lidmi v zemi původu, zatímco s majoritou minimálně či pouze na funkční bázi (úřady, nákupy, atd.), neučí se jazyk přijímající společnosti a celkově se drží stranou;
- **marginalizace:** migrant se straní majority i lidí ze země původu. Kontakt s krajany v přijímající zemi udržuje jenom částečně (zejména z důvodu jejich nízkého počtu či veliké vzdálenosti). Neučí se místní jazyk a celkově se drží stranou. Jedná se o extrémní případ.

Všechny popsané případy představují jakýsi absolutní stav dané adaptační strategie, která má v reálu celou řadu odchylek a různí se člověk od člověka. Konkrétní podoba adaptační strategie se stává podkladem pro integrační politiky, které se v jednotlivých státech liší podle řádovostní úrovně (lokální, celostátní) i v čase. Nicméně nezřídka se stává, že se laická veřejnost a oficiální integrační politika v představě o ideálním cíli integračních opatření rozcházejí. Například zatímco integrační politika inklinuje k integraci, veřejnost může toužit po asimilaci, ale hovoří o ní jako o integraci. A i když se integrace daří, veřejnost může kvůli své představě o asimilaci nabýt dojmu, že stát selhává.

V zemích EU se obecně za ideální stav považuje integrace, ke které dochází v různých oblastech:

- **ekonomická integrace:** zapojení se na trh práce, ekonomická soběstačnost atd.;
- **sociální integrace:** udržování vazeb s původním prostředím a navazování nových kontaktů s lidmi z přijímající společnosti, udržování rodinného života atd.;
- **jazyková integrace:** ovládnutí jazyka přijímající společnosti (minimálně na funkční úrovni), udržování a předávání původního jazyka;
- **kulturní integrace:** porozumění místnímu kulturnímu kontextu, místním normám a zvyklostem, udržování si vlastních kulturních zvyklostí a tradic, praktikování náboženství atd.;
- **občansko-politická integrace:** umožnění kulturní specifičnosti imigrantům za cenu povinného akceptování klíčových hodnot, zákonů, kulturních prvků – zejména jazyka přijímající země; zapojování se do společenského dění, zájem o své okolí a zájem o to je ovlivňovat, možnost zapojit se do rozhodovacích procesů, mít politická práva.

Migrační politika

Migrační politika je soubor cílů a nástrojů k prosazování státní moci na poli migrace, které slouží zejména (nikoliv však výhradně) k regulaci vstupu a pobytu cizinců na území dané země. Migrační politiky některých států regulují i přeshraniční pohyb svých vlastních občanů: např. z minulosti nám známé omezování vycestování Čechoslováků v období socialismu; v současnosti obdobná restriktivní opatření omezující svobodu migrace svých občanů platí v celé řadě zemí s diktátorským režimem (KLDR atd.). Vedle těchto extrémních příkladů existují i země, které zaváděním různých opatření regulují nelegální odchod svých občanů (Srílánčané nesmí pod pohrůzkou vězení opustit svou zemi mimo oficiální přístavy) či bojují s obchodem s lidmi (Filipínky nesmí migrovat za prací do některých zemí Blízkého východu).

Migrační politika má dvě složky: imigrační politiku a integrační politiku. **Imigrační politika** představuje opatření zaměřená na regulaci a kontrolu vstupu / výstupu cizinců na/z území daného státu, stanovuje podmínky pobytu, účely pobytu, kritéria

kladená na příchozí imigranty, vízovou politiku, kvóty atd. **Integrační politika** představuje opatření orientovaná na možnosti usazení se a na již usazené imigranty, jejich začlenění do majoritní společnosti, sociálně-ekonomického a občanského systému. Specifickou složkou je i politika integrace navrátilivších krajanů. Například v minulosti byli v Česku do Státního integračního programu (standardně určeného pro držitele mezinárodní ochrany) zahrnuti repatriovaní krajané z Kazachstánu a ukrajinské Volyně, kteří se vraceli v rámci státního návratového programu. Nicméně jednalo se o potomky čtvrté až šesté generace původních emigrantů, kteří tedy nebyli navrátilci v pravém slova smyslu. V případě krajanů navracejících se po vlastní ose (bez ohledu o jakou migrační generaci se jedná či zda mají státní občanství) neexistuje žádná oficiální podpora zpětného začlenění se (a to ani v podobě webového portálu se základními informacemi, kde všude by se měl člověk přihlásit, zaregistrovat atd.).

Integrační politiky

Každá imigrační země má zcela jinou strategii integrační politiky, která je odrazem její emigračně-imigrační historie, míry demokracie, všeobecné vyspělosti, finančních prostředků a samozřejmě migračního profilu země (kolik v zemi žije obyvatel migračního původu, jaké migrační generace v ní jsou, odkud pochází, za jakým účelem přišli, jak dlouho v zemi žijí atd.). Státy, které označujeme jako tradiční imigrační (USA, Kanada, Austrálie, Nový Zéland), prošly ve vývoji integračních politik od rasistických přes asimilacionistická pojetí k různým podobám integrace. To znamená, že upustily od představy vytvoření jednotlé společnosti a přistoupily k představě společnosti pluralitní – kulturně, nábožensky, postojově, jazykově. Kultura a hodnoty daných společností jsou tak vytvářeny společně majoritou a minoritami za dodržování základních hodnot demokracie a humanismu. Příkladem takového přístupu

může být současná podoba vánočního přání v Kanadě, které s ohledem na multináboženské složení kanadské společnosti spontánně prošlo proměnou od znění „Merry Christmas“ (veselé Vánoce) k „Happy Holiday“ (šťastné svátky).

Metaforicky lze tento posun vyjádřit proměnou od „tavícího se kotlíku“ (angl. *melting pot*), kdy se vše smísí v jednotlou kašovitou hmotu, k „salátové misce“ (angl. *salad bowl*). V té lze identifikovat každou jednotlivou ingredienci (skupinu obyvatel), která je v salátu zastoupena v různém poměru, ale i ta nejnepatrnější (např. sůl neboli nejméně početná minorita) je nezbytná pro to, aby celek chutnal dokonale a mnohem lépe, než kdybychom jedli každou část salátu zvlášť. Metafora „salátové misky“ představuje **současné přístupy integračních politik** (vyspělých demokratických zemí, především pak států EU), které **v posledních letech prošly procesem upouštění od multikulturního pojetí zaměřeného na integraci skupin a vnímání integrace jako jednostranného procesu**

přizpůsobení se příchozích majoritě. Nově přistupují spíše k pluralitnímu pojetí zaměřenému na jednotlivce a především na občanskou integraci, tedy nabývání občanských a politických práv migranty. Soudobé integrační politiky jsou všeobecně nastaveny tak, aby nebyly kladeny nároky pouze na přizpůsobení se migrantů přijímající společnosti, ale aby se i přijímající společnost svým fungováním přizpůsobovala novému multietnickému, multilingvistickému a multikulturnímu složení společnosti. Salát je obrazem plurality imigračních zemí, kde by měl mít každý jednotlivec právo udržet si své hodnoty, ale zároveň být promíchán s ostatními, tedy stát se neoddělitelnou součástí celkové společnosti přijímajícího státu. Zálivka salátu pak představuje obecný systém společenských a právních norem přijímající země.

Konkrétně např. v oblasti jazyka integrační politiky demokratických států respektují předávání rodného jazyka migrantů první generace jejich potomkům, ale zároveň vytváří podmínky pro osvojení si místního jazyka. Na jedné straně kladou nároky (např. podmínku znalosti jazyka pro získání trvalého pobytu či občanství), na druhé vytváří pozitivní opatření vedoucí k inkluzi: jazykové kurzy reflektující specifické potřeby migrantů (např. kurzy pouze pro ženy, večerní kurzy pro pracující, nízkoprahové kurzy, kurzy pořádané i mimo velká města atd.), jazykové mutace důležitých dokumentů, informací, formulářů, webových stránek státních institucí atd. či jazyková vybavenost zaměstnanců na úřadech, které jsou často navštěvované migranty (např. v MČ Praha-Libuš, kde se nachází multifunkční centrum Sapa, místní pošta zaměstnává Vietnamku, která umí česky i vietnamsky, a tedy může pomoci českým i vietnamským zákazníkům výrazně urychlit proces jejich odbavení).

Proč je dobré mít integrační politiku?

Proaktivní integrační politika především předchází nedorozumění a rozčarování ze vzájemného nepochopení se či rozdílné interpretace chování toho druhého. Napomáhá začleňování minoritních skupin do společnosti přijímajícího státu a vede ke zvyšování povědomí majority o životech migrantů. Díky tomu dochází k eliminaci strachu z cizího a jiného a k větší otevřenosti majority vůči jinakosti a změnám (např. pochopení pozitivních přínosů vícejazyčných nápisů na úřadech, otevřenost k pro majority netradičním úpravám jídla, např. zpracování masa atd.).

Přínosy proaktivního přístupu k začleňování migrantů může přiblížit příklad návštěvy Francouze v české domácnosti. Ve Francii není zvykem si zouvat boty, proto pokud svému francouzskému hostu nesdělíte, že se v Česku před vstupem do domu boty zouvají, nejspíše vám do bytu vstoupí koberec nekoberec obut. Můžete mlčet a v duchu si říkat, jak je nevychovaný, a tvářit se pohoršeně. Váš host

může vycítit, že mu dáváte najevo své rozhořčení, ale protože je podle francouzských standardů slušně vychován, usmívá se a neptá se, co se děje. Můžete zastávat názor, že si měl před příjezdem do Česka zjistit, co se v této zemi sluší a patří, a pokud tu chce žít, musí se to naučit, dávat si pozor, ptát se, vyzpovídat. Tedy, že je to primárně zodpovědnost migranta učit se společenským a dalším normám přijímající společnosti. Můžete si postěžovat svým kamarádům, ale i tak je téměř jisté, že se onen Francouz tomuto českému zvyku nenaučí a ani při další návštěvě nebude mít pocit, že dělá něco nevychovaného a pohoršujícího. Nebo zaujmete proaktivní přístup a rozhodnete se vašeho francouzského hosta českým společenským a dalším normám učit. Tím zvyšujete pravděpodobnost, že se daný Francouz s českou společností sblíží a že vy nezanevřete na migranty jako na nevychované přivandrovalce.

Mít integrační politiku není samozřejmostí. Aby nad ní stát začal přemýšlet, musí si nejprve připustit, že je imigrační zemí a že migranti, kteří se v zemi usazují, by měli dostat možnost stát se plnohodnotnou součástí společnosti přijímajícího státu. Takový stát umožňuje cizincům nejenom přístup na trh práce (ekonomická integrace), naplňování práva na rodinný život umožněním sloučení s rodinou atd. (společenská integrace), praktikování jejich víry (kulturní integrace), ale také být politicky aktivní a nabývat občanství dané země (občansko-politická integrace). Velké množství cizinců na území ještě neznamená, že je daný stát připraven si svou novou roli imigrační země připustit. Například státy Perského zálivu, ale i imigrační země východní a jihovýchodní Asie (Singapur, Taiwan, Japonsko, Jižní Korea) mají imigrační politiky nastaveny tak, aby co nejvíce bránily trvalému usazení a slučování rodin, a proto ani jejich integrační politiky nejsou nastavené ve smyslu integračních politik zemí EU.

Doporučené zdroje:

- O aktualitách ze života českých krajanů a jejich adaptačních strategiích v zahraničí se můžete více dozvědět v reportážích Českého rozhlasu na specializovaných webových stránkách, viz www.rozhlas.cz/krajane.
- Novinky z oblasti integrace cizinců v EU, integračních politik a integračních opatření je možné sledovat souhrnně na speciálním portálu Evropské komise – European Web Site on Integration, viz <https://ec.europa.eu/migrant-integration/>.

Zdroje:

- Adler, S.: Maslow's need hierarchy and the adjustment of immigrants. *International Migration Review*, 1977, 11, č. 4, s. 444–451.

Žirafa a slon aneb Jak postavit dům*

Co potřebujeme:

flipchart, papíry, tužky, fixy, text bajky *ŽIRAFKA A SLON aneb Jak postavit dům, který by umožňoval rozmanitost* (stačí jedna kopie, která se přečte celé třídě)

Cíle:

- Žák diskutuje a naslouchá argumentům druhého.
- Žák vyjádří svůj postoj a zdůvodní jej.
- Žák se vcítí do postav bajky a porovná potřeby hlavních aktérů.
- Žák reflektuje odlišnost každého z nás a naléhavost adaptability (vzájemného přizpůsobování).

Varianta 2

- Žák formuluje vlastní otázky k podstatě příběhu a diskutuje o nich.

* Inspirováno aktivitou *Elephant & Giraffe story for diversity*, Active Citizens, British Council.

Předpokládaný čas: 75–90 minut

Věk: 10–19 let

Postup

EVOKACE

- V úvodu hodiny žáky naladíte hravou formou na následující kroky, ve kterých bude probíhat mj. diskuse. Cvičení pomůže žákům zbavit se ostychu, podnítit fantazii a získat odvahu pro vyjádření vlastního názoru.
- Vyzvěte žáky, aby se postavili do dvou řad čelem k sobě. Vzniknou tak dvojice, ve kterých budou následně diskutovat. Nechte žákům vybrat, kdo ve dvojici chce zastupovat slona a kdo žirafu. Poté žáky vyzvěte k tomu, ať vymyslí co nejvíce argumentů, kterými by druhého přesvědčili, že *by slon/žirafa byla lepší truhlář*.
- Pokud děláte aktivitu poprvé, doporučujeme situaci nejprve modelovat na příkladu jiných zvířat a povolání. Př. *Já si myslím, že mravenec by byl lepší malíř, protože dokáže vykreslit i ty nejjemnější detaily. X Hmm, to já si myslím, že chobotnice by byla výborná malířka, protože může malovat několik obrazů naráz. Debatu nesvazujte příliš mnoha pravidly, pouze žáky upozorněte, aby se střídali v argumentaci a navzájem si naslouchali.*
- Po chvíli diskusi zastavte a vyzvěte žáky, ať si vymění role a dále diskutují z opačné pozice než dosud.
- V dalším kroku vyzvěte žáky, ať vytvoří čtveřice (spojením dvou sousedních dvojic) a představí si, že slon a žirafa se znají a uvažují o spolupráci. Jedna dvojice bude mít za úkol podpořit svými argumenty stanovisko: *Proč by spolu slon a žirafa měli spolupracovat?*, a druhá dvojice naopak *Proč by spolu slon a žirafa neměli spolupracovat?* Po chvíli opět vyzvěte k výměně pozic.
- Nakonec dejte žákům prostor, aby vyjádřili vlastní přesvědčení, zda *je podle nich lepší spolupracovat, nebo mít možnost dělat si věci sám podle sebe*, a to tak, že se přemístí do části místnosti označené daným postojem. (Podobně jako v názorové škále, ale bez možnosti zůstat nerozhodnut uprostřed.) Žáci následně zdůvodňují, proč si vybrali právě tuto pozici a vzájemně na sebe reagují. Pokud kdokoliv z žáků v průběhu aktivity změnil názor, může přejít na opačnou stranu. Je dobré požádat jej v tuto chvíli o zdůvodnění – co ho/ji přesvědčilo?

Žirafa a slon aneb Jak postavit dům

UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU INFORMACÍ

- Rozdělte žáky do dvou skupin. Jedna skupina reprezentuje *žirafy*, druhá *slony*. Řekněte žákům, aby se pokusili vžít do kůže svého zvířete a na text, který jim následně přečtete, se dívali z jeho perspektivy. Vyzvěte je, aby vnímali, co asi prožívá, co se mu honí hlavou, jak se cítí.
- Přečtěte žákům text *ŽIRAFA A SLON* aneb *Jak postavit dům, který by umožňoval rozmanitost* (viz příloha).
- Vytvořte menší skupiny žiraf a slonů po max. 5 žácích (skupiny jsou vždy buď čistě žirafí, nebo sloní). Řekněte žákům, aby si představili, že o příhodě, kterou právě slyšeli, vypráví blízkému kamarádovi pár dní poté. Dejte žákům prostor, aby se nad příběhem zamysleli. *Jak by toto vyprávění vypadalo? Jaké pocity/myšlenky/slova by zazněly?* Ať o tom ve skupinkách chvíli diskutují.

REFLEXE – ve skupině

VARIANTA 1

- Zadejte skupinám, aby jako žirafy/slony jakkoliv kreativně ztvárnily svou (sloní/žirafí) zkušenost v rámci příběhu. Žáci mohou vymyslet krátkou scénku, nakreslit plakát, vytvořit báseň atp. Následně nechte skupiny prezentovat jejich díla / přehrát krátké scénky.
- Vraťte se k původnímu příběhu. Napište na jeden flipchartový papír otázku: *Jaký dopad si myslíte, že měla zkušenost popsaná v příběhu na pana žirafu?* Na druhý papír napište: *Jaký dopad si myslíte, že měla zkušenost popsaná v příběhu na pana slona? Zaznamenejte postřehy žáků a dejte prostor pro zdůvodnění.*
- Diskutujte s žáky nad otázkami: *Co vytvořilo bariéry ve spolupráci slona a žirafy?* (Snažte se je podnítit k hledání těch zjevných i méně zjevných.) *V čem jsou si pan žirafa a pan slon podobní? Co mají společného? V čem se naopak liší? Vyřešil by podle vás situaci návrh pana žirafy? Za jakých okolností by mohl pan žirafa s panem slonem spolupracovat tak, aby byli oba spokojeni? Napadá vás nějaký podobný příběh nebo situace ze života okolo nás?*

VARIANTA 2

(využívá postup metody *Filosofie pro děti*)

- Vytvořte kruh, ve kterém na sebe všichni žáci vzájemně vidí, a požádejte skupiny, aby své myšlenky a klíčová slova z příběhu zapsaly na papíry a umístily doprostřed místnosti. Dejte prostor pro jejich individuální přečtení.
- Následně vyzvěte skupiny, aby se promíchaly tak, že v každé z nich bude přibližně stejný počet slonů a žiraf. Jejich úkolem je vytvořit za každou skupinu jednu tzv. *filosofickou otázku*, ke které je příběh inspiroval. Tato otázka by měla lákat k diskusi s ostatními, měla by motivovat k zjišťování názoru od druhého. Neměla by se tedy ptát na nic, co lze snadno zodpovědět z příběhu nebo zjištěním z jiného učeného textu či od odborníka. Filosofická otázka může znít např. takto: *Může být někdy správné lhát? Jaké vlastnosti má opravdový přítel?*
- Pokud se použijete do *Filosofie pro děti* s žáky poprvé, vysvětlete jim krátce podobu otázky, ale především je motivujte k tomu, aby vymysleli otázku, o které se chtějí bavit s ostatními. Schopnost tvořit filosofické otázky je potřeba trénovat postupně. Žáci by v žádném případě neměli získat pocit, že jejich otázka je špatná – právě naopak.
- Jakmile jsou otázky hotové, dobrovolníci ať představí první z nich. Požádejte žáky o krátký komentář, jak k otázce došli. Vyzvěte ostatní skupiny, ať v představování pokračují ti, kteří mají pocit, že jejich otázka nějak souvisí s tou předchozí.

- Po představení poslední otázky nechte žáky hlasovat o tom, nad kterou otázkou budete společně diskutovat. Je možné využít různé formy hlasování – např. každý má tři hlasy, které pomocí tečky na papír přidělí k otázce/otázkám, které se mu nejvíce líbí. Rozdělení bodů záleží na každém. Situace by opět neměla být postavena jako soutěž, ale jako příležitost vyjádřit vůli diskutovat právě o daném tématu.
- Otázka s největším počtem hlasů se stane základem společné diskuse. Před jejím začátkem doporučujeme stanovit/připomenout si pár základních pravidel diskuse. Obvykle také pomáhá vymyslet si originální způsob hlášení se o slovo a způsob udělování slova (můžete jej udělovat vy, poslední mluvčí, dobrovolník mezi žáky).
- Diskusi by měl zahájit ten, kdo otázku vymyslel a krátce ji uvést. Nechte žáky společně diskutovat.

REFLEXE – individuální

- Na závěr žáky vyzvěte k tomu, aby se každý za sebe zamyslel a sepsal, zda se někdy ocitl v kůži pana slona či pana žirafy. *Jak (by) se zachovali? Co (by) jim pomohlo vyřešit vzniklou situaci?*

Poznámka:

Na aktivitu lze dobře navázat vysvětlením témat asimilace, integrace a dalšími pojmy obsaženými v této kapitole.

Příloha 1

Text bajky

ŽIRAFKA A SLON aneb Jak postavit dům, který by umožňoval rozmanitost

Na malém předměstí na okraji Sudokopytníkova si pan žirafa nechal postavit dům podle představ své rodiny. Byl to nádherný dům pro žirafy, byly v něm vysoké stropy a vysoké dveře. Velká okna zajišťovala maximum světla a pěkný výhled a zároveň chránila soukromí rodiny. Úzké chodby šetřily cenný prostor, ale přitom domu neubíraly na pohodlí. Dům byl postavený tak dobře, že vyhrál státní cenu Žirafí dům roku. Jeho majitelé na to byli pochopitelně hrdí.

Jednoho dne pracoval pan žirafa ve své moderní truhlářské dílně v suterénu a zahlédl z okna pana slona. „Toho znám,“ pomyslel si. „Potkávali jsme se na rodičovském sdružení. Také je výborný truhlář. Mohl bych ho pozvat dál, aby si prohlédl mou novou dílnu. Třeba bychom mohli na některých zakázkách pracovat společně.“ A tak pan žirafa vyklonil hlavu z okna a pozval pana slona dál.

Pan slon byl nadšený. S panem žirafou pracoval rád a těšil se, že ho lépe pozná. Navíc věděl, že má novou dílnu, a chtěl si ji prohlédnout. Šel tedy ke dveřím do suterénu a čekal, až se otevrou.

„Jen pojdte dál,“ řekl pan žirafa. Okamžitě ale nastal problém. Hlavu pan slon dveřmi dokázal prostrčit, ale dál už to nešlo.

„Ještě že jsme nechali ty dveře vyrobit tak, že se dají do široka otevřít, aby jimi prošlo mé truhlářské vybavení,“ povídá pan žirafa. „Vydržte chvíli a já ten problém vyřeším.“ Odstranil pár šroubů a panelů a pustil pana slona dovnitř.

Tito dva staří známí si vesele povídali o práci, když na schody vedoucí do suterénu strčila hlavu paní žirafa a zavolala na manžela: „Telefon, miláčku, volá ti šéf.“ „Vezmu si to raději nahore v pracovně,“ řekl pan žirafa panu slonovi. „Chovejte se jako doma, možná to chvíli potrvá.“

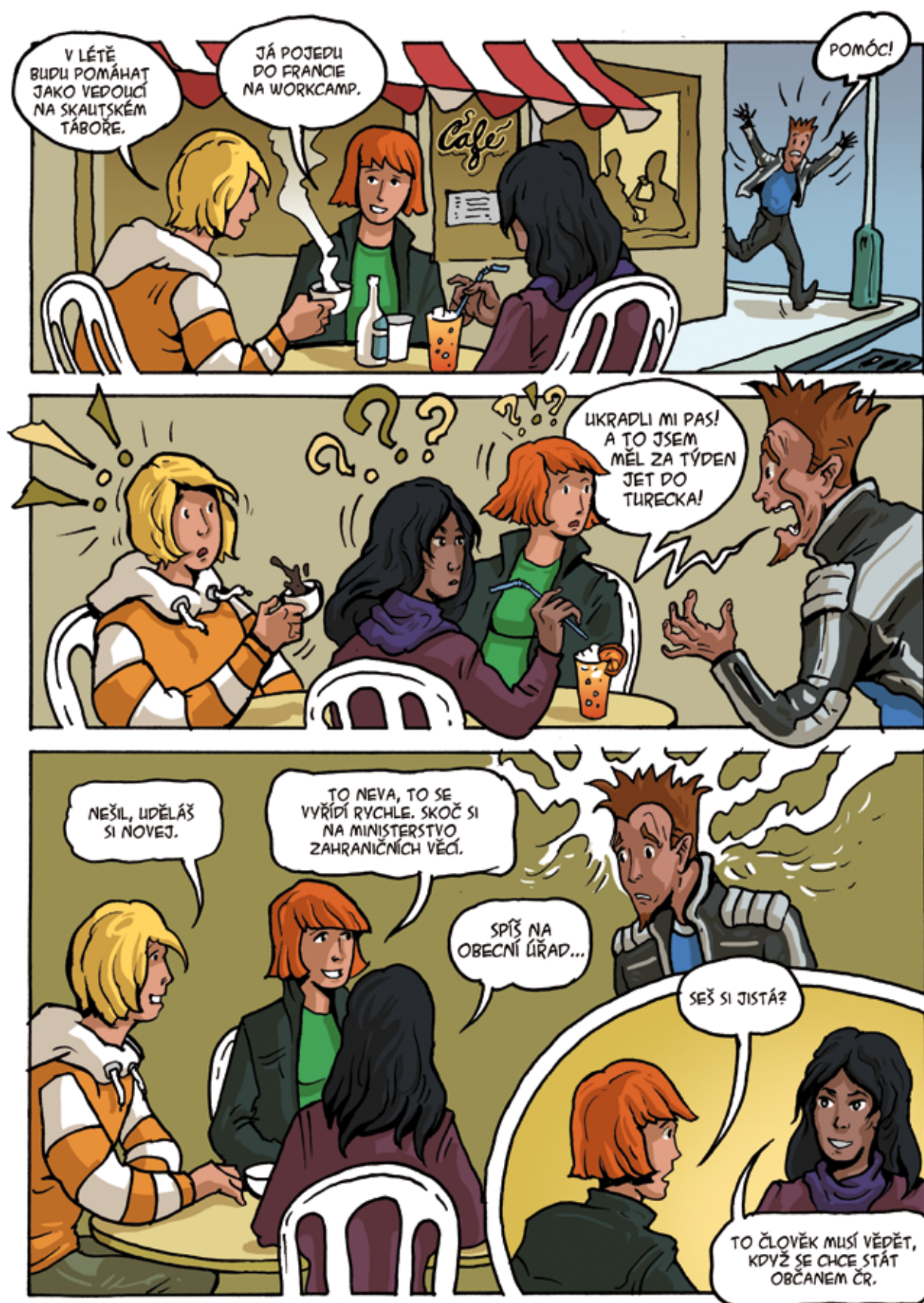
Pan slon se rozhlédl kolem sebe, na soustruhu v opačném rohu místnosti uviděl rozpracovaný výrobek a řekl si, že si ho půjde prohlédnout. Když ale procházel dveřmi, které vedly do této části dílny, zaslechl zlověstné zaskřípání. A tak vycouval a podrbl se na hlavě. „Radši půjdu za panem žirafou nahoru,“ pomyslel si. Po několika krocích pod ním ale schody začaly prskat. Pan slon odskočil a narazil do stěny. I ta se začala hroutit. Jak tam tak neuspořádaně a vyděšeně seděl, přišel dolů po schodech pan žirafa.

„Co se to tu probíhá děje?“ podivil se. „Snažil jsem se chovat jako doma,“ odpověděl pan slon. Pan žirafa se rozhlédl. „Aha, už vím, v čem je problém. Dveře jsou moc úzké. Budete se muset zmenšit. Nedaleko odtud se cvičí aerobik. Když si tam párkrát zajdete, mohlo by to pomoci.“

R. Roosevelt Thomas ml. ve své knize používá tuto bajku o žirafě a slonovi jako nástroj, jímž se posuzuje rozmanitost na pracovišti, a způsob, jak se s ní nakládá. Prostřednictvím příběhů jedenácti lidí, mimo jiné Phila Jacksona, legendárního trenéra týmu Chicago Bulls, ukazuje, s čím se tito lidé museli potýkat, aby dokázali lépe pracovat s rozdíly a podobnostmi, které jsou pro dnešní pracovní sílu charakteristické.

Zdroje: Thomas ml., R. R., Woodruffová, M. I., American Management Association (Americká asociace managementu), New York, 1999 (převzato z Active Citizens Toolkit, British Council 2013).

Česko a mezinárodní migrace

Od emigrace...

Už téměř dvě desetiletí je možné o Česku hovořit jako o imigrační zemi. Napovídá tomu nejenom stoupající počet cizinců pobývajících na území Česka do nástupu ekonomické krize na přelomu let 2008 a 2009, ale zejména minimální úbytky jejich počtu po příchodu krize. Hospodářská recese ukázala, že cizinecké komunity v Česku jsou stabilní a že cizinci inklinují k rodinnému životu a „trvalému“ usazení (v roce 2013 žilo v Česku poprvé více cizinců s trvalým pobytem nežli s dlouhodobým, konstantně roste i počet narozených dětí-cizinců a i počty žádostí o státní občanství rok od roku narůstají – zejména po zavedení možnosti vícečetného občanství v roce 2014). Ve srovnání s většinou starých členských zemí EU (EU15), ve kterých se podíl migrantů na celkové populaci čítá v dvouciferných číslech, není situace v Česku příliš výrazná, v kontextu celé EU spíše průměrná. Avšak **z bývalých postsocialistických zemí je Česko společně se Slovinskem imigrační zemí číslo jedna.** Nebylo tomu však vždy.

První emigranti

Až do 90. let 20. století bylo území dnešního Česka zdrojovou zemí migrace. První významná emigrace obyvatel země, tzv. **exulantů** (lidí, kteří jsou nedobrovolně přinuceni žít v zahraničním exilu, ale mají v plánu se do ní vrátit hned, jak pominou důvody k útěku), spadá do doby pobělohorské. Tehdy mnoho protestantů a reformistů volilo před nuceným přestoupením ke katolictví raději život v exilu, v některé z protestantských zemí západní Evropy. Nejznámějším exulantem této doby je Jan Amos Komenský.

19. století – druhá světová válka

Další významný odliv lidí nastal zhruba v polovině 19. století v souvislosti s postupným příchodem průmyslové revoluce a trval s vyšší či nižší intenzitou až do druhé světové války. Celková proměna společnosti, změna organizace práce a využití půdy podnítily lidi na-

příč celou Evropou hledat štěstí jinde na planetě. Celé rodiny odcházely jednak do jiných částí Rakouska-Uherska (nejednalo se tedy o mezinárodní migraci v pravém slova smyslu), zejména do periferních oblastí na území dnešního Rumunska, Srbska či Chorvatska, ale i do dalších zemí východní Evropy, především do Moldavska. Početné skupiny odcházely i na území tehdejšího carského Ruska (oblast dnešní ukrajinské Volyně či Kazachstánu). Mladí muži hledali uplatnění i ve státech západní Evropy, např. ve francouzských dolech.

Nejvíce mužů, žen a dětí však odešlo do zámoří (hlavně do USA), kde pracovali zejména v průmyslu a zemědělství. Dokonce v USA se nacházelo po Praze a Vídni třetí město na světě s nejvyšším počtem obyvatel česko(slovenského) původu na jednom místě – Chicago a doposud je v každodennosti života místních patrný výrazný česko(slovenský) vliv, např. v názvech ulic, spolkovém životě (sokolské jednoty), v kuchyni nebo ve zvláštностech místní výslovnosti (především pro českou angličtinu typické vyslovování „the“ jako „d“). Další Češi odcházeli např. do Texasu a na středozápad USA. Jedním z nejznámějších migrantů té doby byl Antonín Čermák, rodák z Kladna, který společně s rodiči jako malé dítě v 70. letech 19. století přesídlil do USA. V dospělosti se stal starostou Chicaga a proslavil se zejména bojem proti mafii vedené Al Caponem. Češi (a Slováci) však odcházeli i do států Latinské Ameriky, především do Argentiny. Migrace do této části kontinentu posílila zejména po zavedení restriktivní imigrační politiky a kvót na počty přijatých migrantů z jedné země v USA.

I přestože drtivá většina přesídlenců se do země původu již nevrátila, odchod Čechů a Slováků nebyl nikdy definitivní. Po vyhlášení samostatného Československa se mnoho lidí vrátilo (i díky repatriačním programům tehdejších vlád, které návrat administrativně i logisticky významně podpořily). Ale zajímavostí je i snaha o „návrat“ do země předků u krajanů, kteří jsou již několikaletou migrační generací žijící v zahraničí (např. mladí Češi z rumunského Banátu, kteří jsou již pátou generací Čechů v Rumunsku, se nyní hojně „navrací“ a hledají v Česku lepší ekonomické zázemí).

Emancipace českých emigrantů a mezinárodní den práce

Rozmach průmyslu v USA od poloviny 19. století zvyšoval poptávku po pracovní síle. Centrem průmyslu se stalo Chicago a jeho okolí a ne náhodou se proto v této oblasti soustředilo nejvíce pracovních imigrantů, desítky tisíc především etnických Čechů (odhadem až 100 tisíc) a Němců, ale i Poláků, Irů a dalších včetně Američanů. Dělníci amerického i migrantského původu pracovali za velmi nuzných podmínek, více jak 60 hodin týdně, za minimální mzdu. Neměli de facto žádná zaměstnanecká práva ani jistoty. Tyto okolnosti ruku v ruce s propadem produkce mezi lety 1882 a 1886 vedly k vzestupu levicových hnutí, jejichž cílem byla emancipace dělníků a vydobytí základních standardů, především osmihodinového pracovního dne. Tato hnutí se sdružovala okolo německých novin, tedy hlavně Němců a Čechů (čeští a němečtí migranti v tomto období žili v těsné blízkosti téměř ve všech zemích, kam emigrovali; mezi těmito dvěma etniky docházelo i ke sňatkům). Vznikající odborové svazy tlačily na zaměstnavatele, aby zlepšili pracovní podmínky svých zaměstnanců. Ti však nejednou byli za členství v odborech spíše propuštěni z práce. Síla odborů ale stále rostla. Odbory označily datum 1. května 1886 jako den, odkdy bude osmihodinová pracovní doba standardem po celé zemi. Toho dne vešli do ulic napříč celými USA dělníci demonstrovat za osmihodinovou pracovní dobu bez snižování mezd. Demonstrace a stávky pokračovaly i další dny a až do 4. května 1886 byly poklidné. Toho dne však

došlo v Chicagu k tzv. Haymarketskému masakru. Někdo vhodil do demonstrujícího davu bombu a zavraždil několik policistů a civilistů. Podezření padlo na německé a české imigranty, kteří se následně stali kolektivně terčem kritiky ze strany médií, a v důsledku toho i fyzických útoků ze strany veřejnosti. Nakonec bylo za masakr odsouzeno sedm anarchistů k smrti. Od roku 1890 se slaví mezinárodní den práce jako připomínka obětí Haymarketského masakru.

Emancipace dělníků v USA, u jejíhož počátku stáli zahraniční dělníci, především němečtí a čeští, byla klíčovým impulsem pro vznik moderního pracovního práva a práv zaměstnanců, ze kterých dnes těžíme i my. Chování tehdejších migrantů nebylo nic neobvyklého. Pokud k vykořisťování dochází dlouhodobě, systematicky, masově a za tichého přihlížení politiků přijímajícího státu, existuje velká pravděpodobnost, že migranti vyjdou do ulic (naposledy se to stalo např. v Hong Kongu v roce 2015, kdy demonstrovaly vykořisťované pracovnice v domácnosti, viz mediálně velmi známý případ týrané indonéské pracovnice Erwiany Sulistyaningsih). Za svá práva demonstrovali čeští dělníci v USA a není proto nic neobvyklého, když za svá práva vyjdou do ulic i migranti v Česku. Ne vždy by takový akt měl být vnímán kriticky a skepticky. Koneckonců případ Haymarketského masakru ukazuje, že emancipace utlačovaných může vést k zlepšení životních podmínek většiny.

Druhá světová válka

Druhá světová válka byla z pohledu migrace velmi specifická. Byla spojena s nedobrovolnou migrací obyvatel zejména židovského původu, jejíž tragické konsekvence jsou všeobecně známé. Ani bezprostřední poválečná migrace nebyla ve znamení volby. Až tři miliony českých Němců byly nuceny opustit své domovy, které byly posléze nabídnuty k obydlení obyvatelům Československa i českým krajanům v zahraničí.

1948–1989

Rok 1948 přinesl do středoevropského státu velmi restriktivní migrační politiku. Z nepovolené emigrace se stal trestný čin, který byl součástí tzv. hlavy první trestního zákoníku, která obsahovala tresty proti republice. Nelegální emigrace byla postavena na úroveň k terorismu, vlastizradě, kolaborantství či špiónství, přesto se o to lidé pokoušeli. Podle senátora Tomáše Grulicha

(2014), předsedy Stálé komise Senátu pro krajany žijící v zahraničí, prchlo v souvislosti s Mnichovem 1938, nástupem KSČ k moci v roce 1948 a okupací v roce 1968 z Československa až 200 tisíc lidí.

Až do roku 1989 nebyla obtížná jenom legální emigrace, ale i možnosti usazení se cizinců v Československu byly, až na výjimku mezinárodních manželství, limitované. Jediná imigrace, která de facto probíhala, byla přítomnost vojáků (v některých případech i jejich rodin) Varšavské smlouvy po okupaci v roce 1968 a dělníků a studentů ze spřátelených zemí RVHP (především z Vietnamu, Kuby, Angoly, Mongolska, SSSR, a východoevropských zemí).

... k imigraci

Rok 1989 přinesl revoluci a nastartoval dlouhý proces celospolečenské změny. Ale i euforii a právní chaos. Stát, politici i obyvatelé měli plné ruce práce s konsolidací své existence a téma migrace stálo spíše mimo centrum zájmu. Téměř celá 90. léta 20. století bylo tedy poměrně jednoduché přicestovat do Česka a začít zde žít. Stačilo turistické vízum nebo ani to (s většinou postsocialistických zemí včetně Ruska a Ukrajiny mělo Česko bezvízový vztah). Na rozdíl od dnešní praxe si příšedší migrant mohl povolení k dlouhodobému pobytu a práci vyřídit přímo na území Česka. Na druhou stranu existovalo minimum možností, jak svůj pobyt v zemi stabilizovat a trvale se usadit (získat státní občanství bylo velmi náročné a povolení k trvalému pobytu, jak ho známe dnes, neexistovalo). Pracovní migranti či zahraniční živnostníci (zejména vietnamské trhovce) lákala nízká nezaměstnanost, sousedství Česka s bohatými zeměmi Rakouskem a Německem a relativní jednoduchost získání pobytu. Počet migrantů začal narůstat – ze 78 tisíc registrovaných cizinců v roce 1993 na téměř 230 tisíc na konci 90. let. Avšak v tu samou dobu docházelo i k protipohybu – odchodu zejména mladých Čechů za hranice: vydělat si, získat zkušenosti, naučit se jazyk (oblíbené au-pair programy) či za studiem. Odhaduje se, že od roku 1989 za hranice odešlo 200 až 250 tisíc Čechů (Grulich 2014). Na začátku 90. let docházelo i k poměrně masové přeshraniční cirkulační migraci Čechů, např. českých dělníků na stavby v Německu.

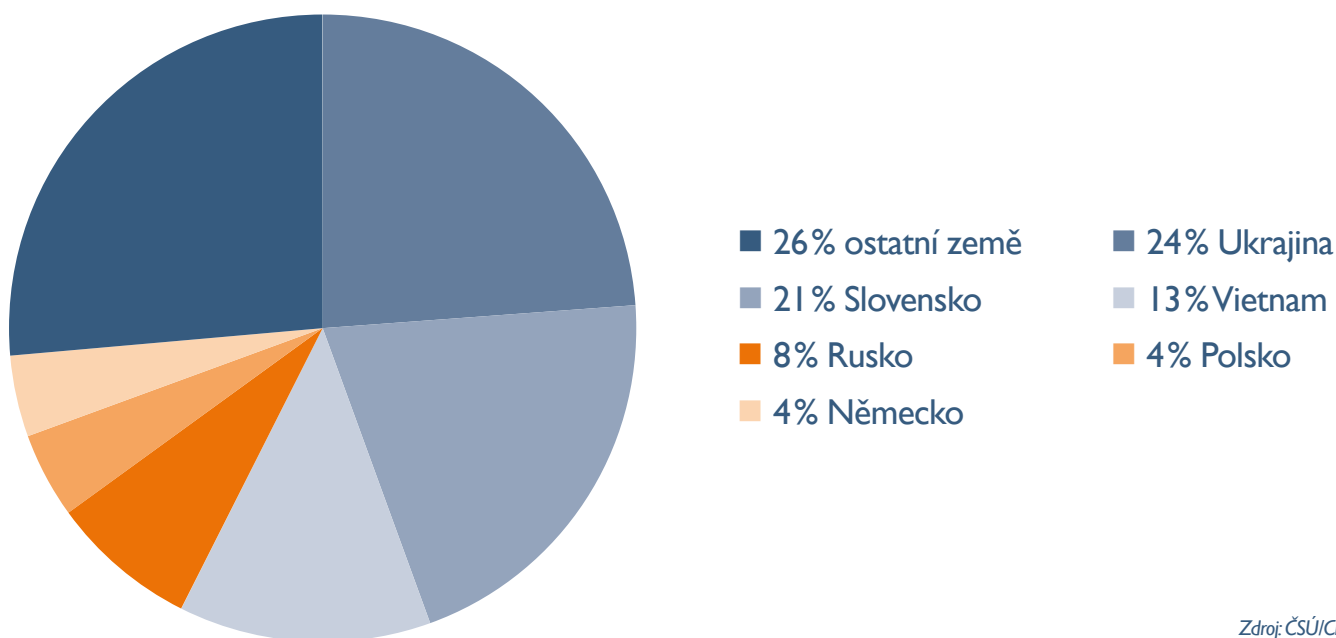
Mezi cizinci, kteří přicházeli v 90. letech, však nebyli jenom ekonomičtí migranti, ale i azylanti a Češi repatriovaní z Kazachstánu a Ukrajiny na základě zvláštních státních programů. Od roku 1990 do roku 2014 Česká republika udělila 3 973 žadatelům o mezinárodní ochranu azyl a 1 195 žadatelům doplňkovou ochranu (platná

od roku 2006). Trend posledních let naznačuje pokles udělených azylů, a naopak nárůst udělených doplňkových ochran. Ta se uděluje v případech, kdy stát nezjistí, že došlo k naplnění azylových důvodů ve smyslu definice uprchlíka podle Ženevské konvence, ale daná osoba nemůže být z důvodu ohrožení na životě vrácena do země původu. Doplňková ochrana je na rozdíl od azylu udělována na dobu určitou a před jejím vypršením musí stát opět přezkoumat, jestli důvody k ochraně přetrvávají. V 90. letech však přišlo i mnoho lidí z balkánských zemí v souvislosti s válkou v Jugoslávii, které je možné také považovat za lidi v situaci uprchlíka. Mnoho z nich se však v Česku neusídlilo skrze institut mezinárodní ochrany, ale z pragmatických důvodů volili cestu žádosti o dlouhodobý pobyt, aby mohli být bezprostředně po příchodu ekonomicky aktivní a soběstační. Tím však vypadli z azylových statistik, a tak není přesně jasné, kolika lidem z válečných zón Česko již pomohlo.

K prosinci 2015 v Česku žilo necelých půl milionu registrovaných cizinců (okolo 4,4 % celkové populace), kteří zde pobývali na základě některého z typů pobytu či dlouhodobých víz nad 90 dní. Z důvodu neshromažďování určitých dat o migrantech není možné s přesností určit, kolik registrovaných cizinců jsou příslušníci první, druhé či další migrační generace (zda přišli, či se v zemi narodili) či jaká je průměrná délka jejich pobytu. Ani nevíme, kolik občanů Česka má migrantský původ. Avšak víme, že mezi cizinci je více mužů nežli žen, ale jejich podíl se postupně vyrovnává. Že 39 % z nich jsou občané EU a 61 % občané třetích zemí. Také víme, že nejpočetnějšími skupinami cizinců jsou dlouhodobě Ukrajinci, Slováci, Vietnamci, Rusové a Poláci. A že nejvíce migrantů je v Praze, kde cizinci v průměru představují 14,9 % pražské populace (podle SLBD 2011 městskými částmi s nejvíce cizinci byly Praha 1, Praha 2 a Praha 3 s podílem 31,5 %, 23,4 % a 19,4 % na celkovém obyvatelstvu).

Vedle registrovaných cizinců jsou v zemi i tzv. neregistrovaní cizinci. Mezi nimi jsou jednak občané třetích zemí (popřípadě lidé bez státního občanství), kteří na území Česka pobývají bez oprávnění k pobytu (tzv. neregulární migranti), ale i občané EU, kteří se jednoduše nezaregistrovali na příslušném úřadu odboru azylové a migrační politiky (OAMP) Ministerstva vnitra České republiky (MVČR). Stanovit počet neregistrovaných cizinců je jako věštit z křišťálové koule. Ani odborníci se příliš neshodují a podle jejich odhadů by mohly počty všech cizinců žijících v Česku být vyšší o 10 až 100 %.

Obr. 3: Počet registrovaných cizinců včetně azylantů v Česku podle státní příslušnosti (k 31.12.2013)

Zdroj: ČSÚ/Cizinci.

Imigrační politika České republiky

Základními právními dokumenty české imigrační politiky jsou **zákon č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců** (tzv. „cizinecký zákon“) a **zákon č. 325/1999 o azylu** (azylový zákon). Zatímco azylový zákon se dotýká pouze tématu mezinárodní ochrany, tedy od vzniku samostatné České republiky několika tisíců lidí, cizinecký zákon upravuje podmínky vstupu a pobytu na území milionům cizinců ročně (jsou mezi nimi i turisté). Z perspektivy početnosti cizinců na území Česka tedy hraje zásadnější roli cizinecký zákon. Ten je z většiny produktem závazků vůči mezinárodním úmluvám a smlouvám, ke kterým země přistoupila, a pravidel EU. Z menšího pak vychází z potřeb a politických preferencí aktuální situace v zemi (cizinecký zákon je velmi často novelizován). Cizinecký zákon upravuje problematiku turismu, tzn. krátkodobých pobytů do 90 dnů (bezvízový styk i krátkodobá Schengenská víza), dlouhodobých víz a pobytů a trvalých pobytů. Vedle podmínek a pravidel pro vstup a pobyt cizinců na území se zabývá i podmínkami pro vyhoštění.

Cizinecký zákon rozlišuje mezi cizincem (každou osobou, která není občanem České republiky), který je občanem jiného členského státu EU nebo Lichtenštejnska, Norska, Švýcarska a Islandu, a ostatními cizinci, tzv. občany třetích zemí. Pro tyto dvě skupiny platí odlišná pravidla pobytu a pohybu v zemích EU.

Unijní pravidla upravují krátkodobé pobyty (vízové i bezvízové), dlouhodobé pobyty za účelem sloučení s rodinou, trvalé pobyty a pohyb a pobyt euroobčanů. Dále upravují pravidla pro ochranu vnějších hranic Schengenského prostoru a činnost unijní agentury Frontex. To znamená, že minimální standardy nastavené Evropskou unií pro vstup a pobyt na území Česka u turistů, euroobčanů, rodinných příslušníků usazených cizinců / euroobčanů a podmínky pro trvalé usazení cizinců-občanů třetích zemí jsou v celé EU (resp. Schengenu) stejné. Ty mohou jednotlivé státy zmírnit, ale nesmí je zpřísnit. Do gesce českých zákonodárců pak spadá pracovní migrace (za účelem zaměstnání či podnikání) a některé specifické účely pobytu (např. sportovců). Podmínky pro pracovní migraci jsou zpravidla výsledkem aktuální situace na českém trhu práce, poptávky po pra-

covních silách a síly lobbingu klíčových aktérů MVČR, MPO a MPSV. Tedy jsou výslednicí debat o bezpečnosti versus o ekonomickém růstu versus o míře ne/zaměstnanosti domácího obyvatelstva. V posledních letech se do konečné podoby novel cizineckého zákona, i když zatím spíše okrajově, promítají i lidskoprávní aspekty prezentované především Kanceláří veřejného ochránce práv a neziskovým sektorem.

Minulost potvrzuje, že v době ekonomického růstu bývají imigrační pravidla pro pracovní migraci (především dočasnou) spíše volnější, naopak s nástupem krize dochází k přijímání restriktivních opatření (na konci 90. let přijetí zákona 325/1999 Sb.; na přelomu let 2008 a 2009 zavedení přísných pravidel prodlužování povolení k zaměstnávání cizinců a zastavení vydávání nových) se snahou motivovat migranty, aby se vrátili do svých zemí původu. Statistiky ale dokládají, že zpřísnění imigračních a pobytových pravidel nijak zvlášť počet již usazených cizinců nesnížilo. Na jednu stranu sice v souvislosti s krizemi na konci 90. let a na přelomu let 2008 a 2009 k jistému poklesu počtu registrovaných cizinců došlo, ten byl však zanedbaný. Na druhou stranu přijetí restriktivních opatření (ruku v ruce s nulovou poptávkou po levných pracovních silách ze zahraničí) zastavilo růst počtu registrovaných cizinců. Avšak vzhledem ke zkušenostem ze zahraničí zůstává otázkou, zda opravdu došlo útlumu imigrace jako takové, či zda pouze nedošlo k útlumu imigrace legálními cestami. Historie západních sousedů ukazuje, že přijetí restriktivních opatření k zastavení imigrace, nebo dokonce k podnícení k návratové migraci příliš nevedou. Spíše dochází k nárůstu nelegální migrace, a tedy i nelegálních ekonomických aktivit migrantů.

Žadatelé o mezinárodní ochranu

Osoba, která žádá o mezinárodní ochranu (ať už na území vstoupila oprávněně, či bez oprávnění) musí vyjádřit tuto žádost buď písemně, nebo ústně do protokolu o prohlášení cizince, a to na území České republiky (nelze na ambasádě, či dokonce v tranzitním prostoru letiště). Prohlášení může učinit pouze na stanovených místech: v přijímacím středisku (Ruzyně, Zastávka u Brna) nebo zařízení pro zajištění cizinců (Bělá-Jezová, Vyšní Lhoty, Drahonice), na odboru cizinecké policie krajského ředitelství policie či na státních hranicích. Žádost vyřizuje OAMP MVČR.

Po vyjádření úmyslu podat žádost o mezinárodní ochranu má cizinec 24 hodin na to se dostavit do přijímacího střediska a podat žádost o mezinárodní ochranu. V přijímacím středisku setrvá po dobu vyřízení nezbytných úkonů (ověření dokladů, totožnosti atd.), nejdéle však 120 dní. Toto středisko nemůže žadatel svévolně opouštět.

Poté je přesunut do pobytového střediska (lidově azylový tábor; Kostelec nad Orlicí, Havířov), kde pobývá, dokud není rozhodnuto (to může trvat i roky). Režim v pobytovém středisku je volný a ubytování mohou odcházet a přicházet dle potřeby (za dodržování pobytového řádu). Mohou bydlet i mimo prostory pobytového střediska (u přátel, příbuzných atd.), pokud na to mají prostředky. Musí se ale pravidelně hlásit.

Po udělení mezinárodní ochrany úspěšný žadatel získá doklady opravňujícího k pobytu na území Česka. Při negativním stanovisku je správně vyhoštěn.

Migranti ze třetích zemí: sloučení rodiny, pracovní migrace

Pobyt kratší než 90 dní je v případě občanů řady států (USA, Kanada, Japonsko, Austrálie atd.) možný bez víza, občané ostatních zemí musí mít krátkodobé Schengenské vízum. To však nelze prodloužit. Platí pravidlo, že mezi dvěma vydanými Schengenskými vízy musí uplynout alespoň 6 měsíců. Migranti ze třetích zemí (zemí mimo EU, Švýcarska, Norska, Islandu a Lichtenštejnska), kteří chtějí na území Česka pobývat déle než tři měsíce, musí mít dlouhodobé vízum, resp. povolení k dlouhodobému pobytu. Vyřízení žádosti o vízum je oproti pobytu rychlejší a méně náročné, ale proti jejímu zamítnutí se nedá odvolat a ani žadatel neví, proč byla žádost zamítnuta. Dlouhodobé vízum se vydává na rok, pak musí cizinec požádat o dlouhodobý pobyt. Pokud ví, že chce v zemi pobývat déle nežli jeden rok, může místo o dlouhodobé vízum požádat rovnou o dlouhodobý pobyt. Ať už se rozhodne tak, či onak, žádost o dlouhodobé vízum či dlouhodobý pobyt nelze podat na území Česka. Cizinec si musí zažádat na zastupitelském úřadu České republiky v jemu příslušné zemi. Na území Česka však může podat žádost o dlouhodobý pobyt, pokud již má dlouhodobé vízum, a také podat žádost o prodloužení dlouhodobého pobytu. Dlouhodobé vízum / povolení

k pobytu se vždy vydávají za konkrétním účelem, nejčastěji za účelem společného soužití rodiny na území, za účelem zaměstnání (zaměstnanecká karta), podnikání a studia.

Žádost o dlouhodobé vízum (popřípadě dlouhodobý pobyt) za konkrétním účelem musí žadatel podat na příslušném zastupitelském úřadu České republiky (popř. v zastoupení jiného členského státu EU), doložit všechny požadované doklady (viz webové stránky MVČR, SIMI a další) a zaplatit správní poplatek. Například zaměstnanecká karta (pobyt a povolení k zaměstnání) se vydává na konkrétní pracovní místo, které musí být evidováno v centrální evidenci volných pracovních míst obsaditelných držiteli zaměstnanecké karty. O udělení dlouhodobého víza (pobytu) rozhoduje OAMP MVČR. To znamená, že veškeré žádosti podané na zastupitelských úřadech se zasílají do Prahy.

Po pěti letech dlouhodobého pobytu v Česku může žadatel požádat o trvalý pobyt, který mu dává až na pasivní a aktivní volební právo a brannou povinnost téměř všechna práva a povinnosti, jako mají čeští občané či euroobčané. Také ho zařazuje do systému veřejného zdravotního pojištění, umožňuje mu svobodný pohyb na trhu práce i přístup do systému státní sociální podpory.

Integrační politika České republiky

Základním dokumentem integrační politiky České republiky je **Koncepce integrace cizinců** (dále „Koncepce“), která již prošla několika aktualizacemi. Jak samotný název dokumentu napovídá, celostátní integrační politika se zabývá pouze usazenými cizinci, nikoliv občany, kteří mají migrantský původ. Zároveň je však poplatná pouze pro cizince, kteří jsou v Česku usazeni, pobývají zde legálně a zároveň nejsou občany jiného státu EU, Norska, Švýcarska, Lichtenštejnska či Islandu. KIC se nevztahuje ani na držitele mezinárodní ochrany (azylanty), pro které má stát samostatnou integrační politiku v rámci tzv. státního integračního programu. Jinými slovy, česká státní integrační politika se vztahuje pouze na legálně usazené cizince-občany třetích zemí.

Úzké vymezení je dáno cílovou skupinou integrační politiky EU, která je hlavním zdrojem financí pro českou státní integrační politiku. Český státní rozpočet se na státní integrační politice podílí minoritně. Finance jsou rozdělovány skrze grantové výzvy jednotlivých ministerstev (především MVČR, MŠMT, MK a MPSV) či operační programy hrazené ze strukturálních fondů EU, ve kterých daná instituce poptává realizaci nějaké služby. O tyto peníze pak formou podaných žádostí s návrhem realizovaného projektu soutěží neziskové organizace, školy, vědeckovýzkumné instituce, knihovny a další a také Centra na podporu integrace cizinců (CPIC), která jsou z valné části spravovaná Správou uprchlických zařízení (SUZ), která spadá přímo pod Ministerstvo vnitra České republiky.

Prioritními oblastmi státní integrační politiky jsou znalost českého jazyka, ekonomická soběstačnost cizince, orientace cizince ve společnosti a vzájemné vztahy cizinců a majoritní společnosti. Za tímto účelem jsou v rámci státní integrační politiky realizované zejména jazykové kurzy, adaptačně-integrační kurzy, právní poradenství a sociální služby, podpora integrace na lokální úrovni, ale i výzkumné studie, kulturní události atd.

Vedle státní integrační politiky vznikají i lokální strategie integrace cizinců. Praha má svou *Pražskou koncepci integrace cizinců* od roku 2014. Na krajské úrovni ji má například i Jihomoravský kraj a další vznikají. Grantové výzvy k realizaci projektů na integraci cizinců vyhláší i některé obce. Většina z nich se řídí státní integrační politikou a finance poskytují na integrační aktivity stejné cílové skupiny, jak ji definuje Koncepce. To zejména proto, že z části využívají peníze od státu. Některé obce ale cílovou skupinu definují podle místních potřeb bez ohledu na Koncepci.

Neziskové organizace zabývající se integrací cizinců využívají i jiné zdroje a snaží se tak pomáhat širšímu záberu potenciálních klientů bez ohledu na zemi původu či legalitu pobytu. Finance získávají od soukromých dárců, od nadací či různých zahraničních zdrojů (nejčastěji přímo od Evropské komise, ze zdrojů Norských fondů, německé nadace Friedrich Ebert Stiftung atd.).

Získání českého státního občanství

Získání občanství je obecně vnímáno jako vrchol občanské a politické integrace. Od 1. 1. 2014 je v České republice účinný nový zákon o státním občanství, který povoluje vícečetné **občanství, které je možné získat:**

- **narozením:** alespoň jeden z rodičů musí být občan České republiky. V případech, kdy je občanem otec a matka je občanka třetí země bez povolení k trvalému pobytu a rodiče nejsou svoji, musí otec pro získání občanství pro svého potomka doložit testy DNA. Na získání občanství je právní nárok;
- **prohlášením:** zjednodušené nabytí českého státního občanství cizím státním příslušníkem. Prohlášení mohou učinit cizinci z tzv. druhé generace mezi 18. a 21. rokem života, pokud se na území Česka narodili nebo přišli do 10 let věku, mají na území povolen trvalý pobyt a zdržují se na území nejméně dvě třetiny doby mezi desátým rokem a věkem podání prohlášení. Prohlášením též mohou získat české státní občanství bývalí občané či děti cizinci pobývajících na území Česka dle cizineckého zákona i zákona o azylu a jsou v pěstounské péči či v jiné formě náhradní péče. Na získání občanství je právní nárok;
- **udělením:** jedná se o standardní proces získání občanství cizincem, o jehož udělení, či neudělení rozhoduje stát. Aby cizinec mohl podat žádost, musí splnit podmínku pěti let trvalého pobytu v případě občanů třetích zemí, resp. 3 let trvalého pobytu u euroobčanů. Být bezúhonný, nemít dluhy vůči státu, být ekonomicky soběstačný a složit zkoušku z jazyka a ze znalosti ústavního systému České republiky a kulturně-společenských, zeměpisných a historických reálií Česka. Na získání občanství není právní nárok.

Doporučené zdroje:

- Přehledné a aktualizované statistiky v podobě grafů, map, výročních zpráv i tabulek s metadaty naleznete na stránkách Českého statistického úřadu, který shromažďuje údaje od všech klíčových úřadů (OAMP, cizinecká policie, živnostenský úřad, úřad práce, MŠMT atd.), viz www.czso.cz/csu/cizinci.
- Informace o aktuálním dění z oblasti migrace včetně analýz, studií, událostí (seminářů, workshopů, debat) doma i v zahraničí najdete přehledně na stránkách Migrace online provozovaných Multikulturním centrem Praha, viz www.migraceonline.cz.
- Stručný přehled jednotlivých typů víz a pobytů najdete např. na stránkách Sdružení pro integraci a migraci, viz <http://www.migrace.com/cs/poradna/informace-pro-cizince/cizinci-ze-zemi-mimo-eu>.
- Informace o zaměstnávání cizinců a o volných místech, která mohou obsadit držitelé zaměstnanecké karty, viz stránky MPSV, viz http://portal.mpsv.cz/sz/zahr_zam.

Zdroje:

- Grulich, T.: Zahraniční češství z perspektivy možných návratů. Brouček, S., Grulich, T. (eds.): Nová emigrace z České republiky po roce 1989 a návratová politika. Etnologický ústav AV ČR, Senát PČR, IOM, Praha, 2014, s. 11–13.

Použité zkratky

CPIC	Centrum na podporu integrace cizinců
ČSÚ	Český statistický úřad
EU	Evropská unie
FIFA	Mezinárodní fotbalová federace
IDPs	vnitřně vymístěné osoby (<i>Internally Displaced Persons</i>)
ILO	Mezinárodní organizace práce
IOM	Mezinárodní organizace pro migraci
KIC	Koncepce integrace cizinců
SUZ	Správa uprchlických zařízení
OAMP	Odbor azylové a migrační politiky MVČR
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OSN	Organizace spojených národů
MČ	městská část
MPO	Ministerstvo průmyslu a obchodu
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MVČR	Ministerstvo vnitra České republiky
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SLBD	Sčítání lidí, bytů a domů
UNHCR	Vysoký komisař OSN pro uprchlíky
UNRWA	Úřad OSN pro palestinské uprchlíky na Blízkém východě

Bohouš a Dáša: Tvář v tvář migraci

© **Člověk v tísní, o.p.s.**
Všechna práva vyhrazena.

Autorka textů:

Tereza Freidingerová

Editorky:

Petra Skalická, Kristýna Svatá, Iva Janská

Recenzent:

Dušan Drbohlav

Metodické konzultantky:

Nina Rutová, Kateřina Šafránková

Autorky metodických pokynů:

Veronika Endrštová, Kateřina Sobotková, Kristýna Svatá, Blanka Zemanová

Ilustrace komiksů:

Karel Jerie

Scénáře komiksů:

Petra Skalická, Kristýna Svatá

Jazyková úprava příručky:

Jitka Kodrová

Sazba příručky:

Ondřej Polony

Vzdělávací program Varianty

Člověk v tísní, o.p.s.

Šafaříkova 24

120 00 Praha 2

- www.varianty.cz
- www.clovekvtisni.cz
- www.respektneboli.eu

ISBN 978-80-87456-75-0

Bohouš a Dáša: Tvář v tvář migraci

© Člověk v tísni, o.p.s.
Praha, prosinec 2015

Materiál vznikl v rámci projektu Učíme světově. Jeho vznik byl finančně podpořen Ministerstvem zahraničních věcí České republiky v rámci programu zahraniční rozvojové spolupráce ČR. Za obsah materiálu nese odpovědnost organizace Člověk v tísni. Informace zde uvedené nejsou oficiálním stanoviskem Ministerstva zahraničních věcí České republiky.

ISBN 978-80-87456-75-0